

4 | 05

Justitiële verkenningen

De verbeelding van misdaad en straf

verschijnt 9 maal per jaar jaargang 31 juni

Bju | Boom Juridische uitgevers

**Wetenschappelijk Onderzoek-
en Documentatiecentrum**

Colofon

Justitiële verkenningen is een gezamenlijke uitgave van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie en Boom Juridische uitgevers. Het tijdschrift verschijnt negen keer per jaar.

Redactieraad

drs. A.C. Berghuis
dr. M. Croes
prof. dr. F. L. Leeuw
mr. dr. M. Malsch
mr. dr. J.M. Nelen
mr. drs. M.B. Schuilenburg
mr. drs. P.J.J. van Voorst

Redactie

drs. M.P.C. Scheepmaker
mr. drs. P.B.A. ter Veer
drs. M.A.V. Klein-Meijer

Redactieadres

Ministerie van Justitie, WODC
Redactie Justitiële verkenningen
Postbus 20301
2500 EH 's-Gravenhage
tel.: 070-370 71 47
fax: 070-370 79 48
e-mail: p.ter.veer@minjus.nl

WODC-documentatie

Voor inlichtingen:
Infodesk WODC, tel.: 070-370 65 53
(09.00 uur-13.00 uur). E-mail:
wodc-informatiedesk@minjus.nl
Internet-adres: www.wodc.nl

Abonnementen

Justitiële verkenningen wordt gratis verspreid onder personen en instellingen die beleidsmatig werkzaam zijn ten behoeve van het Ministerie van Justitie. Degenen die in aanmerking denken te komen voor een gratis abonnement, kunnen zich uitsluitend schriftelijk wenden tot bovenstaand redactieadres. Andere belangstellenden kunnen zich tegen betaling abonneren. Zij dienen zich te wenden tot Boom Juridische uitgevers.

De abonnementenadministratie voor betalende abonnees wordt verzorgd door Boom Juridische uitgevers, Postbus 85576, 2508 CG Den Haag, tel.: 070-330 70 33, fax: 070-330 70 30, e-mail: info@bju.nl, internet: www.bju.nl. De abonnementsprijs bedraagt € 78,- (inclusief BTW en verzendkosten). Prijs losse aflevering € 15,-.

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Valt de aanvang van een abonnement niet samen met het kalenderjaar, dan wordt over het resterende gedeelte van het jaar een evenredig deel van de abonnementsprijs in rekening gebracht. Het abonnement kan alleen schriftelijk tot uiterlijk 1 december van het lopende abonnementsjaar worden opgezegd. Bij niet-tijdige opzegging wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd. Gratis abonnementen kunnen desgevraagd te allen tijde beëindigd worden.

Administratie

De abonnementenadministratie wordt verzorgd door Boom Juridische uitgevers, Postbus 85576, 2508 CG Den Haag, tel.: 070-33 070 33, fax: 070-33 070 30, e-mail: info@bju.nl, internet: www.bju.nl

Ontwerp

Tappan, Den Haag

Illustratie

Portret Tony Soprano

Opmaak

Textcetera, Den Haag

ISSN: 0167-5850

Opname van een artikel in dit tijdschrift betekent niet dat de inhoud ervan het standpunt van de minister van justitie weergeeft.

Nederlands
uitgeversverbond
Groep uitgevers voor
vak en wetenschap

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
<i>F. Bovenkerk en M. Husken</i>	
De culturele erfenis van Don Corleone	11
<i>B. Hoogenboom</i>	
The Sopranos; narrativiteit als ontregeling	25
<i>M.B. Schuilenburg en A. de Jong</i>	
De militarisering van de openbare ruimte; over de invloed van videogames op onze werkelijkheid	47
<i>F. van Gemert</i>	
Gangsta rap; de controversen voorbij	68
<i>Herman Franke</i>	
Alleen de moerassen zijn vruchtbaar; over de verbanden tussen criminologie en literatuur	82
Boekrecensie	100
<i>P. Van Calster over Vincenzo Ruggiero: Crime in literature; sociology of deviance and fiction</i>	
Internetsites	105
Summaries	108
Jaarnaal	111
De WODC-rapporten	118

Voorwoord

‘Misdad en straf’ zijn onderwerp van studie in vele wetenschappen, maar in het bijzonder de criminologie. In belangrijke mate heeft de criminologie haar harde kennis over ‘misdad en straf’ netjes en veilig geordend in theorieën, methoden en technieken van onderzoek. Maar aan de afgronden van die kennis bestaan ook andere vormen van denken. We noemen dat denken een ‘gevaarlijk weten’. Het is een weten dat ons onverwacht besluip en overrompelt. ‘Gevaarlijk weten’ spreekt niet onze ratio aan, maar ons gevoel. Het geeft een ‘gut feeling’, zoals Amerikanen zeggen. In de film *Minority Report* (2002) zien we daar een fraai voorbeeld van. De film speelt zich af in het Washington D.C. van 2054. Al zes jaar vinden in die stad geen moorden meer plaats. De politie pakt moordenaars al op voordat ze de misdaad hebben gepleegd. Ze maakt hiervoor gebruik van drie ‘pre-cogs’ die over de bijzondere gave beschikken dat ze toekomstige moorden kunnen zien. Geeft *Minority Report* daarmee niet een perfect beeld van de kern van de huidige rechtshandhaving: het voorkomen van alle risico’s die kunnen leiden tot een verstoring van de openbare orde?¹ We hoeven dan alleen maar te verwijzen naar bewakingstechnieken zoals agressiedetectoren en Computerised Face Recognition die tot doel hebben criminaliteit in de openbare ruimte te voorkomen. Ook in literatuur, op televisie, in muziek en in videogames duikt dit ‘gevaarlijk weten’ op. Toch kijkt de criminologie zelden over de afgrond. Dit in tegenstelling tot de ‘law and literature’-stroming binnen de rechtswetenschappen.² Binnen de criminologie worden andere, meer kunstzinnige inzichten al gauw als secundair afgedaan: ‘Het is maar fictie.’ Soms doet ze een beroep op bevriende wetenschappen zoals de sociologie, economie of psychologie, maar het eigenaardige denken van bijvoorbeeld de film wordt zelden op waarde geschat. In het beste geval wordt *Minority Report* als voorbeeld gebruikt om een theorie over ‘misdad en straf’ te illustreren. Het behoeft dan ook weinig betoog dat wetenschappelijke disciplines de

1. Het is geen toeval dat in visiedocumenten van opsporingsdiensten uit verschillende landen naar *Minority Report* wordt verwezen. In Nederland wordt de film genoemd in de politiestudie *Spelverdeler in de opsporing* (2004) waarin het toenemende belang van de forensische opsporing voor de politie wordt beschreven.

2. Een andere inspiratie voor dit themanummer vormt het denken van de Franse filosoof Gilles Deleuze. Onder meer in zijn filmboeken *The Movement-Image* (1983) en *The Time-Image* (1985) laat hij zien dat filosofen het benoemen van betekenisvolle problemen is.

wetmatigheid vertonen zichzelf altijd van binnenuit te rationaliseren. 'Barbarians at the Gate. Keep them out!'

Daarom dit themanummer van *Justitiële verkenningen*. Deze keer niet over de 'harde kennis' van de criminologie. Integendeel. Dit nummer gaat over de 'illegale wetenschap' van de literatuur, film, televisie, videogames en rapmuziek. Met een verwijzing naar Friedrich Nietzsche wordt beweerd dat zij de artsen van onze cultuur zijn. In hun diagnose stellen deze wetenschappen de betekenis en waarde van actuele gebeurtenissen vast en laten zij aspecten van 'misdad en straf' zien die voor de criminologie nog onzichtbaar zijn. Niet als fan, maar als criminoloog, dan wel verhalenverteller, zijn de auteurs gevraagd om zich te verhouden tot het denken van de literatuur, film, televisie, videogames en rapmuziek. Want kunnen wij het helpen dat we het huidige veiligheidsdenken veel beter begrijpen als we naar *Minority Report* kijken, dan als we de laatste statistieken van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) of de Bevolkingsmonitor van de politie zien?

Veel wetenschappen zijn 'bezeten' van harde kennis. Daarom gaat dit nummer op zoek naar 'gevaarlijke kennis'. De verhouding tussen beide gebieden is echter een bijzondere. Om die relatie te begrijpen is het nodig te onderkennen dat geen enkele discipline zuiver is. Niet alleen is iedere wetenschap altijd al georiënteerd op andere disciplines, in de relatie tot haar buiten verhoudt ze zich ook op een speciale manier. Alleen door haar grenzen af te bakenen, kan ze haar bijzondere positie waarmaken. 'Wij laten iets anders zien.' Daarom neemt dit themanummer positie in. Het beweert dat vormen van 'gevaarlijk weten' ook concepten, ideeën en inzichten voortbrengen. Grote kunstenaars zijn ook grote denkers. Alleen denken schrijvers in woorden, filmmakers in beelden, musici in klanken en tonen, en gamers in actie. Op basis hiervan kunnen we stellen dat de literatuur een verhalend weten produceert, muziek een auditief weten, creëren film en televisie een beeldend weten, en computerspellen een interactief weten.

Voor auteur Herman Franke ligt de relatie tussen criminologie en literatuur nog ingewikkelder. Schrijvers zijn misdadigers. Met een verwijzing naar de Amerikaanse criminoloog Edward Sagarin vraagt Franke zich af wat criminologen van romans kunnen leren en wat zij daar met hun statistieken en steekproeven nog aan toe te voegen hebben. Hij stelt dat literaire meesterwerken criminologen ervan zouden doordringen dat niet misdadigers, maar hun misdaden inherent slecht en

verachtelijk zijn. Door te spreken over moordenaars, dieven, rovers en verkrachters verwarren criminologen gedrag met identiteit en sluiten zij uit dat ook 'goede' mensen iemand kunnen vermoorden of dat ook 'eerzame' burgers zich aan fraude schuldig kunnen maken. Vandaar de kracht van de literatuur. De literatuur heeft voor Franke dus een machtskritische functie. Zonder in avant-gardistische termen te vervallen is zij in staat het dominante denkkader van de criminologie te ontregelen. Wellicht is dat ook een van de belangrijkste functies van een 'gevaarlijk weten'.

Als een voorlopig perspectief brengen de hier behandelde vormen van 'gevaarlijk weten' onzichtbare aspecten in onze samenleving aan het licht waar andere vormen van weten daar niet in slagen.

Inconsistenties en inconsequenties zijn niet van belang. Alleen de aanhangers van de harde kennis nemen daar nog aanstoot aan. De Japanse schrijver Haruki Murakami legt prachtig uit hoe zijn romans werken: 'Een verhaal kan dingen uitdrukken op een niveau dat uitleg overstijgt, dingen die in een normale context niet kunnen worden verklaard. Omdat een verhaal dingen uitdrukt op een manier die verschilt van andere wijzen van uitdrukken.'³ Als een functie van problemen die slecht worden begrepen of slecht worden gesteld, bewijzen deze 'wetenschappen' hun waarde. Maar niets is zo moeilijk als problemen te onderkennen om vervolgens inzichten te bieden om die problemen te lijf te gaan. Niet alleen vragen andere problemen om andere inzichten, problemen moeten ook worden gesteld. Bovenkerk en Husken eindigen hun artikel over de culturele erfenis van de maffiabaas Don Corleone met de vraag 'Hoeveel weten we werkelijk over de georganiseerde misdaad?' Deze vraag volgt na een betoog over de doordringing van gangsterfilms in het werkelijke leven van kleine en grote maffiosi. Met de mondialisering van de Amerikaanse massacultuur vindt volgens Bovenkerk en Husken ook een verspreiding plaats van culturele iconen: van Coca Cola tot The Godfather, van CNN tot Goodfellas. De mondialisering van de georganiseerde criminaliteit komt dan mede tot stand door de dominantie van de populaire cultuur van de film. Als het ware vormt er zich een tussengebied of 'twilight zone' waarin het niet langer duidelijk is wat nog echt en wat nog imitatie is.

3. H. Murakami, 'Kafka na een black-out', in: *Vrij Nederland*, nr. 8, 2005.

Het creëren van concepten is dus ook aan die andere 'wetenschappen' voorbehouden. Misschien is dat voor sommigen een bevrijdende gedachte. Maar leidt dat ook tot de wetenschappelijke bevrijding van die disciplines? Voor alles moeten we voorkomen dat ze worden bevrijd of, en dat is misschien nog veel erger, gelegaliseerd. Dat zou ze op zijn minst hun ontregelende functie ontnemen. Is de typisch Nederlandse oplossing van gedogen misschien niet het beste voor iedereen? Want alleen door veel nachten in de paaldansclub de Bada Bing ('Where all drinks are on the house') door te brengen, ontdekt verhalenverteller Hoogenboom dat de criminologie vol met zwarte gaten zit. Naar aanleiding van de televisieserie *The Sopranos* houdt hij een pleidooi voor story telling om, zoals hij dat uitdrukt, de doffe vrees voor al die gebeurtenissen – alles wat discontinu is, ruzieachtig, gewelddadig, strijdlustig, wanordelijk en hachelijk, kortom alle vormen van weten die niet (mogen) passen in de wetenschappelijke denk- en analyseschema's – tegemoet te treden. Aspecten als angst en stress, irrationeel gedrag, toevallige ontmoetingen en imitatiegedrag moeten de criminologie van nieuwe onderzoeksvragen voorzien. Bieden de 'illegale wetenschappen' dan een uitweg of reiken ze oplossingen aan voor de problemen waar de criminologie zich voor ziet gesteld? Dat kan moeilijk worden beweerd. Dan wordt verondersteld dat er oplossingen zijn voor de gestelde problemen of dat er universele waarheden bestaan die altijd en overal tevoorschijn kunnen worden gehaald. Niet voor niets constateert de Franse filosoof Michel Foucault dat 'we ons niet moeten verbeelden dat de wereld om ons een leesbaar gelaat toont, dat wij nog slechts hoeven te ontcijferen. De wereld is geen medeplichtige van onze kennis; er is geen voortalige voorzienigheid die haar omwille van ons regelt.'⁴

We moeten dus op zoek gaan naar nieuwe inzichten, ideeën en vragen als aanvulling op onze harde kennis over de 'misdad en straf'. Is het wezen van iedere wetenschap niet nieuwsgierigheid? Anders gezegd, hoe ziet de wereld van 'misdad en straf' eruit? 'What makes criminals tick?' Alleen door een ander perspectief te schetsen of oog te hebben voor buitengewone gebeurtenissen kan de geslotenheid van het dominante denkkader van de criminologie worden opengebroken. Aan de hand van een analyse van videogames betogen Schuilenburg en De Jong in hun artikel dat de virtuele werkelijkheid uitstulpingen

4. M. Foucault, *Breekbare vrijheid; teksten & interviews*, Boom/Parrèsia, Amsterdam, 2004, p. 65.

heeft in de 'objectieve' werkelijkheid. Oorlogspellen trainen spelers te functioneren in een militair 'stadsschap' waarin de grenzen van de interne ruimten tijdelijk en flexibel zijn. Niet alleen ontstaat bij de spelers een militaire zelfervaring, de games kondigen ook een regime van regels en straffen aan dat werkt op basis van een puntenstelsel. Als we het regime in games vertalen naar de 'echte' werkelijkheid, leidt dat tot de conclusie dat individuen niet meer worden geboren met onvervreembare rechten, maar dat ze die rechten in de loop van hun leven kunnen verdienen door bepaalde handelingen te verrichten of na te laten. Hoeveel levens heeft u nog?

Vanuit steeds andere perspectieven en met telkens wisselende (stijl)middelen kan de gelaagdheid van een probleem worden blootgelegd. Zo kan in de confrontatie met andere vormen van denken een kruisbestuiving ontstaan, een intermediale creativiteit, die productief werkt. Dat betekent geen beschrijving van het andere weten, maar het beoefenen van zijn denken. Als een criminoloog moet je naar de serie *The Sopranos* kijken. Als een criminoloog moet je de game *America's Army* spelen. Luisterend naar gangsta rap betoogt auteur Van Gemert dat het verslag van rappers van de alledaagse werkelijkheid, van criminaliteit, geweld, drugs en seks in het getto steeds meer tot commercieel succes is gaan leiden. Onder veel jongeren heeft gangsta rap een imago gekregen dat niet alleen tegendraads is, maar zelfs crimineel. 'It's good to be bad,' schrijft Van Gemert. Respectabele beroepen zijn voor rappers niet aantrekkelijk meer. Op de vraag hoe Snoop Doggy Dog zijn toekomst ziet, antwoordt hij resoluut: 'I wanna be a motherfuckin hustla.' Dat het niet zomaar een muzikale 'Umwertung aller Werte' is, wordt geïllustreerd door het nummer *Cop Killer* van Ice T. Uit morele verontwaardiging weten rechtse krachten met succes de distributie van het nummer te voorkomen. Toch is gangsta rap overal. Dit resulteert in een onoverzichtelijke mengelmoes van goed en kwaad. Waarden en normen spelen verstoppertje. Verontwaardigde reacties over loverboys gaan hand in hand met dromen over een pimp-car.

Vertelt de rapmuziek dan een verhaal dat de exclusiviteit van ons denken over 'misdad en straf' ondergraaft? Schept de literatuur, zoals Franke stelt, 'waarheden die vaak superieur zijn aan wetenschappelijke waarheden'? Kondigen games de komst van een andere architectuur in onze leefomgeving aan? En als dat allemaal waar zou zijn, op welke wijze kan de criminologie het denken van deze 'illegale wetenschappen' dan gebruiken? Hoe kan ze dat denken voor zich inzetten?

Wie dit themanummer leest, zal zich uiteindelijk met die vraag geconfronteerd zien. Simpele oplossingen zijn daarvoor niet. Niet alleen kunnen concepten niet één op één worden vertaald naar andere gebieden, de criminologie moet zich ook realiseren dat door invloeden van buiten naar binnen te halen ze het risico neemt dat ze zelf verandert. Maar toch ligt hierin de uitdaging. Want door op zoek te gaan naar andere kennis over 'misdad en straf' kan de criminologie worden wat elke wetenschap in het diepst van haar hart wil zijn: 'een gevaarlijk weten'.

M. Schuilenburg, verbonden aan de vakgroep criminologie van de Vrije Universiteit Amsterdam en gastredacteur van dit nummer van *Justitiële verkenningen*

De culturele erfenis van Don Corleone

F. Bovenkerk en M. Husken*

‘De Lange kicke erop om maffiabaas te worden. Ik zie ook nu nog mensen in het milieu die datzelfde *godfather*-syndroom hebben, die zitten de hele dag naar die film te kijken. Iemand schijnt zelfs een groot schilderij van Marlon Brando als Don Corleone aan de muur te hebben hangen. De film *Scarface* hebben ze duizend keer gezien. Ze doen hetzelfde als wat Klaas Bruinsma in zijn tijd deed. De baas spelen, je altijd laten vergezellen door bodyguards, met een Rolexhorloge om lopen en in een peperdure auto rijden.’ Aldus een zeer ervaren, maar voor de buitenwereld onbekende hasjgroothandelaar die Klaas Bruinsma nog had meegemaakt, tegen een van de auteurs van dit artikel (Husken, 2004, p. 84).

Het gangsterdom in de vele steden van de Westerse wereld vertoont opvallende overeenkomsten. Het imperium van Jopie de Vries op de Amsterdamse Wallen in de jaren zeventig lijkt op het rijk van de Kraybroers in het East End van Londen in de jaren zestig. Het gedrag van Klaas Bruinsma en zijn *gang* in de jaren tachtig vertoont gelijkenis met dat van de misdadigers in Belgrado in de jaren negentig. Ook bij de cocaïnekartels van Colombia of criminele organisaties in de onderwereld van de steden in Australië komen we steeds weer dezelfde kenmerken en gedrag patronen tegen. Er is sprake van mondialisering van de georganiseerde misdaad. De plaatselijke subculturen van de onderwereld lijken te zijn opgegaan in een wereldomspannende maf-fiose levensstijl. Hoe is dat mogelijk?

In de literatuur komen we als eerste en meest eenvoudige verklaring de stelling tegen dat georganiseerde misdaad centraal wordt geleid vanuit Palermo op Sicilië. Volgens Claire Sterling (1990) is er sprake van een *pax mafiosa* tussen de misdaadsyndicaten, die de gehele wereld omspan. Als dat waar is, is het geen wonder dat gangsters zich

* De eerste auteur is als hoogleraar criminologie verbonden aan het Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen van de Universiteit Utrecht. De tweede auteur is redacteur van het weekblad *Vrij Nederland* en auteur van een reeks boeken over de georganiseerde misdaad in Nederland.

overal ongeveer hetzelfde gedragen. Onder criminologen wordt deze stelling niet erg serieus genomen. Wie de geschiedenis van lokale onderwerelden bestudeert, komt geen supranationaal crimineel hoofdkwartier tegen.

Het is veel waarschijnlijker, ten tweede, dat er sprake is van parallelle inventie: overeenkomstige economische en politieke condities roepen op verschillende plaatsen dezelfde soorten oplossingen op. Overal waar illegale markten bestaan (voor drugs, mensen, tropisch hardhout enzovoort) en overal waar markten worden gereguleerd door afpersingsorganisaties (deze twee elementen: de handel in illegale goederen en diensten en afpersing, vormen samen de definitie van het begrip georganiseerde misdaad), moeten de actoren dezelfde problemen het hoofd bieden. Door het verbod op hun activiteiten zijn ze gedwongen hun gedragingen zo veel mogelijk verborgen te houden. Ze doen hun zaken zo min mogelijk schriftelijk af om geen belastend bewijsmateriaal achter te laten. Overal hebben ze hun eigen regels ontworpen om hun zakelijke conflicten op te lossen.

De derde veronderstelling gaat ervan uit dat mondialisering het gevolg is van de Amerikaanse hegemonie. Zoals Coca Cola, Mac Donalds en de computer de wereld vanuit de Verenigde Staten hebben veroverd, doet de georganiseerde misdaad dat ook. Het woord zelf: organized crime en trouwens ook de begrippen maffia of La Cosa Nostra zijn grotendeels Amerikaanse inventies. Mark Galeotti noemt in zijn openingsartikel in het nieuwe tijdschrift met de veelzeggende naam *Global crime* in 2004, vijf mechanismen via welke de mondialisering van de georganiseerde misdaad totstandkomt. Er zijn technologische drijfveren (toegenomen handelsfaciliteiten, de internetrevolutie enzovoort), er zijn politieke oorzaken (transnationale misdaad maakt gebruik van politieke verschillen bijvoorbeeld in het heffen van belasting), er zijn economische 'drives' (grotere en rijkere markten), de handhavingsregimes van het verbod op bijvoorbeeld drugshandel worden overal in de wereld (Zuid-Amerika!) steeds Amerikaans en er zijn, ten slotte, 'internal drives' die maken dat misdadigers dezelfde oplossingen vinden (zie onze veronderstelling nummer twee). Ook in andere dan de criminologische wetenschappelijke literatuur wordt de georganiseerde misdaad opgevoerd als bij uitstek het voorbeeld van geslaagde mondialisering (Mittelman, 2000).

Het tweede en het derde gezichtpunt verklaren waarom de georganiseerde misdaad zich over de wereld verspreidt en waarom het in economisch en politiek opzicht op zoveel plaatsen in de wereld overeen-

komsten vertoont. Het is echter lastig in te zien waarom gangsters ook wat betreft hun zelfgekozen leefstijl op elkaar lijken, waarom zij identieke rituelen opvoeren (gangsterbegravenissen bijvoorbeeld) en waarom hun opvattingen over goed en kwaad overeenkomen. Zou het niet op zijn plaats zijn om aan het rijtje van mondialiseringmechanismen een nieuwe factor toe te voegen: de invloed van de Amerikaanse hegemonie op het gebied van de populaire cultuur?

In onze bijdrage willen we aannemelijk maken dat de georganiseerde misdaad mede vorm is gegeven door nabootsing van Amerikaanse gangsterromans, maffiafilms en misdaadsoaps op de televisie. Dat geldt met name voor de eerste generatie van onderwereldfiguren. Beginnelingen hebben een rolmodel nodig en dat geldt zeker op plaatsen waar het fenomeen van de georganiseerde misdaad (in tegenstelling tot de Verenigde Staten) nieuw is, zoals bij de zogenaamde klompenmaffia van Nederland.

Al Capone en zijn erfgenamen

Vanaf de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw ontstond er in Amerika een enorme culturele productie over de georganiseerde misdaad. Er verschenen artikelen in kranten en tijdschriften, er werd over gesproken op radio en televisie, er werden toneelstukken opgevoerd en parodieën geschreven. De wetenschap boog zich over dit fenomeen. Gangsters speelden een hoofdrol in de biografische literatuur en in de misdaadfictie en vooral in de speelfilm. Dwight C. Smith jr. omschreef het type misdadiger al in 1975 (p. 115). Gangsters waren volgens hem altijd gewelddadig, bereid bij het gevecht alle regels te laten varen, ze waren druk met het verzinnen van nieuwe criminele opzetjes, met oorlog voeren met rivaliserende bendes, ze hadden een stel vertrouwelingen om zich heen. Ze waren bij voortduring 'on the move', op de vlucht voor de politie. *Crime bosses* toonden zich arrogant ten opzichte van lager geplaatsten, ze gaven openlijk blijk van minachting voor de politie en ze wantrouwden iedereen, inclusief de mannen die direct om hen heen stonden.

Over de opkomst van de gangsterfilm in de Verenigde Staten zijn we geïnformeerd door Reynolds (1995, p. 119 e.v.). Al Capone was de eerste misdadiger die door had dat je de publiciteit kon gebruiken en die zich presenteerde als een weldoener/zakenman met een spannend leven.

De grootste onderwereldbaas was hij niet, maar hij werd wel het rolmodel voor dit genre films. De grote stad vormde het werkterrein van de misdaadondernemer, zijn ontspanning vond hij in nachtclubs. Hij werd omringd door een interessante stoet figuren: advocaten, bodyguards en 'golddiggers', vrouwen die op zijn geld uitwaren en kleinere criminelen.

De hoofdpersonen en de thema's van de gangsterfilms (*Little Caesar*, 1930; *Public Enemy*, 1931; *Scarface*, 1932; *The Enforcer*, 1950; *On the Waterfront* van Elia Kazan, 1954 en nog veel meer) representeerden iets van de preoccupaties en de neuroses van de gewone man in Amerika. Op het witte doek kwamen we ook nogal eens sociaal protest tegen. Eenzame gangsters die zich als Robin Hoods gedroegen en die niet anders deden dan de Amerikaanse rijkdom eerlijker verdelen. Er waren weldoeners bij die de lagere klassen de mogelijkheid boden om sociaal te stijgen. De rijk geworden kleine gangster maakte duidelijk dat de American Dream echt voor iedereen was weggelegd. Bovendien waren het mensen die het recht in eigen hand durfden nemen. Iets wat iedereen wel eens graag zou willen doen, maar dat nalaat – uit angst of weldenkendheid. Het publiek zag in deze gangsters ook geen echt slechte mensen. Want ze leverden immers goederen en diensten (alcohol, gokken, prostitutie, drugs) die door de consumenten werden afgenomen – slachtofferloze misdaden. De burgerij merkte alleen iets van de onderwereld wanneer ze hun onderlinge conflicten met geweld beslechtten. Maar echt bang hoefde men voor hen niet te zijn. Het was zoals Bugsy Siegel (vergelijk de speelfilm *Bugsy* met Warren Beatty uit 1991) het uitdrukte: 'We only kill each other'; 'We chase and shoot our own' zeiden de gangsters van Melbourne en 'We only hurt our own' deelden de beruchte Kray-twins uit Londen het publiek mee. In stadsbuurten waar de maffiafamilies heersten, hoefden gewone burgers niets te vrezen want daar zouden inbrekers en overvallers zich niet wagen; op de Amsterdamse Wallen stond het door Jopie de Vries beheerste stukje van de Oudezijdsvoorburgwal in de buurt van de *Casa Rosso* in de jaren zeventig bekend als het gebied waar rovers en junks beter weg konden blijven. De legende van de Kray-brothers wilde dat zij 'het East van Londen vrij hielden van straatrovers en verkrachters' (Rose, 1996, p. 309).

De Amerikaanse stedelijke misdaadfilm veroverde de wereld, maar tot ver na de Tweede Wereldoorlog waren de hoofdrolspelers (gangsters) eenlingen. In 1969 veranderde dat beeld en deed 'de misdaadfilm van de georganiseerde misdaad' zijn entree. In dat jaar namelijk publiceerde Mario Puzo zijn magistrale boek *The Godfather* en zeker nadat

de twee gelijknamige succesvolle films van Francis Ford Coppola in 1972 en 1974 waren verschenen, dacht menigeen dat Italiaanse gangsters en hun familieclan echt zo leefden. Ook ging men ervan uit dat *Godfather* een typisch maffiose eretitel was en er werd zelfs druk gespeculeerd over de vraag wie model had gestaan voor Puzo's verhalen (de *Bonanno* family?). In zijn latere *Godfather papers* (1972) onthulde Puzo trots dat hij het beroemde misdaadboek zonder veel kennis van zaken had geschreven en dat hij veel had verzonnen. De auteur kwam zelf wel uit een Italiaans-Amerikaans milieu, maar een 'real honest-to-god gangster' had hij nog nooit ontmoet. Ook de aanduiding *Godfather* voor de patriarch van de familie was aan de fantasie van de schrijver ontsproten. Deze nieuw bedachte familiale misdaadtraditie werd daarna voortgezet door de makers van andere films: *Once upon a time in America*, 1984; *The Untouchables*, 1987; *The Godfather III*, *Goodfellas*, 1991 enzovoort.

In *Analyze this* uit 1999 met Robert De Niro in de hoofdrol consulteerde een maffiabaas een psychiater. Deze film lijkt geënt op de werkelijkheid want een halve eeuw geleden bezocht de New Yorkse gangster Frank Costello inderdaad een psychiater om over zijn problemen te praten. *Analyze this* trok in de Verenigde Staten een ongekend groot publiek trok en werd vervolgens ook in andere landen zoals Nederland gedraaid. Dat leidde vervolgens tot de eveneens zeer goed bekeken televisieserie *The Sopranos*. Volgens Simon (2002) was deze serie een zelfportret van Amerika, waarin alle kwaden van het land aan de orde kwamen. Verongelijkte mensen konden zich gemakkelijk vereenzelvigen met de hoofdfiguur. Tony Soprano kreeg tenminste iets voor elkaar in de complexe en door bureaucratie verziekte samenleving wat henzelf niet lukte. Bovendien werd het kwaad door hem zonder de omhaal van een verwekelijkt strafproces vergolden.

Voor ons betoog is van belang dat fictie en werkelijkheid hier opnieuw volkomen door elkaar heen gingen lopen. Net als na de *Godfather* dacht menigeen ook nu weer dat de Soprano-familie werkelijk bestond en dat het verhaal van deze moderne maffialeider de werkelijkheid van een leven in de misdaad in ieder geval getrouw weergaf. Hoe komt het nu dat fantasie en realiteit in elkaar over gingen lopen? Het model van de maffia in de film zette zich kennelijk vast in ons collectieve bewustzijn als de oervorm van de georganiseerde misdaad. Daar zijn twee mechanismen voor aan te wijzen: de tektschrijvers en regisseurs van de maffiafilms voegen zich naar de bestaande stereotypen; en, de misdadigers waarop de stereotypen betrekking hebben, zijn zich naar dat rolmodel gaan gedragen.

Nederlandse gangstermovies

Nederland is sinds de jaren tachtig vooral bekend als knooppunt van de handel in drugs en voorzover Nederlanders zich daarmee bezighouden en -hielden, lijken het vooral 'vrije jongens' te zijn, die een enorme inventiviteit en branie aan de dag leggen om snel rijk te worden met hun illegale business. In hun biografieën (Charles Z., de Heineken-ontvoerders, Steve Brown, Thea Moeaar, Klaas Bruinsma en Bettien Martens) komen we de Hollandse variant van de georganiseerde misdaad tegen. In hun verhalen zitten op zichzelf genoeg aanknopingspunten tot verfilming. De kleurrijke hoofdfiguren met hun geschiedenis voldoen in ieder geval aan een aantal stereotiepe kenmerken van de Amerikaanse gangstermovie. Nederland heeft echter nog geen traditie in dit genre. Volgens auteur en scenarioschrijver Tomas Ross komt dat doordat er überhaupt weinig misdaadfilms in Nederland zijn gemaakt (Ross, 2000). Van de vijftienhonderd lange Nederlandse speelfilms (sinds de komst van de geluidsfilm) zijn er in 2000 nog geen zestig die dit predikaat verdienen. Het blijkt grotendeels te gaan om verfilmde romans of politiciens. Alleen *Lek* (2000) – een voortreffelijke film met een stereotiepe rol voor de zogenoemde Joego's in de Amsterdamse onderwereld – is naar de werkelijkheid van de georganiseerde misdaad van dat moment gemodelleerd. Maar sinds het begin van de nieuwe eeuw komen ook Nederlandse filmers in de ban van de Amerikaanse gangstermovie. In 2002 ging *Bella Bettien* in première. Het is een film over een Nederlandse vrouw die in 1992 in Rome is gearresteerd nadat zij voor een opkomende Colombiaanse drugsorganisatie contact zou maken met de Italiaanse onderwereld. De film is gemaakt door Hans Pos en Thekla Reuten speelt de hoofdrol. De tweede is van Gerrard Verhage en heet *De dominee* (2004). De titel van deze film verwijst naar de bijnaam van de in 1991 vermoorde grote hasjhandelaar Klaas Bruinsma. Aan de hand van deze twee films willen we onze eerste propositie adstrueren: films over de georganiseerde misdaad voegen zich naar de mal van de Amerikaanse maffia.

Het maffiastereotype

Hoe waarheidsgetrouw is Bettien Martens' verhaal over de internationale georganiseerde misdaad zoals dat in de film wordt geprojecteerd?

Voorop staat dat haar rol op zichzelf helemaal nieuw was. De drugsmarkt werd internationaal en de bazen hadden haar als vrouw ingezet omdat zij minder verdenking zou oproepen. Haar persoonlijke geschiedenis toonde dat zij een ongeëvenaard talent had om in zeven sloten tegelijk te lopen. Maar via haar getuigenis werden we wel iets wijzer van de manier waarop de internationale onderwereld werkt. We zagen in de film nietsontziende patroons van de Colombiaanse kartels, een hiërarchische organisatiestructuur, eigen regels van afrekening bij verraad en beelden over de betrekkingen tussen de maffia en de Rooms-Katholieke kerk. De film volgde het boek *La bella Bettien* (Bovenkerk, 1994).

Maar voordat we hierop ingaan, moet eerst iets gezegd worden over de onderzoeksmethode van de zogenoemde biografische methode (levensgeschiedenis) in de criminologie (Goodey, 2000). Er lagen immers allerlei gevaren op de loer van overdrijving, maar ook van bagatellisering van de georganiseerde misdaad. Voor *La bella Bettien* was het de bedoeling om Martens zelf aan het woord te laten. Daarmee werd in beginsel de ambitie overboord gegooid om 'ware feiten' te achterhalen, het hele verhaal zou niet anders worden dan een constructie van het onderzochte subject. Maar tegelijkertijd werd toch geprobeerd zo veel mogelijk feiten te controleren. Er werd bijvoorbeeld uitvoerig gesproken met de agenten van de Amerikaanse Drug Enforcement Administration die Bettien hadden gebruikt om haar baas uit Colombia naar Italië te lokken zodat ze hem konden pakken. Een rechercheur die een half jaar lang Bettien had geschaduwd, vertelde wat hij had gezien en gehoord. Dit was een poging tot biografisch realisme. Uit de veelheid van feiten die Bettien ooit had meegeemaakt en voor zover ze die vertelde, werd uiteraard een selectie gemaakt. Wat er ten slotte in het boek terecht kwam, is een hybride product, het resultaat van de interactie tussen biograaf en de geportretteerde en de uitkomst van een onderhandelingsproces. Voordat zij voor het boek werd geïnterviewd, was Bettien al een half jaar lang voorwerp geweest van ondervraging door politie en justitie uit allerlei landen in de wereld en ze wist dus precies in welke onderwerpen en uitkomsten men geïnteresseerd was, een geval van 'protoprofessionalisering'. Verder had ze op aanraden van een Nederlandse officier van justitie met terugwerkende kracht een dagboek geschreven en dat bevatte de versie van haar leven die ze ook aan de biograaf vertelde. Ze had tenslotte geleerd dat de politie meer geïnteresseerd was wanneer ze zware feiten vertelde en ook dat ze proportioneel zou kunnen

worden beloond met strafvermindering als ze dat ook zou doen. Daar staat tegenover dat ze weer weinig belang had de details van haar samenwerking met de Amerikaanse drugsbestrijders mee te delen. Het eindproduct in het boek kan worden opgevat als een selectieve reductie van oneindig veel feiten die een druk mensenleven als dat van Bettien opleverde. Bettien maakte haar eigen selectie, stelde die bij naar de belangstelling van politie en justitie, ze kreeg belang bij het vasthouden aan een eigen feitenrelas in haar dagboek.

De filmmakers selecteerden opnieuw en die hadden bovendien de vrijheid er zelf feiten bij te verzinnen. Het moet gezegd: die hielden zich in veel opzichten aan het plot van de biografie, maar daarnaast presenteerden ook zij weer nieuwe interpretaties van het gebeurde. De samenwerking tussen de kerk en de maffia in Rome kwam in het boek niet voor, maar de cineasten voegden dit bekende en opwindende 'feit' toe. Ze zagen zich aan de andere kant gedwongen om een bekend onderdeel van het maffiastereotype minder te maken dan dit in werkelijkheid was geweest. Bettien had verteld hoe haar baas het risico van zijn criminele organisatie minimaliseerde door het principe van 'scheiding van publieken' toe te passen. Op zijn groots gevierde verjaardagsfeestje zaten de uitvoerders van de verschillende takken van dienst aan eigen tafels bij elkaar. De baas wandelde van tafel tot tafel en het was niet de bedoeling dat mensen van het ene gezelschap naar het andere over zouden steken. Dat was functioneel: wie de anderen niet kende, kon hen ook niet verraden. De filmmakers maakten opnamen op het eiland Ibiza en daar zag de kijker Bettiens baas Tony Duran op een gegeven moment aan zijn pupil uitleggen dat er sprake is van verschillende divisies in zijn grote organisatie. Links van de berg wees hij in de verte naar een vallei waar de afdeling transport was gevestigd, rechts zat de afdeling geweld enzovoort. Op zichzelf zou het verjaardagsfeestje veel mooiere filmbeelden op hebben geleverd, maar het was nu eenmaal geen dure Hollywoodproductie. Toen de film uitkwam – en zoveel zal nu wel duidelijk zijn: het was het product van veelvuldige selectieve reductie van de 'feiten' – was de waardering groot, maar sommige critici hadden te veel maffiastereotypen ontdekt. Een van de tekstschrijvers, Simon de Waal, reageerde tegen de biograaf: 'Dan hebben we het dus goed gedaan, want dat herkent het publiek tenminste'. Dit voorbeeld van *Bella Bettien* bevestigde onze stellige indruk dat gangsterfilms moeten voldoen aan eigen wetmatigheden van inhoud en vormgeving.

Ook in de film *De dominee* kwamen de nodige maffiastereotypen voor. Maar in tegenstelling tot *Bella Bettien* volgde het scenario van *De dominee* van Gerrard Verhage niet letterlijk het levensverhaal van de hoofdfiguur van het gelijknamige boek van Bart Middelburg (1992). De *True crime story* van Bart Middelburg werd door cineast Verhage met een psychologisch sausje overgoten en expres geromantiseerd. Bruinsma werd in de film neergezet als een tragische held. Net als Bettien was hij een vreemde eend in de bijt van de onderwereld. Bruinsma, zelf niet afkomstig uit het criminele milieu, kopieerde het gangsterdom zoals hij dat kende uit Amerikaanse boeken en films. Voor hem was de *godfather* het ultieme rolmodel waaraan hij zich wilde spiegelen. Ook de mensen om hem heen gingen daarin geloven. Een jeugdvriend van Bruinsma herinnerde zich: 'Eind jaren zeventig streefde Klaas bewust naar een gewelddadige reputatie. Toen hij hoorde van een moord waarmee we niets te maken hadden, verspreidde hij het gerucht dat wij er achter zaten. Dat werd gelooft' (Husken, 2004, p. 52).

De journalist Middelburg beschreef in zijn artikelen in *Het Parool* eind jaren tachtig Bruinsma als de leider van het grootste maffia-achtige syndicaat dat in Nederland actief was, de *godfather* van een zogenaamde maffiafamilie. Bruinsma's tante vertelde dat Klaas daarna zijn best deed om zich ook openlijk inderdaad te gedragen als de meedogenloze Amerikaanse maffiabaas die vele liquidaties op zijn geweten had (Husken, 2004, p. 25). Bruinsma kwam en komt nog altijd in de verhalen van vriend en vijand voor als een *image builder*. Hij smeed met geld, reed in dure auto's, hij omringde zich met lijfwachten en zakte door in seksclubs. Hij zou betrokken zijn bij maffia-achtige afrekeningen. Een voormalige bodyguard van Bruinsma had hem belazerd. Niet lang daarna werd de man dood aangetroffen in een ton met cement in de rivier de Waal. Middelburg kreeg Bruinsma in het vizier in 1988 toen hij bezig was met een onderzoek naar de *Cosa Nostra* op de Amsterdamse Wallen (Middelburg, 1988). Hij ontdekte dat de georganiseerde misdaad zich niet tot Amerika beperkte. Bij organized crime hoort nu eenmaal ook een *godfather*. Die rol kreeg Bruinsma door hem toebedeeld. Middelburg schetste een man wiens levenswijze veel weg had van de tweede generatie van de familie Corleone. Bruinsma stierf net als zijn beroemde Amerikaanse filmvoorbeelden door de kogel. Hij werd geliquideerd en al werd de dader snel aangehouden, het blijft tot de dag van vandaag duister wie achter de opdracht tot de moord heeft gezeten.

De biografie van Bruinsma verscheen na zijn dood in 1991. Gerrard Verhage had het boek direct willen verfilmen, maar problemen rond de financiering en het script zorgden ervoor dat de film pas in 2004 kon worden gemaakt. Verhage wilde niet beïnvloed worden door de film *The Godfather*, wel ging hij kijken naar andere Amerikaanse misdaadfilms zoals *Goodfellas* (1991), met als hoofdpersoon Henry Hill, een 'gewone jongen' vanuit de bovenwereld met een obsessie voor de maffiamystiek ('As far as I can remember, I always wanted to be a gangster'). Verhage wilde alleen geen Nederlandse replica neerzetten van de Amerikaanse maffiadon, zoals die was geschetst door Middelburg. Verhage: 'Mijn werkelijke reden om de film te maken was dat ik de Werdegang wilde vastleggen van een man die aan z'n hoogmoed ten onder ging' (Husken, 2004, p. 74). Bruinsma was een would-be gangster die in zijn eigen Amerikaanse rolmodel – 'ik ben de beste, de grootste' – was gaan geloven.

Aanvankelijk was Bruinsma, een gangster van de eerste generatie, woedend over de eerste krantenpublicaties waarin hij als *godfather* werd neergezet, maar vervolgens zocht hij, net als sommige geslaagde maffiabazen in Amerika vóór hem hadden gedaan, zelf de publiciteit. Hij ging zich nog meer gedragen als de gangsterhelden van het witte doek.

Criminele nabootsing

Niet alleen het publiek leerde van de Amerikaanse gangster- en maffiafilms hoe de onderwereld werkte, dat deden de betrokken misdadigers zelf ook! De verleiding is groot om hier voorbeelden uit allerlei landen te citeren die we in onze jarenlange studie van de misdaad zijn tegengekomen. We kiezen ervoor om één geval goed te documenteren waarover in Nederland nog vrijwel niets bekend is. Men denkt dat Amsterdam op dit moment een criminele hoofdstad is die een gooi doet naar de titel van Chicago aan de Amstel, maar er zijn meer steden die strijden om die twijfelachtige eer.

We nemen de lezer mee naar de Australische stad Melbourne. De stad staat bekend om zijn enigszins bedaagde Engelse atmosfeer en je verwacht er eerder dat de mensen hun afternoon tea gebruiken in het Windsor Hotel tegenover het statige parlamentsgebouw dan dat gangsters er schietend over straat rollen. Het komt beide voor. In de periode van 1995 tot heden zijn er 35 gevallen van moord geregistreerd als

'liquidaties in de onderwereld'. Onze collega-criminologen in Australië hebben de georganiseerde misdaad nog niet ontdekt, wetenschappelijke literatuur is eenvoudig non-existent, maar een paar journalisten doen al tientallen jaren hun best de onderwereld te volgen. De politie van Melbourne wordt voortdurend opgeschrikt door schandalen van politiecorruptie en dat maakt de studie van de onderwereld er urgent. Volgens journalist Paul Anderson (2004) begonnen de 'gangland killings' al in de jaren vijftig. Hij schetst de sfeer van *labor racketeering* in de haven. De stuwadoorsbedrijven waren voor werkkrachten afhankelijk van de vakbond van dokwerkers, die geheel door de plaatselijke onderwereld werd 'gecontroleerd' en bij alle financiële transacties ging een vast percentage naar de baas van deze organisatie. In de Verenigde Staten was racketeering onder de vakbonden van *long-shoremen* bekend, in Australië waren die verenigd in de *Federated Ship Partners & Dockers Union* en racketeers (afpersers) heetten er *stand-overmen*. Een nietsontziende interne machtsstrijd kostte tussen 1950 en 1980 al niet minder dan veertig mensenlevens. Achteraf was het Anderson opgevallen dat de Australiërs ook toen al Amerikaanse filmsterren nadenken. Freddy 'The Frog' Harrison, vermoord in 1958, had zijn best gedaan om zoveel mogelijk op Jimmy Cagney, een van Amerika's beroemdste gangsterspelers, te lijken. Degene die uit de eerste Melbourne onderwereldoorlog overbleef, Billy 'The Texan' Langley, werd later geïnterviewd. Het viel de reporter op dat deze steeds maar weer verwees naar de Amerikaanse film *On the water-front* en de hoofdrolspeler Marlon Brando. Deze fungeerde duidelijk als identificatiefiguur (Anderson, 2004, p. 13).

Op dit ogenblik gaat de strijd binnen de onderwereld van Melbourne om het aandeel in de markt van drugs. Er wordt bij de vangst van XTC veelvuldig verwezen naar Nederland als productieland, maar de Australiërs kunnen die pillen, blijkens het oprollen van menig 'laboratorium', ook zelf maken. De concurrentie blijkt er letterlijk moordend. De meeste liquidaties hebben plaatsgevonden op of rond de pittoreske Lygon Street onmiddellijk grenzend aan de campus van de *University of Melbourne*. Het is een straat vol restaurants, espressobars en gezellige winkels. De strijd gaat tussen de oude penose, de *Carlton Crew* en de moderne *New Boys* (Silvester en Rule, 2004). Een van de eerste slachtoffers was Alfonse Gangitana († 1998), een man wiens carrière wel wat wegheeft van die van Klaas Bruinsma bij ons. Hij kwam uit een respectabel gezin (z'n ouders dreven een reisbureau), hij genoot een fatsoenlijke opleiding, maar hij wrong zichzelf in een

leidende plek in de onderwereld. De aantrekkingskracht van de glamour van Hollywood was daarvoor verantwoordelijk geweest. Gangitana ging door het leven als de *plastic godfather* en hij kleeedde zich naar Robert De Niro. Graham 'The Munster' Kinniburgh († 2003), de onbetwiste nummer twee van de boeventoptien, kopieerde de levensstijl van Marlon Brando in *The Godfather*. De beruchte Nik Radev († 2003) stond bekend om zijn scherpe Italiaanse kostuums. Bij zijn huwelijk had hij eenzelfde outfit als Al Pacino in *Scarface* aange-trokken: een wit kostuum met daaronder een fel rood hemd dat ver openstond. Bij de huiszoeking van Dino Dibra († 1999) trof de politie wanden vol filmposters aan: *Pulp fiction*, *Scarface*, *Goodfellas* enzovoort. Mario Condello (nog steeds in leven nadat de politie hem tijdig had ingelicht over een moordaanslag) staat bekend om zijn keuze voor de *mafia chic* van de *Sopranos*.

Gangsters leven niet alleen in de stijl van de films, zo sterven ze ook. De mores van de onderwereld treden naar buiten bij ostentatieve gangsterbegravenissen zoals we die kennen van Amerikaanse misdaadfilms. Er kwamen steeds honderden, soms zelfs duizenden mensen uit Melbourne en heel Australië op af. Er waren opvallend veel kaalkoppen en mannen met strak gekamd haar en een staartje. Ze droegen donkere pakken, gouden sieraden en hun zonnebrillen gingen nimmer af (Silvester en Rule, 2004, p. 42).

De foto's van zulke Australische begravenissen lijken als twee druppels water op die in Amsterdam, Belgrado, Londen of Chicago. De teraardebestellingen van gangsters worden aangekondigd in een uitbundige serie rouwadvertenties met een hoog gehalte aan krokodil-lentransen. De overledene is de onbaatzuchtige goedheid zelf geweest en hoeveel had hij niet geschonken aan goede doelen! De politie van de stad Melbourne laat in de media weten deze criminelen als 'negangsters' te beschouwen, deze boeven doen niet veel anders dan Amerikaanse speelfilms imiteren. Maar ja, ze schieten wel met echte kogels (John Silvester in *The Age* van 27 maart 2004).

We zien hier opnieuw hoe werkelijkheid en fictie in elkaar overlopen. Fictie wordt naar een geselecteerde werkelijkheid gefabriceerd en de werkelijkheid volgt de verbeelding. Welk een wonderlijke vermenging dat op kan leveren, wordt gedemonstreerd in een publicatie over de *Sopranos*. Het gaat hier om een *How to ...* -boekje over leiderschap in het bedrijfsleven van de hand van Deborrah Himsel (2003). Deze vice-president van de fabriek van het schoonheidsproduct Avon in Australië, geeft al jaren cursussen aan managers. Tot nu toe gebruikte

ze haar eigen rijke ervaring om uit te leggen hoe je de top kunt bereiken, maar in dit boek gaat ze over op voorbeelden uit de tv-serie van de *Sopranos*. 'Organisaties hebben mensen nodig die dingen gedaan krijgen, die er bedreven in zijn om dwars door de bureaucratie heen te lopen en die innovatieve oplossingen vinden voor complexe problemen' (Himsel, 2003, p. xvi). Haar boek voor bedrijfsdirecteuren bevat talrijke spannende opgaven, invuloefeningen en handige zinnestukjes om tegen het personeel en collega's te gebruiken. ('give it to my face', 'you talking to me?') die uit het dilemmarijke leven van Tony Soprano zijn gegrepen. Men stelle zich voor welke salto mortale de werkelijkheid hier maakt. De schrijver van het wekelijkse plot van de televisieserie de *Sopranos*, David Chase en de hoofdfiguur James Gandolfini baseren zich op de talrijke gepopulariseerde films en boeken over de zogenaamde maffia van Amerika, zonder dat zij daar waarschijnlijk iets mee te maken hebben gehad en ze verzinnen een bedachte werkelijkheid. Deze illusie wordt vervolgens gebruikt om beginselen te formuleren waarmee aan captains of industry uit wordt gelegd hoe je het beste je eigen American Dream kunt verwezenlijken.

Besluit

In deze bijdrage hebben we laten zien dat de georganiseerde misdaad zich niet alleen over de wereld verspreidt via een internationale markt en door de uniformering van opsporingsmethoden van de politie, maar ook door middel van mondialisering van cultuur. De hegemonie van de Amerikaanse speelfilm zorgt ervoor dat er in de gehele (Westerse) wereld een eigen cultuur van gangsters en criminele 'families' is ontstaan. Films worden gemaakt naar de wetten van het gangsterstereotype en het internationale misdadigersgilde speelt de verbeelde werkelijkheid van het witte doek na.

Literatuur

Anderson, P.

*Shotgun city; Melbourne's
gangland killings*
Prahan, Vic., Hardie Grant
Books, 2004

Bovenkerk, F.

La bella Bettien
Amsterdam, Meulenhoff, 1994

Galeotti, M.

Introduction; global crime today
Global crime, 6e jrg., nr. 1, 2004,
p. 1-7

Goodey, J.

Biographical lessons for criminology

Theoretical criminology 4e jrg.,
nr. 4, 2000, p. 473-498

Himsel, D.

Leadership Sopranos style; how to become a more effective boss

Melbourne, Schwartz Publishing,
2003

Husken, M.

In de ban van Bruinsma
Amsterdam, Uitgeverij M, 2004

Middelburg, B.

De mafia in Amsterdam
Amsterdam, Uitgeverij
Arbeiderspers, 1988

Middelburg, B.

De dominee; opkomst en ondergang van maffiabaas Klaas Bruinsma

Amsterdam, Uitgeverij LJV, 1992

Mittelman, J.H.

The globalization syndrome; transformations and resistance
Princeton N.J., Princeton U.P.,
2000

Puzo, M.

The Godfather papers
Greenwich, Conn., Fawcett
Publications

Reynolds, M.

From gangs to gangsters; how American sociology organized crime

Guilderland, NJ., Harrow &
Heston, 1995

Rose, D.

In the name of the law; the collapse of criminal justice
Londen, Vintage, 1996

Ross, T.

De magere oogst van de vaderlandse misdaadfilm

Kaliber, 1e jrg., nr. 2, 2000,
p. 90-96

Silvester, J., A. Rule

Leadbelly; inside Australia's underworld wars

Sunfield NSW, Floradale
Production PtyLtd., 2004

Simon, D.

Tony Soprano's America
Boulder Col., Westview Press,
2002

Smith jr., D.C.

The mafia mystique
Lanham etc., University of
America Press, 1975

Sterling, C.

Octopus; the long reach of the international Sicilian mafia
New York, Norton, 1990

The Sopranos

Narrativiteit als ontregeling

B. Hoogenboom*

*Mortadella: derived from the Italian sausage, meaning a loser.
As in 'Guy's a fuckin' mortadella'*
www.hbo.com/sopranos/mobspeak

I've always tried to cram the show just full of humor, suspense, violence, sex and great rock 'n roll music'
(Executive Producer: David Chase)

De vorm is een eenakter, met dialogen. De scène speelt zich af in de paaldansclub de Bada Bing ('Where all drinks are on the house'). Op de achtergrond dansen naakte vrouwen. Op de voorgrond zien we:

- Tony Soprano, hoofdfiguur uit de televisieserie *The Sopranos*;
- William J. Chambliss, criminoloog en auteur van *On the take; from petty crooks to presidents* (1988). Zijn analyse van criminele netwerken in Seattle is een klassieker. De netwerken bestaan uit wisselende coalities van ondernemers, politici, rechtshandhavers en criminelen. Niemand heeft absolute macht. Steeds opnieuw worden keuzes en inschattingen gemaakt over de te volgen strategie;
- Patrick Van Calster, Vlaams criminoloog die 15 april jl. promoveerde op een boek waarin hij klassieke hiërarchische, economische en netwerkbenaderingen van georganiseerde misdaad aanvult met antropologische ideeën en denkbeelden uit de chaostheorie. Hij schrijft over toevallige interacties en conversaties waaruit soms criminele projecten ontstaan. In de uitvoering hangen deze aan elkaar van irrationaliteiten, toevalligheden, onzekerheden en improvisaties (Van Calster, 2005);
- Serge Gutwirth – promotor van Van Calster – die *Dostojewski criminoloog?* schreef (Gutwirth, 1985). Gutwirth is geïnteresseerd in de

* De auteur is hoogleraar Forensic Business Studies, universiteit Nyenrode. Hij schrijft een roman (*De Arrangeurs*) waarin de usual suspects uit de Nederlandse wereld van politie, wetenschap, inlichtingen- en veiligheidsdiensten, particuliere recherche en bijzondere opsporing de degens kruisen met Al Qaeda. Met een spectaculaire ontknoping in de Tweede Petroleumhaven in Rotterdam-Zuid.

- 'ondergrondse mens' die geen genoeg neemt met de muur van wetenschappelijke en morele waarden waarmee 'middelmatigen' hem omringen en dus een pleidooi houdt voor narratieve kennis;
- Gary Marx, die vindt dat veel wetenschappelijke professionals 'unduly timid, antiseptic, laundered, formal and scholastic' zijn en ook films, boeken, tv-series aanbeveelt om de werkelijkheid van misdaad en straf te begrijpen;
  - Maurice Punch, de eerste politieonderzoeker in Nederland. Punch schreef *Fout is fout; gesprekken met de politie in de binnenstad van Amsterdam* (1976), maar ook *Grievous business harm; exploring corporate violence* (1995);
  - Dr. Melfi ('I've been charmed by a sociopath'), de psychiater van Tony; en
  - Edwin Sutherland, criminoloog die met *White collar crime* (1949) aandacht vroeg voor het structurele karakter van misdaad in zakelijke processen.

Al deze personen zitten met elkaar aan een ronde tafel die vol staat met spaghetti Marinara, Bolognesa, Pomodori en Carbonara en flessen Barolo. Zij zullen praten over georganiseerde misdaad. Maar vanuit andere perspectieven dan gebruikelijk. Stress en angst, irrationeel gedrag, toevallige ontmoetingen en imitatiegedrag van maffiosi staan centraal. Ook corruptie als structureel aspect van sociale processen. Zij eindigen met een pleidooi voor *story telling* (narratieve kennis) om de doffe vrees voor al die gebeurtenissen – alles wat discontinu is, ruzieachtig, gewelddadig, strijdlustig, wanordelijk en hachelijk is, kortom al die teksten die niet (mogen) passen in de wetenschappelijke denk- en analyseschema's – tegemoet te treden (Foucault, 1998, p. 62).

Scènes uit *The Sopranos* worden verweven met wetenschappelijke inzichten over georganiseerde misdaad. Inspiratie vind ik in *Instrumentaliteit en rechtsbescherming* van Foqué en 't Hart (1990). In hoofdstuk 10b *Narrativiteit als ontregeling* van dat boek wordt een pleidooi gehouden om naast het rationele wetenschapsideaal ruimte te maken voor verhalen.¹ Het literaire verhaal doorbreekt de politieke

¹ Ik beperk 'narratief weten' niet tot literatuur. Kunst in de meest brede zin van het woord (schilderkunst, dichtkunst, rapteksten, graffiti, films, beeldhouwkunst, muziek enzovoort) vertelt een verhaal. Kunst in al haar uitingen biedt daardoor inzicht. Inzicht dat veelal verschilt van rationele kennis omdat het mensen emotioneel kan raken. Juist hierdoor is narratieve kennis in veel opzichten superieur aan academische kennis.

en wetenschappelijke, veelal abstracte en dus versimpelde afbeeldingen van de werkelijkheid door te wijzen op inherente tegenstrijdigheden, onduidelijkheden en de diversiteit van wat mogelijk is in de werkelijkheid. Het literaire verhaal kan dubbele bodems en paradoxen aangeven. Bovendien kan het literaire verhaal de lezer op een emotioneel niveau raken.

Stress en angst

Chambliss: 'Weten jullie nog dat ik schreef over Frank. Frank die constant met zijn sleutels speelt, zittend in de *Starfire Room Cabaret*? De naakte vrouwen dansen tegelijkertijd op drie verschillende podia. De serveersters schenken aangelengde sterke drank aan klanten. Af en toe gaat een van de cliënten naar boven met een danseres. Frank verveelt zich dood. Het geld, de vrouwen, de gesprekken over de handel noch zijn betrokkenheid daarbij interesseren hem nog echt (Chambliss, 1988, p. 75).'

Soprano: 'Dat is mijn Bada Bing.'

Dr. Melfi: 'Jij bent Frank, Tony.'

Sutherland: 'Wie vertelt de kijker kort wat *The Sopranos* zijn?'

Marx: 'Tony Soprano is de hoofdpersoon in de Amerikaanse televisieserie *The Sopranos*. De serie draait sinds 1999. Jaar in jaar uit wordt deze bekroond met de hoogste tv-onderscheidingen. Tony Soprano probeert twee families te runnen: zijn eigen familie en een maffiafamilie in New Jersey. Dit gebeurt met zeer wisselend succes. Regelmatig verliest hij controle over beide families en over zichzelf. In de eerste aflevering van de eerste jaargang komt Tony door stress en angst – die leiden tot paniekaanvallen – in behandeling bij de vrouwelijke psychiater dr. Melfi. In vrijwel alle afleveringen daarna brengt hij een bezoek aan dr. Melfi. Tony heeft, als macho, als maffioso, grote moeite om zijn zielenroerselen te delen. Zeker met een vrouw. Hij overwint deze drempel. Dr. Melfi schrijft Tony Prozac voor.'

Gutwirth: 'David Chase, de bedenker van *The Sopranos*, maakt de absurde grap dat het leven in Amerika zo egoïstisch is geworden dat

zelfs een gangster, het toppunt van egoïsme, het niet meer kan uithouden en dus therapie nodig heeft.'

Sutherland: 'In de serie worden traditionele maffiascènes (moord en doodslag, criminele handelingen en grof geweld) afgewisseld met doorkijkjes in het dagelijkse leven van de verschillende karakters. Geweld wordt afgewisseld met tederheid. Macho's zijn macho's, maar zijn ook van tijd tot tijd zeer kwetsbaar en gevoelig. Tony heeft moeilijke relaties met zijn moeder, zijn vrouw, zijn twee opgroeiende kinderen, al zijn vertrouwelingen en iedereen met wie hij zaken doet, zowel legaal als illegaal. Tony Soprano is aan de ene kant een zeer gewelddadige maffioso die voldoet aan de stereotypen, maar in iedere aflevering blijkt hij ook angst te hebben. Hij slikt niet voor niets Prozac. De afwisseling daartussen en de humor die dwars door de serie loopt, vormen een combinatie die voor veel kijkers over de hele wereld onweerstaanbaar is.'

Van Calster: 'Mattijs van de Port (2001) wijst op het belang van emoties en leven in angst in de misdaadwereld. Beide zijn van invloed op creatieve processen in criminele organisaties. Hij verbaast zich erover dat angst zo weinig onderwerp van studie is. Hij verwijst naar Bourgeois (1995) die het huiveringwekkende bestaan van crackdealers beschrijft. Katz (1988) schrijft ook over de "emotionele huishouding" van criminelen. Van de Port pleit voor meer aandacht voor angst, paranoia en wantrouwen.'

Irrationeel gedrag

Sutherland: 'Er is veel over de mafia geschreven Mr. Soprano. Wetenschappers hebben boekenkasten gevuld met theorieën over georganiseerde misdaad. Over de hiërarchische structuren, de (dreiging) met geweld, de zakelijke planning, de verdeling van markten.'

Soprano: 'Zelden zoveel crap gehoord. Kijk naar 1.9 (Boca). Uncle Junior, mijn eigen bloedeigen oom met wie ik steeds strijd om de macht in de familie. Natuurlijk gaat het hem om geld, netwerken en contacten, maar Uncle Junior wordt pas echt razend en gemotiveerd als er wordt geroddeld (*chiacchierone: chatterbox*) over zijn cunnilingusvaardigheid. Dan wordt zijn mannelijkheid aangetast ('het is een

teken van zwakheid, althans als je geeft, ontvangen is anders').² Zijn woede richt zich eerst op zijn maitresse. Zij heeft geroddeld over Uncle Junior's talent met vrouwen van zijn 'zakenpartners' waaronder Carmela, mijn vrouw. Ik hoor het van Carmela. En, ik speel de kaart uit tijdens een partijtje golf met Uncle Junior. Dat zie je steeds in mijn leven. Steeds worden toespelingen gemaakt: 'going down', 'whistling in the wheatfield' enzovoort. Emoties, in dit geval over mannelijkheid, en zeker de aantasting daarvan, gaan vaak boven hiërarchie of zakelijke belangen. Christopher Moltisanti, een van Tony's luitenanten, wordt in 1.8 (*Legend of Tennessee Moltisanti*) respectloos behandeld door een bakker en vraagt hem: 'Do I look like a pussy to you?' Vervolgens schiet hij hem neer. Volledig irrationeel gedrag maar verklaarbaar in onze machowereld. Net als dat ik in de hele serie zeer veel moeite heb om toe te geven aan derden dat ik bij dr. Melfi in behandeling ben. Een nog mooier voorbeeld zit in 4.2 (*No Show*). Johnny 'Sack', een van de bazen, keert zich tegen De Familie omdat hij uit roddels heeft begrepen dat Ralphie een mop heeft verteld over zijn zwaarlijvige vrouw: 'ik heb gehoord dat zij een pukkel van 95 pond heeft laten verwijderen van haar lichaam'. De bazen zitten midden in een lucratieve onroerendgoedzwendel, maar de deal komt op losse schroeven te staan. Johnny 'Sack' wil Ralphie laten vermoorden en vrienden van Ralphie willen dat voorkomen door Johnny 'Sack' te vermoorden. De eer van Johnny 'Sack' is in het geding, maar ook de mores in De Familie. Drie afleveringen lang is De Familie een kaartenhuis – een emotioneel kruikvat – dat in elkaar dreigt te storten. Het gaat alleen maar om gevoelens, om respect, respectloosheid, wel/niet toegeven, wel/niet liegen. Irrationaliteiten, om in jullie wetenschappelijk jargon te spreken, maar op een ander niveau, ons niveau, zeer rationeel.'

Toevallige ontmoetingen

Sutherland: 'Meneer Soprano, kunt u iets zeggen over uw (middel)langetermijnplanning en de opbouw en het onderhoud van uw organisatie?'

² Zie voor een psychoanalytische analyse van de show M. Yacowar. Hij begint het boek met een uitspraak van dr. Melfi: 'This fantasy of yours has meaning'. Geheel in de traditie van de psychoanalyse worden aan de seksuele driften en de doodsdiften verklaringen toegeschreven voor gedrag. Op pagina 56 wordt de cunnilingus-vaardigheid uitgewerkt.

Soprano: 'Fuck, dat rationele gelul van jullie. Dingen gebeuren gewoon. Het is net als George Michael *'Turn a different corner and we never would have met'*. Ik ontmoet iemand. We raken in gesprek en ergens in dat gesprek groeit te midden van andere ideeën soms een zakelijke mogelijkheid, soms een nieuw crimineel plan.'

Punch: 'Wordt zoiets ook niet beschreven op Schiphol? Waar 60.000 mensen werken in een volcontinudienst die willekeurig worden aangesproken door illegalen en drugsmokkelaars om voor drie- tot vijfduizend euro even te helpen in het faciliteren van criminaliteit?'

Van Calster: 'Frank Bovenkerk zegt dat criminele samenwerkingsverbanden ontstaan door spillen. Zij zijn op zoek naar nieuwe contacten en transacties.'

Dr. Melfi: 'En zo'n spel kan iedereen zijn. En kan op ieder moment iemand ontmoeten.'

Marx: 'Spillen kun je vergelijken met een filmproducent. Dat is ook een spel in een tijdelijk samenwerkingsverband (Van Calster, 2005; DeFilippi en Arthur, 1998). De producent legt contacten tussen financiers, scriptschrijvers, acteurs, filmmaatschappijen en regisseurs. Dezen gaan ieder op hun beurt weer eigen tijdelijke samenwerkingsverbanden aan. Maar deze organiseren ze zelf. Ze zijn er ook zelf verantwoordelijk voor en sluiten onderlinge contracten. Er is geen centrale leiding, een *Capo di Tutti Capi*, en eveneens geen strakke planning. Steeds opnieuw wordt geïmproviseerd. Als het project is afgelopen, gaat ieder zijn weg. Soms ontmoeten ze elkaar weer, vaak ook niet.'

Soprano: 'En dat gebeurt de hele dag. In de Bada Bing, in het stadhuis, binnen het College van Procureurs-Generaal, op de redactie van kranten en zeker ook in boardroom meetings van Ahold en Shell.'

Punch: 'Onwillekeurig moet ik toch ook aan Yab Yum denken, het luxe bordeel in Amsterdam dat in de Parlementaire Enquête Bouwnijverheid wordt genoemd in relatie met 'de smeer- en fêteercultuur' in de bouwwereld.'

Soprano: 'De *Bada Bing* is de *Starfire Room Cabaret* is de *Yab Yum*.
Komen jullie eigenlijk wel eens buiten?'

Van Calster: 'Als je kijkt naar autobiografieën van criminelen als Howard Marks en Sammy Gravano, dan valt het grote aantal wisselende interacties en ontmoetingen op (Morselli, 2000). Marks ontmoet, net als wij in het 'gewone' leven, duizend-en-een mensen. En tijdens sommige van die – veelal toevallige – ontmoetingen en gesprekken beïnvloeden zij elkaar en komen op ideeën voor (criminele) projecten.

Dr. Melfi: 'Ik krijg mijn ideeën voor artikelen, lezingen of boeken ook uit gesprekken met Jan en alleman. Soms zijn die gesprekken gepland: halfgestructureerde interviews in het kader van een onderzoek, maar het gebeurt ook door toevallige gesprekken. Of door een boek dat ik lees, een film die ik zie, een reclamespot.'

Van Calster: 'Howard Marks is zonder globaal plan in de wereld van de hasjsmokkel verzeild geraakt. Hij rookt zelf hasj. In zijn studententijd ontmoet hij Graham Plinston. Ze verliezen elkaar uit het oog. Marks werkt aan een academische carrière en rookt nog steeds hasj. Jaren later ontmoet hij Plinston weer en die levert af en toe hasj voor Howard Marks. Soms koopt Marks meer dan de recreatieve hoeveelheid en dealt op kleine schaal. Howard Marks beschrijft in zijn biografie hoe Plinston in Marokko 'Lebanese Joe' ontmoet. Joe kent Sam Hiraoui, die werkt voor de Libanese luchtvaartmaatschappij en ook een textielbedrijf heeft in Dubai. Dubai is volgens Howard Marks de grootste smokkelhaven van het Midden-Oosten. Niet alleen voor drugs, maar ook goud- en zilversmokkel. De partner van Sam in Dubai is een Afghaan die Mohammed Duranni heet. Plinston raakt in gesprek met al deze mensen en tijdens die gesprekken ontstaat het idee om op grotere schaal hasj te gaan smokkelen. Howard Marks heeft van dit alles geen weet. Plinston verdwijnt op enig moment uit beeld. Zijn vrouw vraagt of Howard Marks haar wil helpen zijn oude vriend te zoeken. Het laatste wat zij weet is dat Plinston een afspraak heeft in Duitsland. Howard Marks reist hem achterna en doet naspeuringen. Plinston is gearresteerd en zit in de gevangenis van Basel. Howard regelt een advocaat. Mohammed Durani is onder de indruk van Howard Marks handelen. Hij biedt hem aan de plaats van Plinston in te nemen. Hij weigert aanvankelijk, maar stemt uiteindelijk toe. In zijn biografie vertelt Howard Marks dat hij geen idee heeft

hoe hij zijn afspraak met Durani moest aanpakken. Ook weet hij niet hoe hij de partij hasj weer zou gaan verkopen. Hij verhuist daarom naar London. Howard Marks loopt feesten af en gaat gesprekken aan met vreemden. Op zoek naar afzet.'

Soprano: 'In alle afleveringen zit een constante: veel scènes spelen zich af in de Bada Bing, in restaurants, in de keuken bij mij thuis en op terrassen waar we espresso's drinken. Ik praat steeds. Het merendeel van de gesprekken gaat over niets. Huis-tuin-en-keukenteksten over elkaar, over sport, over politiek. Dwars daar doorheen ontstaan ideeën voor nieuwe dingen.'

Gutwirth: 'Op een meer analytisch niveau is een van de belangrijkste patronen die je ziet in de criminele carrière van Howard Marks dat elk nieuw crimineel project ontstaat door min of meer toevallige ontmoetingen. Er is geen bepaald punt in tijd, noch ruimte te lokaliseren. Er gaat geen rationele planning aan vooraf. Dat geldt ook voor de lokalisering van een regisseur, de *Capo di Tutti Capi*. De criminele carrière volgt uit jarenlange kortstondige gesprekken die hij voert. Die gesprekken leiden weer tot nieuwe ideeën en handelingen bij betrokkenen.'

Sutherland: 'Dus kunnen we veel criminologische verklaringen bij het oud vuil zetten. Het is veelal toeval en natuurlijk leergedrag.'

Van Calster: 'Ik noem dat transformaties: in gesprekken ontstaan ideeën. Men beïnvloedt elkaar en zowel in de plannen als de uitvoering wordt steeds geïmproviseerd. Door voortdurende interacties vinden constant bijstellingen plaats van zowel plannen als uitvoering.³ Eigenlijk is er geen begin, noch een einde aan criminele projecten. De gesprekken komen vaak door toeval tot stand. De pool van individuen ligt niet vast en is zeker niet gepland. De sprekers improviseren voortdurend en de onzekerheid is groot (Zaitch, 2002). Iedereen heeft

3 Patrick van Calster ontleent een deel van zijn analyse uit de antropologie. In het bijzonder het werk van George Herbert Mead (1934) waarin veel nadruk wordt gelegd op interacties (of sociale relaties). Mead zoekt naar verklaringen voor de sociale werkelijkheid vanuit het sociaal handelen zelf. Mead stelt dat de betekenis van een handeling niet in de handeling zelf ligt, maar in de reactie daarop. Sociale wezens communiceren met elkaar door gebaren, beweging, aanraking, geluid, uiterlijk vertoon en geur. Constant is sprake van actie en reactie (interacties).

persoonlijke doelen en belangen die niet noodzakelijkerwijs het samenwerkingsverband als geheel dienen (Kleemans e.a., 1998).’

Sutherland: ‘Dus het gaat helemaal niet om rationele kwaliteiten van mensen? Als ik dit zo hoor wordt succes bepaald door het vermogen te improviseren. Door pragmatische kwaliteiten?’

Van Calster: ‘Ja, een pragmatisch ingesteld iemand kan omgaan met de onvoorspelbaarheid van de situatie. Tegelijkertijd heeft hij het vermogen om situaties te beïnvloeden. Maar nogmaals: er is ook gewoon toeval. Een deel van mijn inspiratie vond ik in onderzoek naar de manier waarop werklozen naar een baan zoeken. De meerderheid vindt geen nieuwe baan door advertenties, headhunters of andere “officiële” manieren, maar door persoonlijke contacten (Granovetter, 1973). En dan nog vaak via mensen die men sporadisch ontmoet en al helemaal niet goed kent. Zogenaamde “vrienden-van-vrienden” (Boissevain, 1974; Granovetter, 1973).’

Punch: ‘Ik vind dat rommelachtige karakter van “georganiseerde misdaad” goed. Het is dus als geïmproviseerd toneelspelen. De acteurs worden bij elkaar gezet en één begint te praten. De ander reageert daarop en daarop een derde. Waar het stuk naartoe gaat weet niemand en is steeds afhankelijk van uitgesproken teksten die totstandkomen omdat sprekers op elkaar reageren.’

Sutherland: ‘De microwereld van misdaad zit natuurlijk zo in elkaar. In de wetenschap zoeken we op meso- en macroniveau naar grote theoretische woorden. Dan gaat de rijkdom van de microwereld ten onder. Weg zijn de tegenstellingen, toeval, angsten en idioterieën. De liefde, de weemoed. Aniskiewicz (1994) – Patrick Van Calster citeert hem – zegt dat theorievorming rond georganiseerde misdaad alleen maar kan worden begrepen als onderzoekers zich zouden concentreren op: ‘an existential understanding of the microstructure (that) would concentrate on identity, danger, violence, risk and excitement within the criminal lifestyle’. Peter Klerks (2000, p. 353) merkt op dat de criminologie daar niet aan toe is. Men beschikt niet over het denk kader om een dergelijke ambitie volledig te verwezenlijken.’

Van Calster: ‘Nee, want we zijn op zoek naar patronen en regelmatigheden. Wetten en universeel geldende principes, maar er is zoveel

onzekerheid. Vaak heeft Howard Marks geen idee hoe hij zijn relaties moest gebruiken. Pas in gesprekken ontstaan ideeën. In 1980 wordt Marks veroordeeld voor drugsmokkel. Hij zit bijna twee jaar in de gevangenis. In mei 1982 komt hij vrij. Marks belooft zijn vrouw nooit meer in de criminaliteit te gaan. Om zijn vrijlating te vieren gaan ze naar Corfu. Hun burens daar zijn belangrijke mensen op het eiland. Door hen worden de Marks' voorgesteld aan de Britse consul. Op verschillende recepties ontmoeten zij ambtenaren, internationale zakenlieden, journalisten en een wapenhandelaar. De laatste was op het eiland vanwege de Falkland-oorlog. Tijdens een borrel vertelt Marks over zijn smokkelverleden. De wapenhandelaar geeft hem zijn visitekaartje. Daar ontwikkelt zich dan weer een crimineel project'.

Imitatiegedrag

Punch: 'Meneer Soprano, bestaat de maffia wel?'

Soprano: 'Woorden, woorden, woorden. Weet je wie de enige is die wat van de maffia begrijpt: Marlon Brando. Maffia, maffia! Er is corruptie in de politiek, de ambtenarij, op Wall Street en in zakendoen. Daartussen zitten een paar handige jongens, vaak van Italiaanse komaf, die vraag en aanbod van illegale goederen en diensten bij elkaar brengen. Dat rationele concept 'georganiseerde misdaad' is een uitvinding van Hollywood, de pers en saaie wetenschappers. Marlon Brando was de juiste man, op de juiste plaats, op het juiste tijdstip. De maffia, onder leiding van Italiaanse Amerikanen, nam in de jaren zestig, begin jaren zeventig snel in betekenis af. Tegelijkertijd begon de greep van de georganiseerde misdaad op de collectieve verbeelding een onstuitbare toekomst.⁴ In zijn boek *Underboss* beschrijft de veroordeelde huurmoordenaar Sammy 'The Bull' Gravano dat leden van de Gambino-familie geobsedeerd waren door de *Godfather*-films. Zo sterk dat gewoonten, spraak en zelfs titels als *consiglieri* werden overgenomen.'

Van Calster: 'Winlow (2001) zegt dat publicaties over georganiseerde misdaad, maar ook films, krantenartikelen en (auto)biografieën een

⁴ M. de Galan, 'Er ligt een paardenkop in je bed; de Amerikaanse maffia is uitgezogen door Hollywood', *NRC Handelsblad* 18 maart 2005.

veelvoud aan ideeën en handelingsmogelijkheden aanreiken aan (potentiële) criminelen. Hij beschrijft hoe criminelen Robert De Niro in *Goodfellas* proberen te imiteren. Het taalgebruik, het geweld en de gebaren. Interactieprocessen tussen kunst en werkelijkheid. Wie imiteert wie, wie beïnvloedt wie? Geïnterviewde criminelen zeiden dat de manier waarop zij een vrachtwagen overvielen was afgekeken van *Goodfellas*. Remick spreekt met criminelen die het lachje van Robert De Niro in *Mean Streets* imiteerden en een crimineel gaf aan dat hij veel had geleerd van *Once upon a time in America* en *Goodfellas*. En, Bovenkerk beschrijft in *Misdaadprofielen* hoe Klaas Bruinsma van tijd tot tijd werd beïnvloed door boeken over gangsters. Tausig noemt dat ‘social mimesis: a space (..) in which it is far from easy to say who is the imitator and who is imitated, which is the copy and which is the original’ (Tausig, 1993).’

Sutherland: ‘Maar wat onderzoeken wetenschappers en onderzoekers-journalisten dan werkelijk?’

Soprano: ‘*The Sopranos* is het voorlopige hoogtepunt van de volledige vervlechting van fictie en werkelijkheid. Ik weet niet precies wat ‘mimesis’ betekent, maar er zit wellicht iets van mimiek in. Dat spreekt me aan.’

Dr. Melfi: ‘Ik sprak Bob Hoogenboom laatst. Die schrijft aan een artikel over ringtones op mobiele telefoons van politie-, particuliere recherche en inlichtingenmensen met wie hij spreekt. Er zit een patroon in: *The Godfather*, *Mission Impossible*, *The A-Team*, *The Persuaders* en *Blackadder* (‘I have a cunning plan’). De strekking is dat een aantal van hen het onderscheid tussen fictie en werkelijkheid niet helder meer ziet. Zij leven in een echte wereld, maar hebben daarbij jongensachtige fantasieën die teruggaan naar de tijd dat ze als tienjarige lid waren van de “Bende van de Zwarte Hand”. Boys will be boys. Zelf heeft Hoogenboom een ringtone van *The Sopranos*. Pauli zegt: “This phone’s bugged. Don’t say nottin’ about the place. Or the other place either. Or the guy from the other place. Now pick up!”’

Soprano: ‘De claxon van Pauli’s auto speelt de *Godfather*-muziek. De hele serie is een eerbetoon aan de *Godfather*. We willen allemaal Marlon Brando zijn.’

Corruptie overal

Chambliss: 'Interessant in het verhaal van Patrick Van Calster, maar ook in *The Sopranos* vind ik de verwevenheid van legale en illegale activiteiten. De hasjsmokkel vindt plaats binnen een legale zakencontext. Howard Marks heeft een reguliere baan, Sam Hiraoui en Duranni hebben een textielbedrijf en Sam Hiraoui werkt ook voor de Libanese luchtvaartmaatschappij. De legale context is instrumenteel voor de criminele handelingen, maar is daar niet voor opgezet.'

Soprano: 'In iedere aflevering vervagen de grenzen tussen onder- en bovenwereld. Ik spreek en doe zaken met hoteleigenaren, milieufvalbedrijven, transportbedrijven, bestuurders, bureaucraten, autohandelaren, priesters, winkeliers, universiteitsmanagers en politiemensen. Het merendeel is legaal, maar dwars daar doorheen verstrek ik leningen voor gokschulden aan nette mensen. En als ze niet betalen word ik gewelddadig. Politici, bureaucraten en politiemensen benaderen mij, en andersom. We doen zaken en iedereen wordt er wijzer van. Ik doe zaken met politici, ambtenaren en politiemensen. Die werken in belangrijke mate binnen de wet. Maar politici, ambtenaren en projectontwikkelaars en ik worden wijzer van investeringen met voorkennis. Politiemensen verstrekken informatie. Ik geef ze een envelop en ze gaan de rest van de dag weer misdaad bestrijden. En dat laatste bedoel ik niet cynisch.'

Chambliss: 'Geen mens is volledig puur.'

Marx: 'Mijn grote held Irving Goffman zei het altijd al: 'Life is too complicated for theories'. Mensen functioneren op tien, twaalf niveaus. Een wetenschapper annex consultant kan 's morgens mooie colleges geven over integriteit en ethiek van het openbaar bestuur en ergens later op de dag de aanbestedingsregelingen voor wetenschappelijk onderzoek omzeilen vanwege ordinair winstbejag. Rationeel wetenschappelijk denken is eendimensionaal. Het leven en dus ook het leven in de misdaad is meergelaagd.'

Chambliss: 'De financiers zijn de juweliers, de projectontwikkelaars, de advocaten, de zakenlieden en de industriëlen. De financiers ontmoeten de organisatoren. De organisatoren bestaan uit drie categorieën. In de eerste plaats de zakenlieden. Zij zijn restauranteigenaren, gokhalexploitanten, cabaret- en hoteleigenaren, pandjesbazen en

clubeigenaren. Nette mensen zoals u en ik. In de tweede plaats de politici. Zij zitten in het bestuur (burgemeesters, wethouders, Provinciale Statenleden en nationale politici), in vergunningverlenende instanties en toezichhoudende organisaties. In de derde plaats de toezichhouders. Politiechefs, officieren van justitie, politiemensen bij Bijzondere Wetten, jeugd- en zedenpolitie en politiemensen van hoog tot laag in de surveillancedienst. En pas dan komen, in de vierde plaats, de criminelen in beeld. De onderwereld. De gokkers, de pooiers, de prostituees, de drugshandelaren, de uitsmijters en de bookmakers.'

Punch: 'In de Warmoesstraat, midden jaren zeventig, trof ik ook zoiets. In *Conduct unbecoming* (1985) beschrijf ik politiecorruptie. De Stones hebben sympathie voor de duivel en zingen: 'Just as every cop is a criminal, and all you sinners saints.'

Dr. Melfi: 'De eerste drie categorieën zijn gewoon de mensen met wie we professioneel en sociaal verkeren, en de vierde eigenlijk ook. Er is geen onderscheid. Geen aparte categorie criminelen die een eigen busbaan hebben. Ze zitten bij ons in de auto, in de trein, we vergaderen met ze, we doen zaken met ze.'

Chambliss: 'Daarom beschrijf ik Richard Nixon in zijn Watergateperiode. Het presidentschap is er niet voor opgezet, maar biedt wel de mogelijkheid om er wat criminele activiteitjes tussendoor te vlechten. Vandaar mijn ondertitel: From petty crooks to presidents.'

Punch: 'Dat geldt ook voor Philip Morris en British and American Tobacco. CEO's van deze multinationals hebben het initiatief genomen om een kwart van hun productie via criminele netwerken af te zetten. Op grote schaal worden accijnzen ontdoken. De EU legde onlangs een boete op van 1,3 miljard euro.'

Soprano: 'Ik moet die mannen eens bellen.'

Chambliss: 'Om het beeld bij te stellen heb ik mijn laatste hoofdstuk de titel gegeven: *The enemy is us*. Corruptie zit in zeer veel sociale processen. Mensen reageren op de mogelijkheden die zij krijgen, veelal als gevolg van de positie die zij bekleden.'

Sutherland: 'In Nederland besteden jullie toch veel strafrechtelijke tijd en energie aan organisatiecriminaliteit?'

Punch: 'Ja op papier. Veel strafrechtelijke tijd en energie gaat toch naar de darmen van Antilliaanse bolletjesslikkers.'

Sutherland: 'Daar kan toch niet zo veel in.'

Punch: 'De andere 99% van de smokkel gaat via containers, maar het kost veel tijd – en dus handel – om daar veel tijd aan te besteden (Zoomer, Nieuwkamp e.a., 2004).'

Chambliss: 'Een van de redenen waarom we er niet in slagen misdaad te begrijpen is omdat we misdaad als een aparte categorie van activiteiten benoemen. Geheel naast – en wezenlijk anders dan – legaal zaken doen. Maar veel misdaad past niet in een apart hokje. Het is gewoon zakendoen, of politiek bedrijven en een stad besturen. Het feit dat het van tijd tot tijd illegaal is, is een historisch ongelukje waarover diegenen die zich er mee bezighouden geen controle hebben (Chambliss, 1998, p. 53).'

Punch: 'Dat geldt voor de douanefunctionaris op Schiphol, en een deel van de andere 60.000 functionarissen die daar werken en het geldt voor de CEO's van multinationals. Daartussen zitten overheidsfunctionarissen in het toezicht, de handhaving en de opsporing. Een aantal ontwikkelt creatieve mogelijkheden om zichzelf te verrijken binnen de functies die zij uitoefenen.'

Van Calster: 'Vele van de legale zakenactiviteiten van Howard Marks zijn instrumenteel voor het oplossen van praktische en belangrijke problemen in de illegale handel. Maar dat geldt ook omgekeerd. Beide zakenactiviteiten maken Howard Marks tot wie hij is, en dus tot het succes dat hij heeft.'

Sutherland: 'Mijn definitie van *white collar crime*: mensen die binnen de uitoefening van hun functie gebruikmaken van hun positie en status om zichzelf te verrijken.'

Soprano: 'Ik doe alles binnen een legale context. De Bada Bing heeft een vergunning. Ik heb een geregistreerd advieskantoor op het gebied van 'waste management.'

Dr. Melfi: 'Eerst dacht ik dat het door zijn depressies kwam. Daarom schreef ik Prozac voor. Maar later ging ik inzien dat veel sociale processen zich kenmerken door structurele incidentele corruptie. Burgemeesters spreken thuis met bouwondernemers, vliegen naar voetbalwedstrijden, besturen en ergens daarbinnen wordt een criminele handeling vervlochten.'

Chambliss: 'Zo zit het criminele netwerk in Seattle precies in elkaar. Ik begon met participerende observaties. Als taxichauffeur, barkeeper. Ik zag eerst de vierde categorie. De stereotiepe figuren van de onderwereld. Pas later ging ik de ontmoetingen zien tussen deze en de andere drie categorieën: de financiers, de organisatoren en de rechtshandhavers.'

Punch: 'Geweld wordt altijd als belangrijk criterium gezien om 'georganiseerde misdaad' te definiëren en te onderscheiden van andere sociale handelingen. Dat is onzin. Geweld doet zich in velerlei gedaanten voor en vooral in een legale context (Punch, 1995). De automobielenindustrie bracht in de jaren zestig en zeventig willens en wetens onveilige auto's op de weg; de tabaksindustrie heeft decennialang wetenschappelijk onderzoek gemanipuleerd om aan te tonen dat (mee)roken geen kanker veroorzaakt; door bewust niet – of te weinig – te investeren in veilige arbeidsomstandigheden zijn de grote rampen als Chernobyl, Three Mile Island, Seveso, Sandos, de Amoco Cadiz, de Torrey Canyon, de Exxon Valdez en Bhopal (mede-)ontstaan. Alleen al bij Bhopal zijn naar schatting tussen de twee- en vijfduizend mensen omgekomen; de farmaceutische industrie dumpst overjarige medicijnen op markten in Derde Wereld met fatale gevolgen voor patiënten. En dezer dagen laait de discussie weer op over manipulatie van wetenschappelijk onderzoek door de farmaceutische industrie die hoogleraren koopt en wetenschappelijke fraude laat plegen om maar goede effecten aan te tonen van medicijnen die we niet nodig hebben.'

Soprano: 'Ik heb wel baat bij die Prozac.'

Sutherland: 'Ik las iets over lichamelijk en psychisch geweld, verwaarlozing en seksueel misbruik. In Nederland worden jaarlijks vermoedelijk tussen de 50.000 en 80.000 kinderen door hun ouders mishandeld. Het schijnt ook zo te zijn dat dit maffia-achtig gedrag zich niet laat lokaliseren in lagere sociale klassen, maar door de hele samenleving

voorkomt. Ongeveer vijftig kinderen overlijden aan de gevolgen daarvan.⁵ Dat is er één per week en hoeveel liquidaties zijn er in het criminele milieu? Hoeveel Van Gogh's wordt de hals afgesneden?

Soprano: 'Dat vind ik misdadig. Een kind per week! Als ik zo'n fucking kerel te pakken krijg vermoord ik hem. Met mijn eigen handen. Waar zijn de fucking normen en waarden in deze samenleving gebleven?'

Punch: 'Er sterven jaarlijks duizenden mensen door medische misers. En niemand weet precies hoeveel het er zijn. Dat moet anders, zegt de inspectie voor de gezondheidszorg.⁶ Goed, we moeten uitkijken appels met peren te vergelijken. Maar door nalatigheid, slordigheid, onnozelheid en regelrechte opzet sterven veel meer burgers dan door 'georganiseerde misdaad' of terrorisme. Is het niet hypocriet om wel geweld op straat – al dan niet door georganiseerde misdaad – uit te vergroten en geweld in de veilige beslotenheid van het gezin, of van een ziekenhuis of in het verkeer te bagatelliseren?'

Marx: 'Waarom zou het naïef zijn om meer geld te investeren in naleving van arbowetgeving, illegale economische handelingen, geweld tegen kinderen en vrouwen achter de huisdeur of in verkeersveiligheid dan in *crime in the streets*?'

Sutherland: Mijn *White collar crime* uit 1949 is een verslag van bijna vijftientig jaar onderzoek naar rechtszaken waarin zeventig grote Amerikaanse ondernemingen voor in totaal 980 overtredingen en misdrijven zijn veroordeeld. Sommige ondernemingen zijn voor hetzelfde feit meermalen veroordeeld. Ook heb ik de illegale handel en wandel van vijftien overheidsinstellingen onder de loep genomen, en de dagboeken van twaalf machtige ondernemers geanalyseerd. Ik vergeleek de dagboeken met die van curricula vitae van criminelen. Daar zitten opvallend veel overeenkomsten tussen! De 'mislukte' (veroordeelde crimineel) en zij die als ondernemer 'geslaagd' waren in het leven durven beiden grote risico's te nemen, rigoureuus van koers te veranderen, hebben weinig sociaal gevoel en kunnen spijkerhard optreden. Een andere overeenkomst was dat criminelen en managers een grote

5 www.ministerievanjustitie.nl/b_organ/nhg/nieuws/campagne_amk.htm.

6 www.novatv.nl/index.cfm?fuseaction=videoaudio.details&reportage_id=1667.
Zie ook: www.medischefouten.org.

mensenkennis bezitten. En dat zij dit talent misbruiken door mensen te manipuleren en tegen elkaar opzetten en uitspelen (Van den Heuvel, ongepubliceerd).'

Dr. Melfi: 'Dan zijn we toch weer terug bij waar we mee begonnen: het psychopathische karakter van de Tony's van deze wereld.'

Soprano: 'Dus ik lijk op de CEO's van Worldcom, Enron, Shell, Ahold, Ballast Nedam en al die anderen.'

Marx: 'Ja, en nee. Ja, omdat jullie zowel legale als illegale praktijken vermengen. Nee, omdat u veel makkelijker te criminaliseren bent. Alleen al uw zinsopbouw en gebruik van korte stopwoordjes.'

'We need fucking people like you'

Soprano: 'Die *mainstream* wetenschappers begrijpen er dus niets van? Maar, waarom dan toch die uitvergrotingen van maffiabeelden?'

Chambliss: 'Volgens Durkheim heeft een samenleving 'criminelen' nodig. Het verstevigt de sociale cohesie. Wij tegen hen. De 'georganiseerde misdaad' wordt niet voor niets in termen van een 'alien conspiracy' gezien. Het systeem wordt bedreigd door 'vijanden' die van buiten komen. Durkheim zegt dat om die reden criminelen – en dus zeker de uitvergroting daarvan in termen van 'georganiseerde misdaad' – een belangrijke maatschappelijke functie vervullen. De maatschappelijke solidariteit wordt gestut doordat 'zij' als moreel verwerpelijk worden gedefinieerd. Daardoor zijn 'wij' moreel superieur en blijft ons zelfbeeld overeind (Vold en Bernard, 1986).'

Marx: 'Een samenleving heeft angst nodig. Benjamin Barber, een voormalige adviseur van Clinton, schrijft daarover in *Het rijk van de angst; oorlog, terrorisme en democratie* (2003). We versimpelen veiligheid tot hapklare brokjes. Collega Vincenzo Ruggiero heeft daar een prachtig hoofdstuk in *Crime and literature* (zie boekbespreking in dit themanummer) aan gewijd.'

Soprano: 'Fuck, wat lezen jullie toch veel. Leven jullie ook? Maar serieus, jullie hebben dus mensen nodig zoals ik?'

Punch: 'Ja, natuurlijk meneer Soprano. Net als Al Pacino in *Scarface*. In een scène zit hij in een duur restaurant. Om hem heen zitten allemaal nette mensen te dineren. Hij heeft net ruzie gehad met zijn vriendin (Michelle Peiffer) die weg is gelopen. Hij ergert zich en richt zich tot de nette bovenwereld: 'Where you all looking at? You're all a bunch of fucking assholes. You know why? You don't have the guts to be what you want to be, you need fucking people like me so you can point you're fucking fingers, so you can say that's the bad guy, so, does that make you feel good? You're not so good, you just know how to hide a lie. Me, I don't lie. Me, I always tell the truth, even when I lie.'⁷

Gevraagd: narratieve kennis

Gutwirth: 'Meneer Soprano, waarom heeft u die poster van Slavoj Žižek opgehangen?'

Soprano: 'Wie?'

Gutwirth: 'Die poster daar van de Sloveense filosoof Žižek.'

Soprano: 'Ik was een paar dagen onderweg en had geen Prozac meer. Ik werd gek van mezelf en zag het niet meer zitten. Ik zag die poster ergens hangen en vond die tekst om wat voor reden dan ook goed: 'Welkom in de woestijn van de werkelijkheid.'

Marx: 'Žižek gebruikt popmuziek, films en televisieseries om zijn filosofische argumenten kracht bij te zetten.'

Soprano: 'Is dat niet waar dit themanummer over gaat?'

Marx: 'Žižek bespreekt horrorfilms. Bijvoorbeeld Zombiefilms, over levende doden. Hij trekt een parallel tussen de figuur van de Zombie om de gemakzucht en saaiheid van deze tijd uit te beelden. Hij spreekt over "een levenloos universum vol pseudo-gebeurtenissen".

⁷ In mijn *Schaduwen over Van Traa* bespreek ik de scène om de overgang te maken tussen een hoofdstuk over corruptie in het openbaar bestuur, de wetenschap, de zakenwereld en een functioneel perspectief op georganiseerde misdaad (Hoogenboom, 2000).

Je kunt dat ook betrekken op de gemakzuchtige en saaie wetenschappelijke beelden van georganiseerde misdaad.⁸

Punch: 'Dat klinkt allemaal wel heel dramatisch en gezwollen.'

Van Calster: 'Dat is juist de essentie van *telling stories*.'

Gutwirth: 'Daarom hebben we kunstenaars nodig. Het ligt aan de vrijheid van de literaire schrijver, aan zijn epistemologische vrijbuitelij en zijn ongeremdheid dat hij zoveel meer van misdaad begrijpt dan de meticuleuze, door het ministerie van Justitie betaalde schedelbetaster in zijn asceptische labojas (Gutwirth, 1989).⁹ Alleen een ondergrondse mens, als Dostojewski, kan zich hierover uiten, maar dan in de literatuur en, breder, de kunst. Hier gelden geen controle- en disciplineringsmechanismen; geen opgelegde denkkaders, methodologische verantwoording en voorgeschreven vormgeving. Schrijvers kunnen ontsnappen aan de verstikkende 'waarheid' van de wetenschap: het 'wapen' van de vergenoegde mens, die bevrediging vindt in een muur van wetmatigheden, die hem dwingt tot een saai ambtenarenleventje. De ondergrondse mens lacht de waarheid op cynische wijze weg (Gutwirth, 1989). In literatuur en scripts van films en televisieseries kunnen anarchie, chaos, inconsistenties en waanzin welig tieren op een zodanige wijze dat kennis wordt vergaard over 'zaken' waarover men niet mag spreken (zie ook Hoogenboom, 1994).'

Dr. Melfi: 'De wetenschappelijke taal is dus het probleem. De abstracties, de generalisaties werken 'verpletterend', omdat met taal wordt gemanipuleerd. Taal kan afstompnd werken en penetreert de individuele autonomie met halve en hele waarheden (...) individuele personen hoeven al die mystificaties niet te geloven, maar ze moeten zich wel gedragen alsof ze dat wel doen, of ze moeten ze op zijn minst stil-

8 'Ik veronderstel dat in iedere maatschappij de productie van het spreken tegelijkertijd wordt gecontroleerd, geselecteerd, georganiseerd en geherdistribueerd door een aantal procedures die tot doel hebben de machten en de krachten daarvan te bezweren, het gebeurteniskarakter ervan te beheersen en de drukkende, vreeswekkende materialiteit ervan te ontwijken' (Foucault, 1988, p. 37). Ergens spreekt hij ook mooi over 'muilkorving' van het spreken. Foucault en in zijn voetsporen Foqué, 't Hart, Gutwirth, Van Calster en Žižek plaatsen daar tegen over het narratieve weten.

9 Gutwirth, 1989. Het citaat is van V. Havel (Havel, 1990, p. 15).

zwijgend dulden, of omgaan met mensen die daarmee werken. Dat betekent echter dat ze moeten leven in een leugen (...) zij zijn het systeem (Havel, 1990).'

Soprano: 'You guys are fuckin' mortadellas. D'er uit! Ik heb genoeg van dat pseudo-wetenschappelijk gelul. Geef mij maar *History channel* en oude *film noirs*.¹⁰ Daar leer ik tenminste wat van. Pauli, Christopher, gooi ze er uit.'

Literatuur

Aniskiewicz, R.

Metatheoretical issues in the study of organized crime
Journal of contemporary criminal justice, 10e jrg., nr. 4, 1994, p. 314-324

Boissevain, J.

Friends of friends; networks, manipulators, and coalitions
Oxford, Basil Blackwell, 1974

Bourgeois, Ph.,

In search of respect; selling crack in El Barrio
Cambridge, Cambridge University Press, 1995

Calster, P. Van

Georganiseerde criminaliteit als emergent fenomeen van complexe wisselwerkingsprocessen
Brussel, 1995 (diss. nog niet gepubliceerd)

Chambliss, W.J.

On the take; from petty crooks to presidents
Bloomington, University Press, 1998 (2e druk)

DeFilippi, R.J., M.B. Arthur

Paradox in project-based enterprise; the case of film making
California management review, 40e jrg., nr. 2, 1998, p. 125-139

¹⁰ In verschillende afleveringen trekt Tony zich terug achter de televisie. Hij kijkt dan naar oude thrillers uit de jaren veertig en vijftig. Met spelers als Jimmy Cagney en Humphrey Bogart. Door de hele de serie zijn ook legio verwijzingen naar de *Godfather*. Maurice Yacowar schrijft in *The Sopranos on the couch* een appendix *Godfather to the Sopranos* waarin systematisch de invloed van *The Godfather*-trilogie in de serie wordt geanalyseerd. Deze zit in de muziekkeuze, maar vooral ook in dialogen. Menno de Galan bespreekt Thomas Repetto's *De Amerikaanse Maffia* en verwijst naar de teloorgang van de maffia eind jaren zestig, begin jaren zeventig: 'Hoe dan ook, enkele jaren later kreeg de onderwereld met de *Godfather*-film nummer 1 voor het eerste geducht concurrentie van de nieuwe, virtuele maffia (...) de greep van de misdaadorganisatie op de collectieve verbeelding begon een onstuitbare toekomst'. Zie M. de Galan, noot 6. In lijn van de Galan's betoog is *The Sopranos* het voorlopige hoogtepunt van die collectieve verbeelding.

Foqué, R., A.C. 't Hart

Instrumentaliteit en rechtsbescherming; grondslagen van een strafrechtelijke waardendiscussie
Arnhem/ Antwerpen, Gouda Quint /Kluwer
Rechtswetenschappen, 1990

Foucault, M.

De orde van het spreken
Amsterdam, Boom, 1988

Granovetter, M.

The strenght of weak ties
American journal of sociology,
83e jrg., 1973, p. 1287-1303

Gutwirth, S.

Dostojevski criminoloog? Een bio-bibliografische speurtocht naar de criminologische inzichten van de Russische schrijver
Antwerpen/Arnhem,
Kluwer/Gouda Quint, 1985

Gutwirth, S.

Kreten uit de ondergrond; Dostojevski, Foucault en criminologie
Tijdschrift voor criminologie,
nr. 2, 1989, p. 129-151

Gutwirth, S.

Une petite réflexion sur l'importance de la flibusterie épistémologique des littéraires; Dostoïevski, la criminologie, les sciences, le droit et la littérature (A small reflexion upon the epistemological freebooting of literature; Dostoievsky, criminology, sciences, law and literature)
In: F Ost, L. van Eynde e.a. (red.),
Lettres et lois; le droit au miroir de la littérature, Bruxelles,
Publications des FUSL, 2001,
p. 305-342

Havel, V.

Pogingen om in de Waarheid te leven
Amsterdam, 1990

Heuvel, G.A.A.J. van den

'Organisatiecriminaliteit', college in kader opleiding Forensische Accountancy op Nyenrode
Ongepubliceerd

Hoogenboom, A.B.

Politiepoëzie
Recht en kritiek, nr. 1, 1994,
p. 46-66

Hoogenboom, A.B.

Schaduwen over Van Traa
Lelystad, Koninklijke
Vermande/Den Haag,
Servicecentrum Uitgevers, 2000

Katz, J.

Seductions of crime; moral and sensual attractions in doing evil
New York. Basic Books, 1988

Kleemans, E. e.a.

Georganiseerde criminaliteit in Nederland; rapportage op basis van de WODC-Monitor
Den Haag, WODC, 1998

Klerks, P.

Groot in de hasj; theorie en praktijk van de georganiseerde criminaliteit
Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 2000

Morselli, C.

Contacts, opportunities and crime; relational foundations of criminal enterprise
Montreal, Universiteit Montreal,
2000 (ongepubliceerde dissertatie)

Port, M. van de

Geliquideerd; criminele afrekeningen in Nederland

Amsterdam, Meulenhoff, 2001

Punch, M.

Conduct unbecoming; the social construction of police deviance and control

London, Tavistock, 1985

Punch, M.

Grievous business harm; exploring corporate violence

European journal on criminal policy and research, 3e jrg., nr. 2, 1995

Sutherland, E.

White collar crime

1949

Vold, G., T. Bernard

Theoretical criminology

New York, Oxford University

Press, 1986 (3e druk)

Yacowar, M.

The Sopranos on the couch; analyzing televisions greatest series

Continuum International

Publishing Group, 2003

Zaitch, D.

Trafficking cocaine; Colombian drug entrepreneurs in the Netherlands

Den Haag, Kluwer Law

International, 2002

Zoomer, O., S. Nieuwkamp e.a.

Economische belangen; barrières voor preventie en bestrijding van (georganiseerde) criminaliteit

Dordrecht, Stichting

Maatschappij, Veiligheid en

Politie (SMVP), 2004

De militarisering van de openbare ruimte

Over de invloed van videogames op onze werkelijkheid

M.B. Schuilenburg en A. de Jong*

'Only high-score men should be selected for tasks which require quick learning or rapid adjustments.'

Ronald Reagan

De laatste Onafhankelijkheidsdag

Acht maanden voordat de Verenigde Staten Irak aanvallen, brengt het Amerikaanse leger op Onafhankelijkheidsdag een computerspel uit met de titel *America's Army: Operations*. Het spel is een *first-person shooter* dat het leger meer dan \$6,3 miljoen heeft gekost. Door middel van een speciaal daarvoor opgerichte internetsite wordt spelers over de hele wereld verteld dat ze de gewapende strijd van het Amerikaanse leger kunnen naspelen. Het spel hoeft niet in de winkel te worden gekocht. Iedereen kan *America's Army* spelen. Gratis! Het spel is te downloaden van de gelijknamige internetsite: www.americasarmy.com. In de eerste twee weken na de lancering op 4 juli 2002 loggen meer dan een miljoen personen in op het spel. Op dit moment hebben over de vier miljoen spelers zich geregistreerd waarvan dagelijks enkele honderdduizenden personen uit allerlei landen het spel spelen.

Het is geen toeval dat het leger van de Verenigde Staten zich inlaat met de multiplayer- en joysticktechnologieën van de fabrikanten van games en spelcomputers. De strijd van zwaarbewapende militairen tegen vreemde troepen, drugscriminelen of gewapende terroristen is een favoriet onderwerp van veel gamers. Maar dat de krijgsmacht van

* De eerste auteur is verbonden aan de vakgroep criminologie van de Vrije Universiteit Amsterdam. De tweede auteur werkt voor het Office for Metropolitan Architecture (OMA). Een uitgebreide versie van dit artikel verschijnt in hun boek *Mediapolis* dat in 2006 uitkomt bij 010-publishers (zie: www.studiopopcorn.com).

een nationale staat de ontwikkeling en de distributie van een spel voor zijn eigen rekening neemt met als doel soldaten te rekruteren voor zijn organisatie en burgers inzicht en een virtuele rol te geven in 'de beste landmacht ter wereld' is nog niet eerder voorgekomen. Nu ontelbare jongeren dagelijks op het internet oorlogspellen spelen, wordt de vraag naar de betekenisgeving van deze spellen steeds relevanter voor onze verhouding tot hun 'slechts schijnbaar bestaande' werkelijkheid. Trainen we ons met het spelen van deze games voor een omgeving waarin steeds minder een onderscheid kan worden gemaakt tussen een virtuele en een reële realiteit? Om te analyseren hoe onze dagelijkse ervaring wordt beïnvloed door die virtuele realiteit, moeten we het verband tussen deze twee dimensies, de vermeende oppositie van de virtuele werkelijkheid en de 'objectieve' werkelijkheid, duidelijk maken. Daarvoor richten we ons op de virtuele ruimte van oorlogspellen en brengen langs drie lijnen de belangrijkste doorwerkingen op onze fysieke omgeving in kaart.

In de eerste plaats gaan we in op de verhouding van de activiteiten in het spel tot het fysieke lichaam van de speler. De vraag die we stellen is of er van de speler een militair persoon wordt gemaakt waarvan de kenmerken ten grondslag liggen aan al zijn gedragingen. In de tweede plaats weerspreken we het idee dat de virtuele ruimte een rechtsvrije ruimte is waarin spelers zich niet hoeven te storen aan regels en voorschriften en, zonder een vorm van zelfdiscipline, bij ieder gevaar het vuur op elkaar openen. Ook het leven in de virtuele wereld van videogames functioneert niet buiten een vorm van ordening of regulering. Welke regels en voorschriften gelden daar en welke straffen worden bij overtreding opgelegd? In de derde plaats richten we ons op de architectonische doorwerking van oorlogspellen. Steeds minder vormen heuvelachtige landschappen, tropische bossen of het uitgestrekte luchtruim het decor voor de gewapende gevechten. In toenemende mate komt de encensering van de stad centraal te staan. Voor het eerst is het in de stad gevaarlijker dan daarbuiten. Daarom kijken we naar de gevolgen van de vorige twee lijnen voor de architectuur in onze fysieke omgeving.

Het militair entertainmentcomplex

Om de doorwerking van de activiteiten in oorlogspellen op de vraag naar het 'ik' van de spelers aan te tonen, is het allereerst nodig de

bloeiende samenwerking tussen de games- en militaire industrie te begrijpen. De nauwe relatie tussen het militaire apparaat en de entertainmentindustrie wordt het militair entertainmentcomplex genoemd. Langs drie vlakken heeft dit complex vorm gekregen. Achtereenvolgens zien we dat van iedere oorlog een videogame is gemaakt, de games als simulatietraining in het leger worden gebruikt, en, als derde, beelden van oorlogen en *special effects* uit videogames met elkaar versmelten. Hoe moeten we deze drie punten begrijpen? In de eerste plaats zijn de belevenissen van soldaten een populair onderwerp van veel videogames. Aspecten als de nieuwste militaire wapens, de gevaren die zich voordoen tijdens een missie van een groep elitesoldaten, en het romantische gevoel van 'jongens onder elkaar' oefenen een grote aantrekkingskracht uit op jonge spelers. *Tomahawk Missile* (Electro Sport, 1980), *Armor Attack* (Cinematronics, 1980) en *Top Gunner* (Konami, 1986) zijn slechts enkele voorbeelden van games waarin de simulatie van de oorlog in zijn klassieke betekenis van een gewapende strijd tussen twee of meer grootmachten centraal staat. Maar de lijst van vergelijkbare spellen is lang. In *Conflict: Desert Storm* (Pivotal Games, 2002) krijgt een speler tijdens de eerste Golfoorlog de leiding over een commandoteam van vier soldaten dat de missies van de gelijknamige operatie uit 1991 moet uitvoeren. Kort na het begin van de tweede Golfoorlog wordt *Conflict: Desert Storm II – Back To Baghdad* (Pivotal Games, 2003) op de markt gebracht. En ondertussen is de serie uitgebreid met *Conflict: Desert Sabre* waarin de missies tijdens de Desert Shield-campagne kunnen worden nagespeeld.

Dat de oorlog een voortdurende bron van inspiratie is voor het uitbrengen van nieuwe games, blijkt bovenal uit het door Kuma Reality ontwikkelde actualiteitenspel *Kuma: War*. De titel van het spel staat voor 'Real World News – Real World Games'. Het bedrijf dat de spellen maakt, stelt zich tot taak spelers 'het nieuws van vorige week' na te laten spelen. Dat betekent dat de laatste oorlogstaferelen die zich om ons heen voltrekken van het internet kunnen worden gedownload in de vorm van een actiespel. Op deze wijze krijgen spelers wereldwijd de kans deel uit te maken van de Amerikaanse klopjacht op de leden van Al Qaeda in de Shah-i-Kot Vallei in Oost-Afghanistan of om de spanning te voelen van een Amerikaanse soldaat die op het punt staat de schuilplaats van de Iraakse leider Saddam Hoessein te betreden om hem te overmeesteren. Naast de gewelddadige arrestatie van de zonen van Saddam Hoessein, Uday and Qusay in het centrum van de stad

Mosul en de bloedige taferelen in het centrum van de stad Fallujah schrikt *Kuma: War* er niet voor terug verder in tijd terug te gaan. Ook de militaire acties die presidentskandidaat John Kerry een Silver Star medaille opleverden, zijn omgezet in een spel. Met eigen ogen kunnen we nu zien hoe heldhaftig Kerry dertig jaar geleden in Vietnam was. Maar waar bij *Kuma: War* alleen bestaande oorlogstaferelen als onderwerp voor games worden gebruikt, daar gaan andere spellen nog een stap verder. In die games wordt de oorlog niet meer benaderd vanuit zijn traditionele betekenis, namelijk de uitoefening van staatsgeweld tegen een ander land door middel van een militaire macht, maar krijgt hij een actuelere inhoud. In het licht van de nieuwe oorlogen keren de parallellen met de strijd van de Amerikaanse overheid tegen de drugs-handel terug in *Narc* (Arcade, 1988). In de verschillende versies van het spel kan een speler de rol kiezen van de narcotica-agenten Hitman en Max Force die een bloedige oorlog voeren tegen het imperium van een machtig drugskartel. De oorlog tegen de maffia wordt voortgezet in *True Crime: Streets of L.A.* (Activision, 2003) waarin de speler in de huid van Nick Kang kruipt en de straten van Los Angeles verdedigt tegen de terreur van de Chinese misdaatsyndicaten en de Russische maffia. En, als in *Counterstrike* (Valve, 2000) de oorlog tegen het terrorisme centraal staat, dan kunnen we zonder problemen stellen dat de spelindustrie het punt heeft bereikt waarop iedere oorlog in een videogame is veranderd.

Welkom in Battlezone

Maar de relatie tussen het leger en de spelletjesindustrie blijft niet beperkt tot videogames waarin de speler deelneemt aan de strijd tegen andere staten, wereldwijd opererende drugscriminelen, dictatoriale machtshebbers of in netwerken verbonden terroristen. De vraag naar het ontstaan van een militaire zelfveraring mag zich niet alleen richten op games waarin een vorm van militaire oorlogsvoering het onderwerp is. Juist omdat videogames erin slagen de werkelijkheid zo transparant mogelijk af te beelden, worden ze ook ingezet als trainingsmateriaal voor soldaten en officieren. In de simulatie van de operationele processen krijgen de soldaten de indruk dat ze zich in de 'echte' werkelijkheid bevinden. De Sloveense filosoof Slavoj Žižek noemt deze vorm van doorzichtigheid de 'postmoderne' transparantie. Het interfacebeeld van het spel wordt verondersteld de werking

van de machine verborgen te houden en zo natuurgetrouw mogelijk de ervaringen van soldaten te stimuleren. Met andere woorden, de digitale machinerie 'achter het beeldscherm' wordt volkomen ondoordringbaar en onzichtbaar (Žižek, 1997, p. 149). Het medium van de spelcomputer lost als het ware op omdat de grenzen tussen de 'echte' werkelijkheid, simulatie en training steeds verder vervagen.

De samenwerking tussen de spelletjes en militaire industrie krijgt dan in de tweede plaats inhoud door de inzet van games voor de training van de soldaten. Dat gebeurt doordat veel van de in videogames gebruikte technologie haar oorsprong heeft in militaire heeft. Zo is de technologie van de Game Boy gefinancierd door het Pentagon. En om de technologie van de 3D-graphics workstations, Silicon Graphic's SGI, waarop videospellen worden ontworpen financieel haalbaar te maken, is ze in grote aantallen aangekocht door firma's als Boeing en Lockheed.¹ Maar voor het moment waarop games een werkelijk prominente rol gaan spelen in de training van militairen moeten we terug tot de jaren tachtig. *Battlezone* (Atari, 1980) is het eerste commerciële spel dat door het Amerikaanse leger wordt gebruikt om zijn soldaten te trainen. In het spel van ontwerper Ed Rotberg bevindt de speler zich in een 3d-omgeving die als meest opvallende kenmerk een vulkaan heeft die aan het uitbarsten is. Rijdend in een tank door verschillende landschappen krijgt de speler het idee dat het strijdtoneel steeds van decor verandert. De leiding van het Amerikaanse leger was zo onder de indruk van de mogelijkheden van dit spel dat ze producent Atari verzocht een tweede versie te maken. Door middel van deze gevechtssimulator moest de oog- en handcoördinatie van de soldaten die de tanks in het leger bestuurden, worden vergroot. In de gemodificeerde versie *Army Battlezone* konden Amerikaanse soldaten nu in een virtuele spelomgeving oefenen hoe in tanks te rijden en te schieten. Door het succes van *Army Battlezone* worden in de loop der jaren steeds meer games omgebouwd tot simulatie- en trainingsmiddel. Zo wordt in de jaren negentig het door id-Software uitgebrachte spel *Doom* (1993) door het *Marine Corps Combat and Development Command* gemodificeerd tot de trainingsmodule *Marine Doom* waarin elitesoldaten leren te handelen in teams van vier man. Volgens een woordvoerder van het *Marine Corps Modeling and Simulation Management Office* is het spel uitermate geschikt voor de training van

¹ Zie: www.kuleuven.ac.be/videogames/pop/pagina7.html.

een nieuwe generatie soldaten: 'Kids who join the marines today grew up with TV, videogames, and computers. So we thought, how can we educate them, how can we engage them and make them want to learn? This is perfect'.²

Kortom, sinds de jaren tachtig richt de Amerikaanse defensie zich tot de commerciële gamesindustrie om simulaties te laten maken die soldaten het gevoel geven hoe het is om in een 'echte' oorlog te opereren. Stap voor stap zet het Amerikaans leger steeds meer oorlogspellen in voor de training van zijn soldaten, variërend van het schieten met geweren en het rijden in tanks tot grootschalige virtuele omgevingen waarin verschillende oorlogshandelingen worden geoefend.³ Zowel de verschillende mogelijkheden om de software achter de games aan te passen als de natuurlijke ervaring die het spelen van games met zich meebrengt, maakt ze hiervoor een bij uitstek geschikt medium.

Dit is een echte oorlog

Om soldaten voor te bereiden op de 'echte' werkelijkheid is de technologie van de videogame in de praktijk van het leger opgenomen. Maar dat biedt nog geen antwoord op de vraag hoe er onder individuele spelers uit verschillende landen een militaire zelfervaring totstandkomt. Om dat aan te tonen, moet technologie een bredere betekenis krijgen. Technologie heeft dan te maken met hoe onze sociale orde wordt ervaren. In dat opzicht is technologie niet neutraal, maar behelst ze een impliciet beeld van het menselijk zelfbegrip. Om die impliciete vooronderstellingen kritisch te onderzoeken moeten we de doorwerkingen van de nieuwe technologieën voor die zelfervaring nader bekijken.

De samenwerking tussen de strijdmacht en de spelletjesindustrie krijgt dan in de derde plaats inhoud doordat in onze cultuur beelden van oorlogen en *special effects* uit videogames met elkaar versmelten. Terwijl in videospellen beelden uit de oorlogen in Afghanistan, Irak en Somalië worden opgenomen, zijn in advertenties voor de rekrutering

² Zie: www.wired.com/wired/archive/5.04/ff_doom_pr.html.

³ Na *Army Battlezone* en *Marine Doom* zijn onder meer de commerciële spellen *Operation Flashpoint*, *Counter-Strike*, *Medal of Honour* en *Delta Force* tot trainingssimulaties gemaakt voor de verschillende onderdelen van het Amerikaanse leger (www.dodgamecommunity.com).

van soldaten voor het Amerikaanse leger digitale beelden uit video-spellen te zien. Zo zijn in het spel *Delta Force: Black Hawk Down* tijdens verschillende missies de film- en televisiebeelden van de strijd in Mogadishu, de hoofdstad van Somalië, verwerkt.⁴ Het spel *Close Combat: First to Fight* van het Amerikaanse Destineer Studios gaat nog een stap verder. De personages waaruit een speler kan kiezen om een missie te laten slagen, zijn mariniers die in Irak actief zijn of net uit dat land zijn teruggekeerd. Opvallend genoeg blijft de gelijkenis niet tot hun namen beperkt. In het spel hebben de militairen ook de gezichten van deze bestaande soldaten gekregen.

Hoewel de technisch uitziende beelden uit videogames geen direct contact met de werkelijkheid maken, spreekt er wel de suggestie van objectiviteit uit. Dat aspect leidde in de eerste Golfoorlog tot veel verwarring onder het publiek dat de oorlog via de televisie zag. Generaal Norman Schwarzkopf probeerde een einde aan de onduidelijkheid te maken door tijdens een persconferentie op te merken dat deze oorlog een andere werkelijkheid betrof: 'This is not a videogame'. Volgens de generaal van het Amerikaanse leger ging het hier om 'een echte oorlog'. Onder druk van de regering lieten daarna ook andere Amerikaanse leidinggevenden de kijkers weten dat de beelden die op de televisie werden getoond niet afkomstig waren uit een bekend videospel.

Maar de doordringing van de virtuele wereld van videospellen in de dagelijkse werkelijkheid wordt nog het treffendst geïllustreerd door de wijze waarop de met videogames opgegroeide soldaten de 'objectieve' werkelijkheid beleven. De actie van videogames roept voor een nieuwe generatie dienstplichtigen een eigen vanzelfsprekendheid of normaliteit op. Uit de uitspraken van verschillende militairen blijkt dat de lichamelijke en mentale sensaties tijdens een oorlog niet meer worden onderscheiden van de gewelddadige ervaringen bij een game. Het doden van de vijand roept geen vragen meer op. Daarin verschilt volgens Nathaniel Fick, een 25-jarige luitenant en peletonleider, de oorlog in Irak van de Tweede Wereldoorlog: 'In World War Two, when Marines hit the beaches, a surprisingly high percentage of them didn't fire their weapons. (...) Not these guys. (...) These guys have no problem with killing'. De doorwerking van videogames op de beleving

⁴ Vanaf het begin van de twintigste eeuw worden beelden van bombardementen, slachtoffers en soldaten uit oorlogsituaties niet weggegooid, maar gerecycled in speelfilms. Zie P. Virilio, 1995, p. 50.

van soldaten blijkt vooral uit de woorden van de 19-jarige Amerikaanse korporaal Harold Tromble. Als zijn eenheid in een Iraakse hinderlaag belandt, kan hij alleen nog denken aan zijn favoriete computerspel *Grand Theft Auto* (Rockstar, 1997). Als het ware pleegt hij subordinitie door in zijn commentaar de uitspraak van generaal Schwarzkopf dat de oorlog geen game is, tegen te spreken: 'I was thinking just one thing when we drove into that ambush ... "Grand Theft Auto: Vice City". I felt like I was living it when I seen the flames coming out of the windows, the blown-up car in the street, guys crawling around shooting at us. It was fucking cool' (Wright, 2004).

Van staats- naar stadsgevaarlijk

Dat de virtuele wereld van games niet kan worden gereduceerd tot triviaal vermaak, is begrijpelijk. Zijn games de voortzetting van de oorlog, maar dan met andere middelen? Ontegenzeggelijk bezitten videogames een vorm van realiteit die niet kan worden afgedaan als louter illusie. Steeds beter slagen ze erin het idee weg te nemen dat zich tussen de spelers en de dagelijkse realiteit nog een apparaat bevindt. De virtuele wereld in videogames en de 'objectieve' werkelijkheid vertonen daarom steeds meer overeenkomsten. Oorlogspellen geven de speler de indruk dat ze zijn aangesloten op een 'objectieve' werkelijkheid en 'echte' oorlogssituaties geven militairen het idee dat ze in een videogame zijn beland. Zo vormt *Full Spectrum Warrior* (Pandemic Studios, 2004) een van de meest realistische representaties van de huidige activiteiten van het Amerikaanse leger. Het spel breekt met de klassieke oorlogsvoering waarin een stad, omringd door stenen muren met uitkijktorens en poorten die de bewoners tegen andere legers beschermen, voor vijandelijke legers een moeilijk te nemen vesting was. In *Full Spectrum Warrior* concentreren de gevechten zich op locaties als bouwblokken en de daken van gebouwen in de hoofdstad van het land Zekistan. Het gevecht vindt niet meer buiten het centrum plaats, maar voltrekt zich in het hart van de stad. Met een woordspeling kunnen we de categorie van staatsgevaarlijk reduceren tot stadsgevaarlijk. Het onderscheid tussen het politieapparaat en het leger is daarmee verdwenen. Voorheen richtten de politie en het leger zich op verschillende vormen van veiligheid. De werkzaamheden van de politie beperkten zich tot de interne veiligheid van een land terwijl

het leger zich naar buiten richtte en verantwoordelijk was voor de externe veiligheid. Beide instituten zijn nu in een permanente relatie tot elkaar beland waarbij de politie militaire trekken krijgt en, andersom, het leger wordt ingezet op het binnenlands territorium. Om de verwarring compleet te maken liet het Amerikaanse leger tijdens de grootste bijeenkomst van gamers in mei 2003 in Los Angeles een Blackhawk helikopter boven het conferentiecentrum cirkelen. Amerikaanse soldaten vielen de conferentie binnen en speelden een scène uit het spel *America's Army* na waarin een elitesoldaat die achter vijandelijke linies was beland, moest worden gered.

Wat zijn de gevolgen van deze mediale versmelting? Om de mechanismen te onderzoeken waardoor er zich een algemene militaire ervaring onder de spelers vormt, is het nodig de kritiek op de huidige games mee te nemen. Een belangrijk deel van die kritiek is bekend. Ze richt zich op de vraag of geweld in games onschuldig vermaak is. Dit regelmatig terugkerende probleem of er een oorzakelijk verband is tussen het geweld in media als film en games en het gedrag van kijkers en gamers leidt nog steeds tot uiteenlopende reacties onder wetenschappers. Maar voor een bevredigend antwoord langs welke processen een weg wordt gebaad voor een transformatie van onze zelfverving, lijkt ons de gevolgen van de kritiek van het Amerikaanse leger op de laatste oorlogsspellen van de gamesindustrie belangrijker. En die kritiek is opvallend. Games houden volgens het leger geen rekening met de nieuwe omstandigheden waarin de soldaten moeten opereren. Hoe onwaarschijnlijk het ook mag klinken, het bezwaar is dat in videogames teveel oorlog wordt gevoerd. Een speler komt meer vijanden tegen dan normaal is voor een oorlogssituatie. Bovendien schiet een speler te vaak en moet hij gebruikmaken van teveel verschillende wapens. Daarom moet volgens het Amerikaanse leger de context van de omgeving in videogames aan belang winnen. Oorlogsspellen moeten meer rekening houden met de waarden en normen, de tradities en opvattingen van de mensen die in de gebieden wonen waar soldaten actief zijn. Kortom, een nieuwe generatie van militairen en spelers moet vooral empathie kunnen tonen. Ze dient ter plekke te converseren met de bevolking en moet op de hoogte zijn van de opvattingen van de bewoners.

Eén ding is dus wel duidelijk. Om als volwaardig militair subject te kunnen functioneren in een bestaande omgeving is een verdere disciplinerende nodig. Die disciplinerende krijgt vorm door correctieel technieken waarbij spelers zich moeten houden aan nader omschre-

ven regels en normen. Deze onderneming krijgt een specifieke inhoud in oorlogspellen waarvan *Full Spectrum Warrior* en *America's Army* de bekendste zijn. Dit zijn de eerste spellen die tegemoetkomen aan de klacht van het Amerikaanse leger dat het wapen niet zonder wet kan.

Discipline door training

Oorlogspellen als *Full Spectrum Warrior* en *America's Army* werken met specifieke reglementen op grond waarvan spelers moeten opereren. Daarbij maken ze gebruik van trainingen die voor alle spelers verplicht zijn. De voorgeschreven trainingen vertonen veel parallellen met onze samenleving waarin individuen zich permanent moeten blijven bijscholen door het volgen van cursussen, trainingen en (deeltijd)opleidingen. Voordat een nieuwe speler op het internet aan *America's Army* begint, moet hij specifieke oefeningen uitvoeren die hem leren om te gaan met verschillende wapens. De trainingen blijven niet beperkt tot het gebruik van wapens en gevechtstactieken. Een speler doet ook medische kennis op die van pas kan komen als een andere speler gewond raakt. Als het ware wordt het lichaam van de speler gedisciplineerd om als een volwaardig elitesoldaat optimaal te kunnen functioneren in een stedelijke spelomgeving. Zijn fysieke gesteldheid wordt afgestemd op de rol die hij in zijn gevechtseenheid inneemt en het deel van de stad waar zijn eenheid actief is.

De Franse filosoof Michel Foucault laat in *Discipline, toezicht en straf* zien dat deze disciplinerende, die in de loop van de achttiende eeuw reeds in wetenschappen rond de 'politie' (de bewakers van de moderne 'polis') wordt ingezet, niet zo onschuldig is als die in games lijkt. Volgens Foucault neemt een disciplinaire samenleving een geheel andere politiek in ten aanzien van het lichaam dan in de samenleving daarvoor. In die disciplinaire maatschappij komt het inzicht op dat het individu veranderbaar is. De praktijk van het leger maakt de gevolgen daarvan zichtbaar. In de zeventiende eeuw wordt de soldaat nog beschreven als iemand die wordt herkend door zijn moed of gevechtskracht. Maar dat verandert vanaf de achttiende eeuw. Naar aanleiding van humanistische Verlichtingsinzichten worden de gedragingen van individuen in het leger in verschillende praktijken getraind. Van een betekenisvol lichaam dat daadkracht en eer uitstraalt wordt het lichaam van de soldaat langzaam tot een element in een grotere machine gemaakt. De soldaat wordt gevormd door oefeningen waarin

hem geleerd wordt zijn hoofd rechtop te houden, zijn rug te strekken en op een uniforme manier te bewegen. Door middel van correctionele technieken die erop zijn gericht om specifieke en meetbare effecten op zijn lichaam voort te brengen, wordt in de oefeningen een samenhangende identiteit van de soldaat gecreëerd. De disciplinerende vindst niet alleen in de kampen van het leger plaats. De technieken die met de disciplinerende gepaard gaan, worden ook uitgeoefend in instituten als de gevangenis, het ziekenhuis en de school.

In het geavanceerde spel *America's Army* werken die disciplinerende technieken waarin het lichaam van de speler zowel voorwerp van analyse als doel van de macht wordt, steeds verder door. De invloed van het leger doortrekt daarmee op een fijnmazig niveau het leven van alledag. Ze dringt door in de populaire cultuur van miljoenen jonge spelers, structureert hun beleving en geeft ze zelfs tot op zekere hoogte vorm.

Maar nog belangrijker is het volgende. Om als nieuwe speler *America's Army* op het internet te kunnen spelen, moet hij zich eerst registreren. Nadat de registratie is voltooid, ondergaat de speler een uitgebreide training. Daarin worden hem de vaardigheden bijgebracht die nodig zijn om optimaal te functioneren in het nationale leger. Het trainingsprogramma is opgebouwd uit vier onderdelen: Rifle Range, Obstacle Course, US Weapons en Tactical Training. In deze onderdelen leert de gamer wat de verschillende signalen betekenen die andere spelers in het team doorgeven. Ieder onderdeel – zoals de schietstand, het hindernissenparcours, de wapentechniek en het wapenonderhoud – van de training moet succesvol worden afgelegd om naar een volgende oefening over te gaan. Alleen wie op de training goed scoort, kan de opleiding vervolgen. De oefeningen vinden plaats in de door het Amerikaanse leger gebruikte buitenlocatie van Fort Benning in Georgia. Een speler moet op de *rifle range-training* met een M-16-wapen doelwitten raken die zich op een afstand van tussen de 30 en de 300 meter bevinden. Bij de definitieve test krijgt een speler 40 kogels om de opspringende doelen te treffen vanuit een staande en een liggende positie. Minimaal 23 doelen moeten worden geraakt om door te gaan. Als een speler daarin slaagt, heeft hij de training tot een goed einde gebracht en mag hij zich een *Marksman* noemen.

Sharpshooters slagen erin dertig doelen te treffen, terwijl een *Expert* er 36 raakt. Alleen de speler die de rang van *Expert* haalt, wordt in het eerste deel van *America's Army* toegelaten op de *Sniper School* waar hij leert om te gaan met M-24 en M-82 sluipschuttersgeweren. We kun-

nen dus stellen dat door middel van deze trainingen de discipline onder spelers beetje bij beetje wordt afgedwongen. Niet alleen worden de spelers onderworpen aan de discipline van het leger, ze leren zich ook te identificeren met de regels van het leger.

Een geschiedenis van de straf

De makers van *America's Army* benadrukken dat het spel een 'realistische voorstelling is van de waarden, eenheden, het materiaal en de carrièremogelijkheden die het Amerikaanse leger tot de beste landmacht maakt.' Ondanks de overeenkomsten die het spel in de operationele inzetbaarheid van het leger en zijn minutieuze trainingen met de 'echte' werkelijkheid vertoont, lijkt er één verschil te zijn. Het realisme wekt de indruk dat alles is geoorloofd om de handhaving van de openbare orde tot een goed einde te brengen. Iedere rechtsnorm lijkt verdwenen. Spelers staan de laatste automatische wapens ter beschikking en aan munitie is geen enkel gebrek. Tussen de strijdende partijen vinden geen onderhandelingen plaats. De onderlinge gevechten worden niet opgeschort om tot een vreedzame oplossing te komen waarin beide partijen zich kunnen vinden. Niet voor niets wordt nooit een vijand overmeesterd of gevangengenomen. In de weg staan betekent neergeschoten worden.

Om het unieke regime van voorschriften dat van toepassing is in de virtuele ruimte te omschrijven, moeten we de aandacht verleggen van de karakteristieke trainingen naar het systeem van regels en straffen dat bindend is voor alle spelers. We moeten vragen of er in spellen als *America's Army* en *Full Spectrum Warrior* werkelijk sprake is van een rechtsvrije ruimte, een zone van onbestemdheid, waarin geen enkele rechtsnorm van toepassing is of kan worden afgedwongen. De overgang in de virtuele wereld van de bescherming van de binnenlandse veiligheid, in de zin dat de nationale staat het voorwerp van handhaving is, naar de militaire handhaving van de openbare orde in steden, zoals in spellen als *Full Spectrum Warrior*, blijft namelijk niet beperkt tot een arsenaal aan nieuwe tactieken en strategieën dat zich onderscheidt van de gevechtsleer zoals we die voorheen kenden. Het zou te eenvoudig zijn vast te stellen dat alleen de inzet van het leger een andere wordt. De verschuiving van de externe handhaving naar de handhaving van de veiligheid in de openbare ruimte zorgt ook voor veranderingen op andere terreinen. Wat we in de omgevingen van

videogames meemaken is een ander concept van veiligheid dat wordt gedragen door een nieuwe set van regels en straffen. Om dit regime van regels en straffen in een breder perspectief te plaatsen, is een korte geschiedenis van de straf instructief.

Wij stellen dat iedere verandering van een maatschappijvorm gepaard gaat met een verandering van de straf. Met de verschuiving van de soevereine staatsvorm naar de disciplinaire samenleving concentreert de straf zich niet meer op het lichaam, maar op de ziel van de veroordeelde. De straf ontwikkelt zich, om de woorden van Foucault te gebruiken, tot het meest verborgen deel van het strafproces. Ze voltrekt zich niet meer in het openbaar, maar achter de muren van gesloten en afgezonderde inrichtingen en richt zich op het produceren van specifieke en meetbare effecten op de schuldige. De vraag of iemand schuldig of onschuldig is, blijkt niet meer toereikend. Er worden nieuwe waarheidsvragen gesteld: 'Wat is de dieperliggende oorzaak van het misdrijf? Hoe is de misdadiger tot zijn daad gekomen? Op welke wijze kan hij weer normaal functioneren in de maatschappij?' Om op deze vragen een antwoord te geven, wordt een strafrechtelijke praktijk geconstrueerd waarin de menswetenschappen van de psychologie en sociologie een belangrijke rol spelen. De misdadiger wordt onder invloed van deze wetenschappen een object van kennis en macht. En hoewel men aan het begin van de negentiende eeuw de gevangenis nog als nieuw beschouwt, blijkt haar disciplinerende werking gelijk aan die van een reeks van andere instellingen waardoor het individu zich in zijn leven verplaatst: familie, school, leger, fabriek, ziekenhuis, enzovoort. Steeds opnieuw begint het individu weer vanaf nul. Op school vertellen ze dat je niet meer thuis bent. Op het werk hoor je: 'Je zit niet meer op school'.

Regels en straffen in de controlemaatschappij

Nu bevinden we ons op een punt waarop de disciplinaire samenleving langzaam opschuift in de richting van een organisatievorm die door de Franse filosoof Gilles Deleuze controlemaatschappij wordt genoemd. De houdbaarheidsdatum van de instituten van de disciplinaire maatschappij is voor Deleuze verstreken (Deleuze, 1995, p. 178). Er is sprake van een algemene crisis van alle vormen van opsluiting. Als het ware komen de muren van de gesloten instituten naar beneden. De gevolgen van deze veranderingen zijn zichtbaar in alle

disciplinerende instellingen. Door middel van thuiszorg verlegt het ziekenhuis zijn activiteiten naar de leefomgeving van de zieke. Ook de overgang van school naar werk is diffuus geworden. Op het werk moeten we ons voortdurend bijscholen door middel van diverse trainingen en cursussen. Maar het treffendst toont de geleidelijke gedaantewisseling zich in een reeks andere overgangen die we als karakteristiek voor de huidige maatschappij beschouwen. Daartoe zouden we haar in verband willen brengen met de nieuwe wijze waarop regels worden gehandhaafd en straffen worden geëxecuteerd. Het meest bekende voorbeeld is het elektronisch toezicht waarbij de gedetineerde buiten de muren van de gevangenis zijn straf ondergaat. Het elektronisch toezicht toont aan dat door ICT-toepassingen de controle zich uitstrekt tot in de verste uithoeken van de wereld. Een territoriaal of fysiek centrum van waaruit controle wordt uitgeoefend, is dan niet meer noodzakelijk. Afstanden worden door de intrede van mondiale netwerken van computerverbindingen en informatietechnologieën van ondergeschikt belang.

Vanuit de invalshoek van games komt het perspectief op dat in een controlemaatschappij nieuwe technologieën worden ingezet als strategieën die gericht zijn op het feitelijk onmogelijk maken van crimineel gedrag. Laten we de virtuele ruimte in oorlogspellen als *America's Army* en *SWAT: Global Strike Team* als vertrekpunt nemen. Welke regels gelden in de virtuele omgevingen van die videogames? Zijn de straffen in deze spellen een voorbode van een sanctiearsenaal dat ook in onze fysieke omgeving gaat doorwerken? Om het specifieke regime van regels en straffen goed te begrijpen, is het nodig ons te realiseren dat de virtuele wereld geen autonome vrijstaat is. Iedere speler wordt geacht een uniform systeem van regels en voorschriften te kennen dat de *Rules of Engagement* wordt genoemd. De *Rules of Engagement* zijn gebaseerd op een systeem van eer dat wordt uitgedrukt in punten. Het aantal punten dat een speler bezit, vormt het belangrijkste wapenfeit waarmee hij zich onderscheidt van andere spelers. Zo krijgt iedere speler bij aanvang van *America's Army* tien punten. Na elke trainings- of actiesessie worden zijn prestaties geregistreerd en opgeslagen in een persoonlijk rapport. Op het moment dat een speler ergens in uitblinkt, wordt hem een hogere status in het team toegekend. Hoe hoger zijn status, hoe meer zeggenschap hij in het team krijgt, en hoe belangrijker zijn rol in de operatie wordt. In veel opzichten blijven deze spellen trouw aan de belangrijkste regels van het Amerikaanse leger. Allereerst moet een teamlid dat gewond raakt, in veiligheid

worden gebracht zodat hij een medische behandeling kan krijgen. Bovendien gaan niet alle punten naar de speler die het scherpst schiet. Ook het teamspel, de verdediging, het in leven blijven en de ondersteuning van de andere elitesoldaten in het team worden beloond met punten. Uiteindelijk worden de meeste punten behaald met het bereiken van het doel van de missie. Dit systeem van het verbinden van punten aan de kleinste gedragingen en houdingen van spelers functioneert in twee richtingen. Naast een stelsel van geboden wordt dit regime ook gebruikt als een techniek om bepaalde handelingen van spelers te verbieden. Wat ogenschijnlijk puur entertainment en een vrij spel van krachten is, is in werkelijkheid een specifiek systeem van regels en straffen. Niet toevallig zijn daarbij ook de handelingen die leiden tot een aftrek van punten rechtstreeks afkomstig uit het Amerikaanse leger. Hierbij moet onder meer worden gedacht aan het neerschieten van onschuldige burgers, het uitschakelen van andere teamleden en het beschadigen van objecten die in het spel moeten worden beschermd.

De overtredingen die een speler begaat, worden continu bijgehouden op zijn persoonlijke kaart. Als een speler de *Rules of Engagement* overtreedt omdat hij andere teamleden raakt of weigert samen te spelen, worden punten afgetrokken van zijn persoonlijke score van eer. De afsluiting van het regime wordt gevormd door de straf die wordt opgelegd als een speler de *Rules of Engagement* meerdere keren heeft overtreden. Op dat moment wordt hij gestuurd naar een virtuele representatie van een bestaande Amerikaanse gevangenis: de United States Military Prison in Ft. Leavenworth, Kansas. Maar de regels in *America's Army* worden niet alleen gesanctioneerd door het in mindering brengen van de punten op de persoonlijke score van eer van een speler of door het doorbrengen van speltijd in de gevangenis van Ft. Leavenworth. De ultieme sanctie vindt plaats op het moment dat een regel te vaak is overtreden. De toegang van de speler tot de officiële server van het spel wordt dan tijdelijk geblokkeerd. Bij verdere herhaling wordt de speler verbannen van de officiële server die nodig is om het spel op het internet te spelen. We kunnen dus stellen dat er zich geleidelijk een 'positieve' kennis bij de spelers vormt over hoe te opereren in de openbare ruimte. Deze regels en straffen blijken hun zelfervaring even dwingend te bepalen als de trainingen die aan hen worden opgelegd.

De overeenkomsten met marktplaatsen

De praktijk die door middel van de *Rules of Engagement* wordt gereguleerd, wordt geoptimaliseerd door een technologisch verfijnd systeem. Om het geheel van regels en straffen te laten functioneren steunt het toezicht op een permanente en alomvattende registratie. De virtuele ruimte van controle die zich uitstrekt over iedere speler en zich richt tot al zijn handelingen is onbegrensd. Maar hebben, afgezien van de symbolieke betekenis, de verschillende sancties in videogames ook een daadwerkelijk effect op het gedrag van de spelers? Door veel spelers worden de straffen als triviaal ervaren. Het blijft mogelijk onder een andere naam op de officiële server in te loggen. Maar de consequentie is dat die speler zijn score van eer niet kan meenemen. Hij begint met een lage status en maakt daardoor minder kans om in een volgende sessie door andere spelers te worden uitgenodigd om online te spelen.

Dit systeem waarin spelers worden gewaardeerd, gerangschikt en ingedeeld aan de hand van punten vindt op het internet een steeds bredere toepassing. De internationale handelsplaats eBay hanteert een vergelijkbaar systeem om de aan- en verkoop van artikelen te reguleren. De handel in goederen via het internet zorgde aanvankelijk voor veel problemen. Door de anonimiteit van het internet kon de betrouwbaarheid van de deelnemende handelspartners moeilijk worden vastgesteld. Zelfs als de medespeler als integer werd beoordeeld, was men er nog niet zeker van dat hij ook daadwerkelijk was wie hij pretendeerde te zijn. Om deze problemen het hoofd te bieden heeft eBay een waarderingsstelsel ingevoerd dat het mogelijk maakt dat zowel de koper als de verkoper over voldoende informatie beschikken om te besluiten met elkaar in zee te gaan. Elk eBay-lid heeft een feedbackprofiel. Dit profiel bestaat uit een score, plus commentaar van andere leden aan wie is verkocht en van wie is gekocht. Bij tien positieve commentaren krijgt een eBay-lid een gele ster, bij vijftig een donkerblauwe, enzovoort. Een rode ster is de ultieme beloning en wordt behaald als er honderdduizend positieve commentaren zijn geleverd. Op deze manier blijven alleen betrouwbare partijen over. Als we het regime in games vertalen naar de 'echte' werkelijkheid, leidt dat tot de onontkoombare conclusie dat individuen niet meer worden geboren met onvervreembare rechten, maar dat ze die rechten in de loop van hun leven kunnen verdienen door bepaalde handelingen te verrichten of na te laten. De uitspraak van de Nederlandse minister

van Justitie dat 'Verdachten echt niet worden geboren met allerlei rechten' wijst daar al op.⁵ Het stelsel van strafpunten kan namelijk nauw worden verbonden aan allerlei bepalingen die de gedragingen van personen steeds verder strafrechtelijk differentiëren. Is het toeval dat in landen als Groot-Brittannië, Frankrijk en Italië een puntenrijbewijs is ingevoerd om het aantal verkeersongevallen te verminderen en de risico's van drank en drugs in het verkeer tegen te gaan? Niet alleen leidt in die landen te hard rijden of het rijden onder invloed tot een geldboete, de overtreder krijgt bovendien strafpunten. Als de limiet aan strafpunten is bereikt wordt het rijbewijs, en daarmee de toegang tot fysieke netwerken als snelwegen, ingetrokken. Game Over! Kortom, de strategie van puntentoedeling maakt het mogelijk dat personen steeds verder worden beheerd en nauwkeuriger worden bestuurd door onzichtbare informationele werkingen.

Nog steeds is de beïnvloeding van de ziel het doel van de straf, alleen gebeurt dat veel subtieler dan in de disciplinaire samenleving. We zijn terechtgekomen in een oneindig proces van bestraffing en beloning. Vanuit dat gezichtspunt is het nog maar een kleine stap om de militarisering van de openbare ruimte te koppelen aan een architectuur, die als een militair controlenet over de stad wordt uitgeworpen en waarvan de mazen steeds verder worden aangetrokken. Die architectuur leidt niet alleen tot een militaire zelfverving, maar ook tot een ander gedrag in de fysieke ruimte.

De intrede van de Urban Container

De analyse van de militarisering van de openbare ruimte heeft zich tot nu toe gericht op de vorming van een militaire zelfverving onder spelers en de komst van regels en straffen die zijn gebaseerd op puntenstelsels. Maar waar manifesteert die zelfverving zich in onze fysieke omgeving en hoe worden die regels en straffen daar geïmplementeerd? Mike Davis toont in *Ecology of fear* de voorlopige contouren van dat 'stadsschap'. Hij constateert dat in Los Angeles een sociale tweedeling is ontstaan die haar architectonische uitdrukking heeft in

⁵ Ook de minister van Volksgezondheid, Hans Hoogervorst, drukte zich in dezelfde bewoordingen uit. Hij stelde dat mensen die een ongezond leven leiden geen recht hebben op gezondheidszorg: 'Er bestaat niet zoiets als een recht op ongezond leven' (*de Volkskrant*, 15 april 2005).

een reeks van interne ruimtes (winkelcentra, *gated communities*, enzovoort) die beschermd en geïsoleerd zijn. Diverse categorieën van personen zoals daklozen en bedelaars wordt de toegang tot die gebieden geweigerd. Om die ruimtelijke en sociale apartheid te laten functioneren wapent de openbare ruimte zich met een architectuur die in dienst staat van een permanente bewaking. Zo maakt het waarnemingsstelsel van een gemiddelde kantoorflat nu al gebruik van panoptische beelden, reuk, temperatuur- en luchtvochtigheidschommelingen, bewegingsdetectie en in sommige gevallen gehoor (Davis, 1999, p. 366). Maar uit veiligheidsoverwegingen worden die gebouwen ook steeds meer uitgerust met technologieën als detectie en patroonherkenningsprogramma's, agressiedetectoren en gezichtsherkenningssystemen. Deze aan computernetwerken gekoppelde technologieën worden gebruikt om ons gedrag te monitoren. Onwillekeurig of doelbewust stuurt de architectuur daarmee het gedrag van de gebruikers. De koepelgevangenis was daar al een goed voorbeeld van. Als een fysieke uitdrukking van een disciplinaire macht socialiseerde en normaliseerde de architectuur van deze gevangenis de lichamen van de gevangenen die er waren opgesloten. Als het Panopticon het architectonische model is voor de disciplinaire samenleving, komt de vraag op welke architectonische gestalte we nu herkennen. Anders gezegd, wat is het architectonische model van een controlemaatschappij waarin de regels en straffen uit videogames steeds meer hun intrede doen? Architectuur is niet meer gelegen in de schepping van afzonderlijke fysieke hulzen van de belangrijkste maatschappelijke instituties van de moderniteit: school, fabriek, gevangenis, ziekenhuis. De 'gegroeide ruimte' van de instellingen van de disciplinaire maatschappij maakt plaats voor de 'gladde ruimte' van de controlemaatschappij (zie Hardt, 1998). Winkelgebieden worden met kantoren, woningen, scholen en hotels gecombineerd. Zo ontstaat een nieuwe ruimtelijke entiteit die wij de Urban Container noemen. Eén van de eerste voorbeelden van deze Container is Unité d'Habitation (1952) in Marseille. Het gebouw van architect Le Corbusier is 138 meter lang, 25 meter breed en 56 meter hoog. Aan de interne straten op de zevende en de achtste verdieping zijn een supermarkt, een kapper, een apotheek, een postkantoor en een hotel gevestigd. Op het dak staat een speeltuin, een kleuterschool, een sporthal, een theater en een atletiekbaan van driehonderd meter. Dit model dringt steeds verder door in het stedelijk landschap. In gebieden met een hoge bevolkingsdichtheid als Singapore, Hongkong en Tokio worden reusachtige complexen die verschillende

programma's concentreren op metro- en treinstations gebouwd. In de Verenigde Staten worden dergelijke entiteiten aan snelwegen en parkeerplaatsen gekoppeld. Maar ook in allerlei Europese steden zijn de samenvoegingen van verschillende instituten te zien. Zo verenigt het TGV-station (Le Triangle des Gares) in de Franse stad Lille een winkelcentrum, woontorens, een school, een hotel en kantoorcomplexen in zich.

Staat de Urban Container symbool voor de architectuur van een controlemaatschappij? Het is nog te vroeg om daar definitief over te oordelen. In ieder geval vormt hij een afgebakend gebied in een stedelijke omgeving waarin op een geconcentreerde wijze verschillende programma's bij elkaar worden gebracht. Maar nog belangrijker is dat de Urban Container alles in zich heeft om de werkingen van de virtuele architectuur uit de oorlogspellen te installeren in de 'echte' werkelijkheid. Net als de omgevingen in de beschreven spellen zijn de grenzen van de semi-openbare ruimte van de Container flexibel en snel op te richten. Als het ware vormen zij dimensies of 'levels' met vele in- en uitgangen. Bovendien kunnen door middel van informatienetwerken alle handelingen van personen die zich in de Container ophouden worden geregistreerd en bijgehouden.⁶ Vanuit dit perspectief is de definitieve installatie van het regime van militaire regels en straffen uit de spellen *America's Army* en *Full Spectrum Warrior* niet ver meer van ons vandaan. En misschien kunnen we dan ook stellen dat iedereen, van jong tot oud, zich als een gamer gaat gedragen.

Besluit

Met 'de militarisering van de openbare ruimte' hebben we niet op het oog dat het leven volledig geïntegreerd zou zijn in de militaire technieken die het beheersen en beheren. Het leven ontsnapt daaraan onophoudelijk. Maar wat we de 'militarisering van het leven' noemen, ligt daar waar ze de inzet van onze cultuur wordt. Oorlogspellen trai-

⁶ De werkingen van dit Global Information Grid vertonen veel overeenkomsten met het draadloos netwerk dat door het Amerikaanse Ministerie van Defensie is ontwikkeld om militairen via een scherm een real-time overzicht te geven van de vijandelijke troepen en hun bewegingen. Volgens de luchtmachtcommandant, Peter Teets, maakt dit netwerk het mogelijk dat 'mariniers in een Humvee, in een ver land, tijdens een stortbui hun laptops openen, beelden van een spionagesatelliet opvragen en ze binnen seconden gedownload hebben.'

nen spelers te functioneren in een militair 'stadsschap' waarin de grenzen van de interne ruimten tijdelijk en flexibel zijn. Maar nog belangrijker is dat die virtuele werkelijkheid uitstulpingen heeft in de 'objectieve' werkelijkheid. De vorming van een militaire zelfervaring, de aankondiging van een regime van regels en straffen op basis van een puntenstelsel, en het perspectief van de Urban Container zijn daarvan slechts de eerste concrete gestalten. Game On?

Literatuur

Cauter, L. de

De capsulaire beschaving; over de stad in het tijdperk van de angst
Rotterdam, Nai Uitgevers, 2004

Davis, M.

City of quartz; excavating the future in Los Angeles
London, Pimlico, 1998

Davis, M.

Ecology of fear; Los Angeles and the imagination of disaster
New York, Vintage Books, 1999

Deleuze, D.

Negotiations; 1972-1990
New York, Columbia University Press, 1995

Hardt, M.

De mondiale controlemaatschappij
In: Eric Alliez (red.), *Gilles Deleuze; une vie philosophique*, Le Plessis-Robinson, 1998 (vertaling: J. Lenaerts en R. Jacobs).

Foucault, M.

Discipline, toezicht en straf; de geboorte van de gevangenis
Groningen, Historische Uitgeverij, 1989

Kumar, A.

America's Army game and the production of war
YCISS Working Paper number 27, 2004
www.yorku.ca/yciss/publications/documents/WP27-Kumar.pdf

Li, Z.

The potential of America's Army the video game as civilian-military public sphere, 2003
www.gamasutra.com/education/theses/20040725/ZLITHE-SIS.pdf

Nieborg, D.B.

Militaire game(r)s; vechten in de virtuele werkelijkheid
Amsterdam, Tijdschrift voor Mediageschiedenis, Boom, 2004

Videogames

www.americasarmy.com
www.counter-strike.net
www.fullspectrumwarrior.com
www.kumawar.com

Virilio, P.

The vision machine
Bloomington, Indiana University Press, 1995

Wright, E.

*Generation kill; Devil Dogs,
Iceman, Captain America, and
the new face of American war*
Penguin Putnam Inc., New York,
2004

Zizek, S.

Het subject en zijn onbehagen
Amsterdam, Boom, 1997

Gangsta rap

De controverser voorbij

F. van Gemert*

Jeugdculturen staan niet zelden op gespannen voet met de respectabele orde. De hippies uit het Flower Power-tijdperk propageerden druggebruik en vrije seks. Punk toonde de tegendraadsheid door te shockeren met grove taal en gekozen lelijkheid. Bij het overboord zetten van het gangbare en het geaccepteerde speelt muziek steeds een grote rol. Muziekkeus markeert de grenzen tussen de avant-gardisten en het establishment. Concerten zijn gelegenheden waar gelijkgestemden elkaar treffen. Mede als gevolg van drank- en drugsconsumptie kunnen dat intense collectieve ervaringen zijn. Woodstock of het vaderlandse Kralingen, maar even zo goed minder monumentale recentere rockconcerten, hebben zulke effecten gesorteerd. Het verhaal gaat dat tijdens een concert van Jefferson Airplane LSD aan het drinkwater werd toegevoegd. De house- en danceparties met het urenlange dansen onder invloed van XTC of speed leveren meer recente voorbeelden, die laten zien dat ook daar drank en drugs een rol spelen.

De bezoekersaantallen bij concerten betekenen beperkingen voor het bereik. Dit gaat echter niet op voor de verspreiding middels populaire media die de muziek, deels tezamen met de beelden van de uitvoerenden, aan een zeer groot publiek voorschotelen. Zonder de link met de muziek krijgen jeugdstijlen bij lange na niet de aandacht en aanhang die ze nu hebben gekregen. Symbolen als kleding en haardracht, maar ook de ideeën, verpakt in spreuken als 'Make love not war' of 'No future', hebben dit vehikel nodig. Jeugdculturen gaan dan ook hand in hand met moderne muziek. Ook hiphop kan gezien worden als een jeugdcultuur die nauw verweven is met muziek en die dankzij die muziek uitgroeide tot een mondiaal verschijnsel.

Hiphop is, net als veel andere stromingen, tegendraads en dat geldt in het bijzonder voor gangsta rap. In deze bijdrage hou ik deze hiphop-variant tegen het licht, die alleen al in het woord 'gangsta' een link met *street gangs* en dus met criminaliteit suggereert. Van meet af aan heeft

* De auteur is als universitair docent verbonden aan de sectie criminologie van de Vrije Universiteit Amsterdam.

gangsta rap een zeer slechte naam gehad omdat de teksten en vertoningen zouden leiden tot normvervaging bij de jeugd. Er zijn voorbeelden, ook in Nederland (Van Gemert, 1998; Van Stapele, 2003), van jongeren die naar rap luisteren en zich laten inspireren door Amerikaanse gangs wanneer ze een criminele carrière beginnen. Het verband tussen muziek en criminaliteit komt in dit artikel wel aan bod, maar het staat niet centraal. In plaats daarvan tracht ik de gangsta rap als perspectief te gebruiken om naar de samenleving te kijken. Welke beelden zijn verbonden aan gangsta rap en in hoeverre kunnen zij criminologen nieuwe inzichten verschaffen? Om dat te kunnen doen wordt om te beginnen een zeer beknopte schets gegeven van de herkomst van gangsta rap, waarna een beschrijving volgt van de groei en de commerciële ontwikkeling die het genre doormaakte. Vervolgens worden enkele facetten van gangsta rap uitgelicht: de relatie tot regelovertreding en de centrale plaats van opgeblazen ego's en hun geloofwaardigheid. Een afsluitende paragraaf biedt de conclusie.

Van the Bronx naar Compton

Midden jaren zeventig ontstond hiphop in the Bronx, in New York. Rap is het muzikale element van deze stroming, daarnaast maken ook graffiti en breakdance er deel van uit. Als beginpunt worden de 'blockparties' genoemd, een soort straatfeesten met muziek vanaf vrachtwagens. Deze feesten waren populair omdat zij in een behoefte voorzagen. Uit angst voor geweld tussen rivaliserende bendes waren namelijk uitgaansgelegenheden uit dit deel van de stad verdwenen. DJ Kool Herc, een pionier uit die tijd, draaide vooral funkplaten, maar gebruikte daarvan vooral de breaks (het instrumentale deel tussen de refreinen), die hij steeds herhaalde door twee draaitafels te gebruiken. Op deze continue beat, de *breakbeat*, verzonnen jongeren danspassen en acrobatiek en experimenteerden als de eerste *breakdancers*. De *breakbeat* vormde tevens de basis waarop de MC's (*Master of Ceremony of Mice Controller*) hun teksten uitspraken. Dit was het begin van wat men nu rappen noemt. Bij het gebruik van bestaande muziekfragmenten om eigen teksten uit te spreken spreekt men van *sampling* (Wermuth, 2002).

Het rappen was aantrekkelijk voor de Afro-Amerikaanse jongeren vanwege de toegankelijkheid, omdat het hun een stem gaf en omdat geld of dure apparatuur niet noodzakelijk waren. De eerste lokale succes-

sen werden op tapes vastgelegd en bevatten lichtvoetige teksten die op feestjes werden gedraaid. De toon veranderde echter. Rappers begonnen over zichzelf op te scheppen (*boastin'*) en niet lang daarna werden de eerste *battles* (rapwedstrijden) georganiseerd.

Het subgenre gangsta rap vond zijn oorsprong aan de westkust eind jaren tachtig. De toevoeging 'gangsta' is afkomstig van het nummer 'gangsta, gangsta' van het album *Straight Outta Compton* van de rapgroep NWA (www.rapdict.org). Skooly D was een van de voorlopers, die machoverhalen over geweld, seks, drugs en armoede in het getto rapte, maar zijn teksten waren minder hard en rauw dan die van zijn opvolgers. Ice T en NWA (Niggers With Attitude) bijvoorbeeld lanceerden hun boodschap veel explicieter en verklaarden onomwonden hun haat ten opzichte van de politie. Dat raakte een gevoelige snaar bij diverse instanties (zie onder). Het geluid van de Westcoast rap is anders dan in New York, meer geïnspireerd door de *funk* van onder andere George Clinton. Dankzij supersterren als Snoop Doggy Dog en vooral Tupac Shakur verschoof het zwaartepunt steeds meer van de oostkust naar het westen.

Van marge naar mainstream

De vroege hiphop uit New York kende zijn eerste grote hit in *Rappers delight* van de Sugar Hill Gang uit 1979. Hoewel de plaat met twee miljoen exemplaren de best verkochte 12inch-versie ooit werd, duurde het nog enige tijd voor de nieuwe stroming een stabiele plaats in de popmuziek verwierf. *The Message* van Grandmaster Flash uit 1982 is een volgend hoogtepunt. Dit nummer, met de bekende zinsnede 'Don't push me cause I'm close to the edge...', verhaalde van het geweld, de dealers en de junkies in het getto, onderwerpen die de maatschappijkritische kant van rapmuziek tonen. In 1986 had Run DMC een megahit in het nummer *Walk This Way*, dat samen met de rockband Aerosmith werd vertolkt. Vanaf dit moment was de interesse van de grote platenmaatschappijen gewekt en de 'golden age of hip hop' brak aan. The Jungle Brothers, De La Soul, EPMD en The Beastie Boys waren destijds sterren aan het hiphop-firmament. Rappers kregen vaste voet aan de grond bij het grote publiek, maar van begin af aan waren er wanklanken.

Het harde, rauwe en weinig melodieuze geluid werd niet door iedereen gewaardeerd, maar belangrijker was de weerstand die werd opge-

roepen door de boodschap die rappers zeer expliciet verkondigden. Omdat de schare fans snel groeide, maakte de *moral majority* zich in toenemende mate zorgen over de slechte invloed van hiphop op de jeugd. Albums met provocerende teksten werden voorzien van *Explicit Lyrics*-stickers, die inmiddels niet meer weg te denken zijn uit de gemiddelde Amerikaanse platenzaak (<http://hiphop.archetype.de/hiptags.htm>).

Rappers kwamen in opspraak. Public Enemy betuigde sympathie aan de Black Panther-beweging en dweepte met het gedachtegoed van Malcolm X. 2 Live Crew trok veel negatieve aandacht, maar in het laatste geval was dat te danken aan de vrouwonvriendelijkheid en de pornografische inhoud van hun raps. Hun album *As Nasty As They Wanna Be* kwam in 1989 uit, maar werd in verschillende Amerikaanse staten geboycot of van de schappen gehaald. Het werd als eerste door een Amerikaanse rechtbank als *obscene* bestempeld. De verkoopcijfers leden hier niet onder, want het album werd 'dubbel-platina'.

De groeiende controversie rond rapmuziek kende destijds nog een aantal andere voorbeelden, die vooral uit de gangsta rap van de Westkust afkomstig zijn. NWA lanceerde in 1989 *Straight Outta Compton*, waarin de groep politiegeweld aan de kaak stelde. Het nummer *Fuck Tha Police* trok de aandacht van de FBI. De platenmaatschappij Priority Records werd onder druk gezet om de samenwerking met NWA te stoppen en het gerucht ging dat de FBI de distributie van het album trachtte te dwarsbomen. Zeker is dat niet, maar wel is duidelijk dat de zomertour van NWA in 1990 met verschillende boycots en invallen van de politie te maken kreeg. Ook deze plaat kreeg van de rechter het label *obscene*.

Een volgend voorbeeld vormt het nummer *Cop Killer* van Body Count, de groep die Ice T als voorman had. Kort nadat de beelden van de mishandeling van Rodney King over de wereld gingen, schreef Ice T dit nummer waarin hij zichzelf als wraakzuchtige moordenaar van de politie portretteerde. Het was al een jaar oud, maar desondanks werd het nummer in 1992 focus van de aandacht omdat *running mate* Dan Quale het in de verkiezingscampagne van Bush sr. op de agenda zette. In het verlengde hiervan hebben zich ook andere conservatieve krachten tegen het nummer uitgesproken, wat leidde tot een serieuze boycot van distributeur Sire Records (een onderdeel van Warner Bros). Aanvankelijk werd nog het recht op vrije meningsuiting geclaimd, maar toen de dreigementen opliepen heeft Warner Bros het contract met Ice T verbroken. Het nummer is bij latere persingen van het album verwijderd en tot op heden is dit een van de weinige nummers die effectief werden geweerd in Amerika (Shank, 1996).

Het controversiële karakter van gangsta rap bracht moraalridders in het geweer, die het distributeurs heel lastig maakten. Wilde men rappers binnenboord houden, dan resulteerde dat in stigmatisering voor de goegemeente. Gerenommeerde bedrijven wilden dat risico niet lopen. Als gevolg van dit dilemma deden zich in de jaren negentig enkele separate ontwikkelingen voor.

Nieuwe varianten, die afstand deden van het controversiële imago, kregen de ruimte en rappers als Mc Hammer, Vanilla Ice en Will Smith maakten hiphop onderdeel van de mainstream popcultuur. Zij oogstten veel succes, maar hun commerciële geluid en nietszeggende teksten kwamen hen op kritiek te staan van hardcore collegae, die hen als verraderlijke *sell outs* bestempelden.

Tegelijkertijd steeg ondanks, of juist dankzij, de negatieve aandacht de vraag naar de omstreden producten. Rappers verweerden zich tegen de kritiek door erop te wijzen dat zij slechts verslag deden van hun alledaagse werkelijkheid, van criminaliteit, geweld, drugs en seks in het getto. Dit verweer was echter in zoverre dubbelhartig dat zij hun controversiële imago koesterden en niet echt wilden dat de kritiek zou verstommen. Zo zei Ice T over het effect van de *explicit lyrics*-sticker: 'The sticker on the record is what makes 'em sell gold' (<http://hiphop.archetype.de/hiptags.htm>). De kritiek resulteert in publiciteit, maar die is niet als vanzelfsprekend te verzilveren. Enkele personen uit de scene van gangsta rap speelden een belangrijke rol die leidde tot commercieel succes. Master P (Percy Miller) wendde zijn underground label *No Limits* aan voor de verspreiding van gangsta rap. Het bedrijf werd een commerciële sensatie aan het eind van de jaren negentig en dat is opzienbarend, want dat lukte zonder hulp van de radio, videoclips of televisie. In Los Angeles wordt Deathrow Records gerund door Suge Knight. Grote rappers van de Westcoast vonden hier onderdak, zoals Snoop Doggy Dog, Dr. Dre en later ook Tupac Shakur. Op het commerciële hoogtepunt van de rapmuziek meldde zich Puff Daddy (Sean Combs), die zelf begon als rapper, maar zich gaandeweg meer als producer en zakenman van het label Bad Boy manifesteerde. Een van de sterren uit zijn stal was Notorious B.I.G. (Christopher Wallace alias 'Biggie Smalls'). Net als Tupac Shakur kwam ook deze gangsta rapper nog voor zijn dertigste levensjaar om in een driveby shooting. Hun dood stond de commercie niet in de weg, eerder het tegenovergestelde. Het tweede album van

The Notorious B.I.G., dat slechts enkele weken na zijn dood uitkwam, werd een enorm postuum succes. Ook van Tupac worden na zijn dood nog steeds enorme aantallen cd's verkocht.

Bad

Het controversiële imago van gangsta rap hangt samen met regelovertreding. *Doggystyle*, het eerste album van Snoop Doggy Dog uit 1993, bevat een nummer dat begint met een suikerzoete dialoog tussen een onderwijzeres en haar klas. Zij vraagt haar leerlingen wat zij later willen worden. 'Police officer' en 'fire man', antwoorden twee kindertjes braaf. Dan vraagt de juf Snoop hoe hij zijn toekomst ziet. De jonge Snoop antwoordt resoluut: 'I wanna be a motherfuckin hustla'. Respectabele beroepen zijn voor de rappers niet aantrekkelijk. In dit fragment wordt deze boodschap met humor verpakt, maar op andere plaatsen komen rappers er openlijk voor uit dat ze drugs dealen, mensen beroven en naar het leven staan. In de Amerikaanse context, met de veel strengere wetgeving ten aanzien van cannabisproducten, is het een statement om een album *The Chronic* (marihuana) te noemen, zoals Dr. Dre deed in 1992. Behalve dealers genieten ook pooiers warme belangstelling van rappers. De woorden *bitch* en *hoer* worden zeer vaak gebruikt in raps en mede op basis daarvan wordt het genre geassocieerd met vrouwonvriendelijkheid. Snoop is een van de rappers die zichzelf graag als pooier portretteert. Daarnaast heeft onder andere Ice T een nummer opgenomen met ondubbelzinnig lovende verwijzingen naar deze professie. De volgende tekst stamt uit de recente hit *P.I.M.P.* van 50 Cent.

I told you fools before, I stay with the tools
I keep a Benz, some rims, and some jewels
I holla at a hoe til I got a bitch confused
She got on Payless, me I got on gator shoes
I'm shopping for chinchillas, in the summer they cheaper
Man this hoe you can have her, when I'm done I ain't gon keep her
Man, bitches come and go, every nigga pimpin know
You saying it's secret, but you ain't gotta keep it on the low
Bitch choose with me, I'll have you stripping in the street
Put my other hoes down, you get your ass beat
Now Nik my bottom bitch, she always come up with my bread
The last nigga she was with put stitches in her head

Get your hoe out of pocket, I'll put a charge on a bitch
 Cause I need 4 TVs and AMGs for the six
 Hoe make a pimp rich, I ain't paying bitch
 Catch a date, suck a dick, shiiiit, TRICK

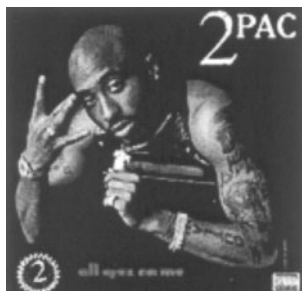
[Chorus]

I don't know what you heard about me
 But a bitch can't get a dollar out of me
 No Cadillac, no perms, you can't see
 That I'm a motherfucking P-I-M-P

Naast het verheerlijken van dubieuze inkomstenbronnen, bevatten raps frequente verwijzingen naar geweld. Midden jaren negentig kenden de Verenigde Staten een enorm hoog aantal moorden, dat voor een belangrijk deel samenhang met de vele slachtoffers in de *gang wars*, voornamelijk in Californië. Rappers verhalen over het verlies van *homies* en over het beschermen van het eigen territorium, maar minstens zo vaak over de eigen wapenfeiten en vergelding. 'I ride or die for my turf' (*As the world turns* Tupac Shakur). Deze animositeit betreft dus niet zomaar caféruzies, maar serieuze conflicten die met kogels worden beslist. Niet enkel andere gangs leveren opponenten, de politie geldt als de supervijand. Zeker in steden als Los Angeles bestaat een lange en zeer gespannen relatie tussen gangs en de politie. Het hierboven reeds genoemde *Cop Killer* van Ice T geldt als het meest bekende uitvloeiende van de haat jegens de politie, maar het nummer staat niet op zich (Shank, 1996). Ook Ice Cube wil het systematische politiegeweld niet slikken.

How the fuck do you figure
 That I can say peace and the gunshots won't cease
 Every cop killin' goes ignored
 They just send another nigga to the morgue
 My boys gone – they can't give a fuck about us
 They rather catch us with guns and white powder
 If I was home, they'd probably be front of me
 Since I'm young, they consider me the enemy
 They'll kill ten of me to get the job correct
 To serve, protect, and break a nigga's neck
 (van: *Endangered Species (Tales From the Dark Side)*)

In de explosieve sfeer van gangwars ontstond midden jaren negentig de ruzie tussen rappers van verschillende kampen, die men later is gaan benoemen als 'Westside' en 'Eastside'. De beide kopstukken, Tupac Shakur en Notorious B.I.G., werden zes maanden na elkaar, in 1996 en 1997, in driveby shootings vermoord. Als aanleiding noemt men het feit dat Tupac in 1994 in New York werd beschoten en van peperdure juwelen beroofd. Hoewel beide mannen bevriend waren, zou Notorious B.I.G. hiervoor verantwoordelijk zijn. Tupac herstelde van de eerste aanslag en heeft zich in zijn raps fel en agressief gekeerd tegen de Eastcoast. Hij liet zich onder andere op het album *All Eyez on Me* portretteren terwijl hij met zijn handen het teken van Westside maakte.

Behalve de beide rappers spelen in deze oorlog, die nog steeds voortduurt, ook de platenbazen van oost en west een rol, respectievelijk Puff Daddy van Bad Boy Records en Suge Knights van Death Row Records. Beiden genieten, behalve als geslaagd zakenman, ook een reputatie als gewelddadige crimineel. De laatste zou gelieerd zijn aan de Mob Piru Bloods, een gang uit Compton (Los Angeles). Puff Daddy komt in december 1999 in het nieuws vanwege illegaal wapenbezit en poging tot omkoping na een schietincident in een nachtclub in New York.

Ego

Eastside en Westside staan elkaar naar het leven. Ze beschadigen elkaar met wapens en met woorden. Dit sluit aan bij het ideaaltype van Amerikaanse gangs, dat naast gewelddadigheid ook het verdedigen van het eigen territorium als een vanzelfsprekend onderdeel kent. Gangs markeren wat van hen is en bedienen zich daarbij van symbolen in graffiti, kleding, handgebaren en taalgebruik. Een deel van die symbo-

liek lijkt terug te vinden in de teksten en in de clips van rappers, maar wie meer precies kijkt moet vaststellen dat de stijl van gangs misschien wel wordt aangetroffen maar de verwijzingen worden nooit heel specifiek. Men heeft het over *homies*, maar om welke gangs het gaat blijft onduidelijk. Over 'Crips' of 'Bloods' wordt niet gesproken, misschien omdat rappers zichzelf daarmee tot schietschijf zouden maken. Hoewel in sommige clips een reeks vrienden voor de camera paradeert, blijft de achterban anoniem. In feite is gangsta rap het podium van eenlingen. Dat wordt ook benadrukt in de battles, waar de rappers elkaar in een één-op-ééngevecht met woorden te lijf gaan. De strijdbaarheid van rappers is te herleiden tot het harde leven in de achterbuurten. De verhouding tussen het individu en het leven in het getto lijkt echter niet onveranderlijk. Aanvankelijk stond maatschappijkritiek centraal en draaide het om thema's als achterstelling en onrecht. In 1982 rapte Grandmaster Flash:

Don't push me, cause I'm close to the edge
 I'm trying not to lose my head
 It's like a jungle, sometimes it makes me wonder
 How I keep from going under

Er is een verschuiving opgetreden en in de raps van nu ligt de nadruk op persoonlijke rijkdom en genoegdoening. In 1996 waren de woorden van Tupac:

I live the life as a thug nigga, until the day I die
 Live the life as a boss playa, All Eyez On Me
 cause even gettin high, All Eyez On Me

De jongen van de straat zat in de knel, maar hij heeft het gemaakt. Deprivatie is omgedraaid in succes. Daarmee is de aandacht voor de problemen van de (eigen) onderklasse verschoven naar de welvaart van het individu. In de meest populaire gangsta rap draait het om ego's, om de reputatie van de rapper. De aanklacht tegen de samenleving is getransformeerd tot een bewieroking van de hoofdpersonen zelf. Gangsta rappers hanteren een zeer egocentrische insteek, de hoofdperson is altijd IK. Titels als die van Tupac, met albums als *All Eyes on Me* en *Me Against the World* illustreren dat. Als om hun opgeblazen ego's extra aan te zetten tonen vrijwel alle gangsta rappers op foto's en in clips hun opgepompte torso's. In het verlengde hiervan laten veel clips dure cabriolets, dikke gouden kettingen, ontzagwekkende tattoos, luxe zwembaden en de schaars geklede *bitches* zien.

Noemt de rapper anderen, dan is dat niet zelden om hen te beledigen, te vernederen, te *dissen*. 'Dissen' is afgeleid van 'disrespect', wat verwijst naar het aanzien en de reputatie die de rappers voor zichzelf claimen en die ze bij rivalen steeds trachten te besmeuren en beschadigen. Dat is ook in essentie wat er, met woorden, gebeurt tijdens *battles*. Je moet ongenaakbaar zijn en niet buigen. Een groot verschil met andere krachtmetingen is dat er voor verliezers geen plaats is. Een schouderklop achteraf, elkaar verstaan als collegae, dat komt tussen rivalen niet voor. Zeker niet publiekelijk! Dat maakt deelname aan gangsta rap een riskant spel, want verlies is gelijk aan vernedering die niet wordt gekanaliseerd. Dit kan niet anders dan resulteren in frustratie (en agressie).

Street credibility

De wereld van gangsta rap gaat verder dan tegendraadsheid, de hoofdpersonen profileren zichzelf als vrouwonvriendelijk, crimineel en gewelddadig. It's good to be bad. Dit beeld kan een probleem oproepen, want rappers kunnen aan hun sterrenstatus natuurlijk geen onschendbaarheid ontlenen. Een simpele ontsnapping biedt het verweer dat het beeld en de werkelijkheid niet overeen (hoeven te) komen. Zo laat Ice T zich op zijn album 'Return of the Real' interviewen door een verslaggeefster. Zij vraagt hem of het waar is dat hij connecties heeft met de onderwereld. Het antwoord luidt: 'It is all a fantasy, rap is fake. I'm making this stuff up. I am totally legit'. Ook ten aanzien van de oorlog tussen oost en west wordt wel beweerd dat deze niet werkelijk bestaat, maar dat omwille van de commercie een mythe is gecreëerd. Recent heeft Eminem een nummer opgenomen, met een kinderkoor op de achtergrond, waarin hij een eind van de animositeit tussen de twee kampen bepleit. De plaat verkoopt goed. De moorden van Tupac en Biggie zijn tot op de dag van vandaag nog onopgelost en ook dat is een aspect waar munt uit wordt geslagen. Het verhaal gaat dat Sylvester Stallone een film zal regisseren waarin hij zelf een detective speelt die dit mysterie oplost.

Er wordt veel geld verdiend en dat lijkt reden genoeg om het beeld intact te houden. Toch ligt het niet zo simpel, want bij gangsta rap draait het om ego's en die blijven enkel overeind als ze waarmaken wat ze zeggen. Reputatie en *street credibility* gaan hand in hand. Van 50 Cent is bekend dat zijn moeder werd vermoord tijdens een drugdeal, zelf was hij een dealer en hij werd in een schietpartij maar liefst

negen keer geraakt. Tegen Tupac liep ten tijde van de eerste aanslag op zijn leven een proces wegens verkrachting en verboden wapenbezit. Nadat hij voldoende hersteld was, kreeg hij een straf van ruim vier jaar, want hij werd schuldig bevonden aan het zedendelict. Een oudgediende als Ice T kan zich een kleine knieval in de richting van het establishment misschien nog veroorloven, maar in principe moeten rappers *real* zijn. Dat geldt overigens ook voor Nederlandse gangsta rappers, zoals blijkt uit deze tekst van G-Mill (Van Stapele, 2003, p. 157).

You ain't backin' all the shit you claiming cus
 When I pull out my gun I'm straight aiming cuz
 And when I shoot, Gangsta Mill ain't no buster
 I chase you down the block
 And press the motherfucking empty on ya
 Yo Key, start up the motherfucking car
 Let niggas know we ain't beef
 We all about war.

De controverser voorbij

Gangsta rap schetst een wilde wereld, die op gespannen voet staat met de respectabele samenleving. Het genre bezorgt de goegemeente een ongemakkelijk gevoel. Gelukkig is de wereld van gangsta rap ver weg, en de beelden zijn een uitvergroting van zeer specifieke aspecten. Vooral de jeugd wordt erdoor aangetrokken, verstandige mensen hebben er niets mee op. Of toch niet?

Tien tot vijftien jaar geleden was rap een 'zwart' ding (Van Gemert, 1998). In Nederland was de muziek vooral aantrekkelijk voor Surinaamse jongeren. Blanke rappers, zoals Osdorp Posse, kregen in die beginjaren amper een voet aan de grond (Heijmans en De Vries, 1998, p. 69 e.v.). Inmiddels is (de blanke) Eminem een megaster en klinkt gangsta rap ook uit de mp3-spelers van blanke jongeren. Gangsta rap mag dan tegendraads zijn, het genre geniet niettemin een enorme populariteit. Gelet op de verkoopcijfers kan worden gezegd dat gangsta rap, ondanks controle en zelfs gerichte tegenwerking, tot de mainstream popmuziek behoort. Dit betreft de muziek, gangsta rappers zelf zijn nog niet salonfähig. Ali B en Ali G, respectievelijk de rappende knuffelmarokkaan en de gangsta persiflage van Sacha Baron

Cohen, zijn beiden regelmatig op televisie te zien zijn, maar kunnen natuurlijk niet voor serieuze representanten van het genre doorgaan. 's Avonds na elfen worden op zenders als MTV en TMF wel voortdurend gangsta rap clips vertoond. Er lijkt een soort overeenstemming te bestaan over tijd en plaats waarop rappers in de media mogen opduiken. Men wil afstand bewaren, maar gebeurt dat ook? Wordt gelet op de genoemde aspecten: relatie tot regelovertreding, opgeblazen ego's en hun geloofwaardigheid, dan vallen andere dingen op.

Vroeger werd op pooiers neergekeken, maar tegenwoordig staat deze professie in een ander, niet per se negatief licht. Het verschijnsel van de loverboys steekt de kop op. Niet dat aan borreltafels deze uitbuiters verdedigd worden, maar er bestaat onmiskenbaar een warme belangstelling voor pooiersymbolen. 'Pimp my ride' is de naam van een televisieprogramma op de zender MTV, waarin onopvallende oude auto's worden opgekalefaterd tot opzichtige pooierbakken met overdadig chroom, sensueel leer en schreeuwende kleuren

www.mtv.com/onair/dyn/pimp_my_ride/series.jhtml).

En de criminologie? Gangsta rap attendeert criminologen erop dat er geen vanzelfsprekende grenzen bestaan tussen goed en kwaad. Wat eens verfoeid werd, komt in een ander licht te staan. Waarden en normen zijn niet onveranderlijk. Daarnaast toont het dat criminelen zichtbaar overeind moeten blijven, ondanks rivaliteit en repressie. Zo vestigen zij hun reputatie. Zij willen niet alleen de rijkdom, maar ook het aanzien. Gangsta rap is een controversieel muziekgenre, maar de aspecten die de spanning met de respectabele samenleving lijken op te roepen zijn al in diezelfde samenleving uitgelekt. We zijn de controverse voorbij.

Literatuur

Gemert, F. van

*Crips in drievoud; en dossier-
onderzoek naar drie jeugdbendes*
Amsterdam, Regioplan, 1998

Heijmans, T., F. de Vries

Respect; rappen in fort Europa
Amsterdam, De Balie/Volkskrant,
1998

Shank, B.

*Fears of the white unconscious;
music, race, and identification in
the censorship of 'Cop Killer'*
Radical history review, 66e jrg.,
1996, p. 124-145

Stapele, S. van

*Crips.nl; 15 jaar gangcultuur in
Nederland*
Amsterdam, Vassallucci, 2003

Wermuth, M.

*No sell out; de popularisering van
een subcultuur*
Amsterdam, Aksant, 2002

Alleen de moerassen zijn vruchtbaar

Over de verbanden tussen criminologie en literatuur

Herman Franke*

Tussen literatuur en criminologie bestaan vele verbanden. De geschiedenis laat zien dat schrijvers zich steeds weer opwierpen als strijders voor een betere behandeling van misdadigers. De literatuur droeg bij aan ontwikkelingen in het denken over misdaad en straf. Schrijvers pleegden misdaden. Schrijvers schreven over misdaad. Misdadigers schreven romans. Over al deze verbanden gaat dit stuk.

Opvallend voor Nederland is dat veel criminologen zelf schrijver werden. Daar gaat de laatste paragraaf over. Ikzelf maakte de overstap van criminologie naar de literatuur toen ik in 1990 de openingszin tikte van mijn eerste roman. Ruim vijf jaar later gaf ik mijn baan aan de universiteit op omdat ik het wetenschappelijke en literaire schrijven niet meer kon combineren. Betogen is iets anders dan vertellen. Als wetenschappelijk betoger haatte ik vaagheid, als verteller transparantie. Om quasi-wetenschappelijke prietpraat in romans van academisch ongeschoolde schrijvers moet ik als betoger nog steeds minzaam lachen, maar als verteller schud ik glimlachend met mijn hoofd zodra ik een wetenschapper zonder blikken of blozen zijn kersverse bevindingen voor zekerheden hoor verkopen. Ik heb al ruim tien jaar niets wetenschappelijks meer geschreven, afgezien van een 'literaire' bewerking van mijn proefschrift (Franke, 1996), maar met mijn hoofd en hart kan ik nog steeds twee kanten op. Als ik schrijvers hoor schamperen op het wetenschappelijk redeneren of wetenschappers een roman hoor ontleden met verwijzingen naar de meest recente onderzoeksresultaten, raak ik in pijnlijke solidariteitsconflicten verwickeld. Literatuur schept haar eigen waarheden die vaak superieur zijn aan wetenschappelijke waarheden, maar ik moet toch ook niet denken

* De auteur was als criminoloog verbonden aan de Universiteit van Amsterdam en is nu voltijds schrijver. Dit artikel is een bewerking van een lezing voor het Studium Generale in Utrecht over wetenschap en kunst. Een eerdere versie werd opgenomen in Klukhuyn en Jaeger (2004).

aan een wereld waarin het wetenschappelijk bewezen gelijk geen enkele waarde meer heeft, de wondere wereld van SBS, RTL en Veronica, zal ik maar zeggen, het tetterende televisierijk van de post-moderne middeleeuwen waarin mensen die helder blijven denken als ongevoelige rationalisten worden gebrandmerkt. In zo'n wereld zou ik zelfs geen romans meer willen schrijven. Ik zou wetenschappelijk betogen alsof mijn leven ervan afhing; en dat zou het dan ook, want in de middeleeuwen stond voor intellectuele eenlingen de galg voortdurend klaar op het marktplein en werd er plaatsgemaakt in de kerkers. En als we niet oppassen, komen die galg en die kerkers weer terug. Ik ben ervan overtuigd dat het dan, net als in de geschiedenis, weer criminologen en schrijvers zullen zijn die zich daartegen verzetten. Schrijvers keerden zich al tegen de doodstraf en de gevangenisstraf voordat de criminologie als wetenschap bestond.

Schrijvers tegen de celstraf

De eerste romans van Victor Hugo gingen over het bestraffen van misdadigers. In 1829 verscheen *La dernier jour d'un condamné*. Daarin is een ter dood veroordeelde man fictief aan het woord op zijn laatste dag, tot aan het vallen van de guillotinebijl toe. Zijn woorden droegen lang. De socialistische minister van Justitie Robert Badinter las anderhalve eeuw later in Hugo's boek veel wat hem te pas kwam bij de afschaffing van de doodstraf tijdens het bewind van Mitterrand in 1981. De andere roman, *Claude Gueux*, verscheen in 1834. Het is een dun boekje dat gaat over een man die brood steelt voor zijn gezin, in de gevangenis belandt, ontlucht met geweld, noodgedwongen opnieuw steelt, weer gepakt wordt en daardoor steeds langere straffen krijgt. In die gevangenis steekt hij na jaren van vernedering de sadistische directeur dood en krijgt de doodstraf. Het verhaal is een fraaie illustratie van wat veel later in de criminologie de 'socialereactie-theorie' genoemd zou worden. Veel criminele carrières worden door straffen niet afgebroken, maar juist gevormd en verlengd. Wat Hugo deed in Frankrijk, deed Charles Dickens in Engeland. Hij was een van de weinigen die in de negentiende eeuw aanvoelden hoe psychisch zwaar de nieuwe straf van cellulaire opsluiting was. De literaire waarde van zijn hoofdstuk over de celstraf in *American notes* was dan ook van minder belang dan de conclusies die hij eruit trok. Hij noemde de beschaafd ogende celstraf wreder, veel wreder

dan de barbaars bevonden lijfstraffen en hekelde de pedagogische kletsboek op basis waarvan er zoveel heil van werd verwacht. Jullie weten niet wat jullie doen, riep hij de gevangenisdeskundigen toe. Dat probeerde hij met zijn verbeelding te bewijzen. Hier kom ik bij een relatie tussen literatuur en criminologie die mij gaandeweg het schrijven van *Twee eeuwen gevangen*, mijn proefschrift over de geschiedenis van de gevangenisstraf, begon op te vallen. Steeds opnieuw waren het schrijvers die de psychische ellende van het gevangenisleven aanvoelden en daaraan publiekelijk uiting gaven.

Heinrich Heine schreef in 1843 tijdens zijn verblijf in Parijs dat eenzame opsluiting vooral voor de Fransen met hun sociale aard een 'ongehoorde gruwelijkheid' was. Hij was ervan overtuigd dat het 'verschrikkelijke, onmenselijke, ja onnatuurlijke systeem van cellulaire opsluiting' niet ingevoerd zou worden. De moderne kerkers zouden door het volk even grondig vernield worden als de Bastille: 'Hoe afschrikwekkend en somber die er van buiten ook uitgezien mag hebben, ze was stellig slechts een vrolijke kiosk, een zonnig tuinhuis, vergeleken met die kleine, doodstille, helse Amerikaanse cellen (*kleinen, schweigenden amerikanischen Höllen*) die alleen een onnozele vrome dweper verzinnen kan en waarmee alleen een kleine kruidenier, die bang is voor zijn bezit, kan instemmen' (Heine, 1964, p. 133).

Halverwege de negentiende eeuw, toen aan de Weteringschans in Amsterdam, cynisch genoeg op de plaats van het huidige Holland Casino, de eerste cellulaire gevangenis van Nederland in gebruik was genomen en op straat de eerste 'gevangenissen-zijn-luxe-hotels' uitspraken konden worden opgevangen, beweerde Nicolaas Beets in de *Nieuwe Utrechtse Courant* (7-12-1853), dwars tegen de penitentiaire tijdgeest in, dat de cel met zijn matglazen raampje in feite een martelende *camera obscura* was. Het was altijd zijn gevoelens geweest, schreef hij: 'dat niet anders dan grove miskenning van de eerste uitspraken eener gezonde zielkunde aan eene argelooze menschlievendheid, in het stelsel der eenzame opsluiting zoo als het is, een stelsel der verfijndste onmenselijkheid heeft in de hand gespeeld; dat geen ander stelsel als strafmiddel vreesselijker, als verbeteringsmiddel ongeschikter kan zijn. En wij zullen ons nooit verwonderen indien de ondervinding als natuurlijke vruchten der cellulaire gevangenis beurtelings kennen leert: cellulair zelfbedrog; cellulaire wrok; cellulaire verstomping; cellulaire razernij; cellulaire wanhoop; cellulaire zelfmoord.'

Beets zou gelijk krijgen, maar zijn uitspraken verhinderden niet dat tegen het einde van de eeuw de ene na de andere cellulaire gevangenis

in Nederland gebouwd werd, met als architectonische hoogstandjes de koepelgevangenissen in Haarlem, Breda en Den Haag. En weer waren het schrijvers die de aandacht vestigden op de psychische wreedheid die achter de celdeuren met het oog op zedelijke verbetering bedreven werd. Schrijver en crimineel-antropoloog Aletrino publiceerde een boek met de titel *Is celstraf nog langer geoorloofd en gewenscht?* 'Hoe toch zou het verblijf in dat eeuwig grauwe hok, zonder zonneschijn, met een altijd-schemerend licht, grijs van muren, grijs van vloer, zonder versiering, zonder iets dat het oog aangenaam aandoet, in een eeuwig looden stilte, zonder eenige klank of toon die voor het gehoor prettig is, hoe kan in zoo'n omgeving iemand tot zachter gevoelens gestemd, tot teerder gevoelens gebracht worden', schreef Aletrino (Aletrino, 1906, p. 77). Het valt op dat hij het celleven in dezelfde grijze, sombere kleuren schildert als het leven van de hoofdpersonen in zijn loodzware romans. Het vrije leven was voor Aletrino al een zware straf, laat staan het leven in gevangenschap. In de *Jonge gids* van Herman Heijermans werden in 1897 de spraakmakende resultaten van een enquête onder socialistische gevangenen gepubliceerd, waaruit de celstraf als een barbaarse wreedheid naar voren kwam. Ook M.J. Brusse, François Pauwels, Maurits Dekker en Jacob Israël de Haan schreven geëngageerde stukken tegen het cellulaire stelsel, dat pas na de Tweede Wereldoorlog, mede onder druk van verzetsmensen die gevangen hadden gezeten, werd afgeschaft. Die verzetsmensen hadden ervaren wat veel schrijvers al met hun verbeelding hadden weten te peilen. Mijn eigen vuistdikke schrijversbijdrage aan de kritiek op de celstraf kwam dus als mosterd na de maaltijd, maar gelukkig heeft een criminoloog-recensent er wel 'een monument' in gezien voor al die duizenden die in de loop van anderhalve eeuw op basis van een psychologische misvatting door de hel van jarenlange isolatiefolter gingen (Van Ruller, 1990). Dat het na de afschaffing van het celstelsel nog geen prettig toeven was tussen de muren beschreven Bernlef (1974) en Michaël Zeeman (1987). 'Het is er vies en koud en vreselijk', was het oordeel van Zeeman, die enkele dagen onschuldig in een politiecel zat op verdenking van boekendiefstal (Zuyderland en Bernlef, 1975; Zeeman, 1987).¹ En prof. C.A. Dessaur, alias Andreas Burnier, merkte in *De rondgang der gevangenen* (1987) op dat het verblijf in de gevangenis naast criminele besmetting,

1. De zaak van Zeeman werd geseponneerd. De Hoge Raad wees hem uiteindelijk een schadevergoeding toe. Zie interview met Zeeman in *Trouw*, 14 oktober 2002.

een slecht zelfbeeld en kapotte relaties vooral 'wrok en rancune, in plaats van de beoogde schuldgevoelens' oplevert. Volgens haar zijn de criminologen 'in principe uitgekeken' op de gevangenisstraf, waarmee zij onbedoeld bevestigt dat criminologische kennis er niet toe doet want nadat zij haar uitspraak in 1987 neerschreef, verveelvoudigde het aantal cellen in Nederland (Dessaur/Burnier, 1987, p. 95).

Ook internationaal viel het mij op hoeveel schrijvers over het gevangenisleven hebben geschreven. Heine en Dickens noemde ik al, maar ook Victor Hugo, Dostojevski, Tsjechov, Oscar Wilde brachten gevangenisleed onder woorden. Meer recentelijk deden Jean Genet, Norman Mailer, Breyten Breytenbach, Václav Havel, Michael Ignatieff en Nawal El Saadawi hetzelfde. En het is zeker dat dit rijtje nog aangevuld kan worden met namen die mij nu niet te binnen willen schieten. Natuurlijk, enkelen van hen kenden de gevangenis uit eigen ervaring, maar zij zetten die ervaring toch om in beschouwingen die het zelfbeklag overstegen. Zij beschreven wat opsluiting in het algemeen psychisch en fysiek bij mensen aanricht.

Literaire verbeelding en criminologische werkelijkheid

Hoe valt de overtegenwoordiging van schrijvers onder critici van de gevangenisstraf te verklaren? Wie een beetje geschoold is in de wetenschappelijke onderzoeksmethode, kijkt bij zo'n vraag meteen of het te verklaren verschijnsel misschien kenmerken heeft die naar de oorzaken van zijn bestaan verwijzen. Bij het penitentiaire engagement van schrijvers blijkt het dan om een veel breder verschijnsel te gaan dan ik eerst dacht. Veel schrijvers zijn niet alleen buitengewoon begaan met het lot van gevangenen, maar zij tonen ook een obsessieve belangstelling voor de onderwereld van misdaad en straf. In hun verbeelding durven zij vaak nog dieper door te dringen in het rijk van het kwaad dan menig misdadiger.

In een speciaal nummer van het *Tijdschrift voor criminologie* (1989, nr. 2) over 'Literaire verbeelding en criminologische werkelijkheid' rekende emeritus hoogleraar criminologie Herman Bianchi 'criminaliteit en de criminele mens' tot 'de hoofdthema's van de literatuur der eeuwen'. Dat was de crimineel-antropoloog Enrico Ferri, de beroemdste leerling van Lombroso, ruim honderd jaar eerder ook al opgevallen. Hij schreef een boek over *De misdadigers in de kunst*. Eén hoofdstukje daarin gaat over hoe treffend de criminele Lombroso-typen met hun

brede wenkbrauwen en terugwijkende voorhoofden zijn te herkennen in schilderijen van misdadigers, tot wie hij ook de Romeinse keizers Caligula en Nero rekent. Maar het boek is verder geheel gewijd aan hoe misdadigers in de literatuur worden beschreven. Ferri vond niet dat de criminologie iets van schrijvers kon leren, maar schrijvers wel van de criminologie. Veel literaire portretten van misdadigers waren volgens hem in strijd met de nieuwe inzichten van 'de krimineele anthropologie'. De 'bevangen blik van den kunstenaar' zou bijvoorbeeld geen oog hebben gehad voor de krankzinnige en geboren misdadigers. Zola had dat wel, maar volgens Ferri kwam dat omdat hij 'beziel'd was door de criminele antropologie, de nieuwe wetenschap die de misdaad 'met het ontleedmes der zedelijke en natuurkundige wetenschap, met het vergrootglas der maatschappijkunde onderzoekt, om daarna door inductie de positieve middelen van een sociale geneeskunde en gezondheidsleer op te sporen' (Ferri, 1905, p. 2, 14, 19).

Wat een optimisme, trots en zelfvertrouwen etaleert Ferri hier in vergelijking met de criminologen die zich veel later eveneens over de misdaad in de kunst bogen! De literatuur, meende Bianchi in 1989, kan heel goed zonder de criminologie maar de criminologie niet zonder de literatuur (Bianchi, 1989, p. 110). De Amerikaanse criminoloog Edward Sagarin ging daadwerkelijk na of dit waar was en schreef er onder de titel *Raskolnikov and others* een mooi maar hachelijk boek over vanuit de overtuiging dat 'the world of literature and the world of criminology look at the same social realities and grapple with similar problems about the human being and the human condition' (Sagarin, 1981, p. xi). Hij analyseerde klassieke werken als *Misdaad en straf* van Dostojevski, *Moll Flanders* van Daniel Defoe, *Les misérables* van Victor Hugo, *Lord Jim* van Joseph Conrad en de twee Temple Drake-boeken (*Sanctuary* en *Requiem for a nun*) van William Faulkner. Hij had natuurlijk evengoed een roman van Saul Bellow, Tolstoj, Tsjechov of Zola, *L'étranger* van Camus, *A clockwork orange* van Anthony Burgess, *Lolita* van Nabokov, de *Man zonder eigenschappen* (Moosbrugger!) van Musil of *Berichte eines Mörders* van Joseph Roth kunnen kiezen, maar zijn selectie mag er bepaald ook zijn.

Sagarin vraagt zich af wat criminologen van de romans kunnen leren en wat zij daar met hun statistieken en steekproeven nog aan toe te voegen hebben. Het antwoord op de laatste vraag komt in zijn boek niet erg uit de verf. Hij blijft steken in wat algemene opmerkingen over systematiek en representativiteit. Maar de eerste vraag beantwoordt hij na zijn analyse met 'heel veel'. Dostojevski's *Raskolnikov*,

die zich met de moord op een oude woekeraarster *jenseits von Gut und Böse* trachtte op te stellen, zou criminologen bijvoorbeeld leren dat misdadigheid van mensen met een redelijk ontwikkeld moreel gevoel en sterke bindingen met de samenleving, zichzelf straft en dat alleen bij zulke mensen een van buitenaf opgelegde straf effectief is. De literaire meesterwerken zouden criminologen ervan doordringen dat niet misdadigers maar hun misdaden inherent slecht en verachtelijk zijn. Door te spreken over moordenaars, dieven, rovers en verkrachters verwarren criminologen gedrag met identiteit en sluiten zij uit dat ook 'goede' mensen iemand kunnen vermoorden of dat ook 'eerzame' burgers zich aan fraude schuldig kunnen maken. Dat mensen diep kunnen vallen is criminologen weliswaar niet ontgaan, maar wel dat *alle* mensen het in zich hebben om tot zonde en misdaad te vervallen. Criminologen zouden onvoldoende inzien dat de menselijke zwakheid tot de *condition humaine* behoort. Mensen verliezen door hun misdaden niet iets menselijks, maar tonen daarin juist bij uitstek hoe menselijk ze zijn. Hetzelfde zou gelden voor de neiging van mensen om hun slechte daden te rechtvaardigen met allerlei rationalisaties en verwijzingen naar oorzaken waaraan zij part noch deel hadden. Mensen hebben een afkeer van de erkenning iets bij vol bewustzijn en uit eigen vrije wil misdaan te hebben, zodat zijzelf en zijzelf alleen er de verantwoordelijk voor moeten dragen. Dit alles leerde Sagarin als criminoloog naar zijn zeggen van de grote literaire meesterwerken. Criminologen zouden er allemaal geen weet van hebben gehad voordat hij er kond van deed. Dat is natuurlijk onzin. Je zou kunnen zeggen dat Sagarin van de literaire meesters vooral geleerd heeft dat de werkelijkheid wel eens geweld aangedaan moet worden om een mooi boek te schrijven, zoals veel van zijn collega's de werkelijkheid geweld aan moeten doen om hun gegevens computerrijp te maken voor het artikel waarmee zij hun universitaire loopbaan hopen veilig te stellen. Ik heb eens een artikel gezien waarin als onderzoeksresultaat werd gemeld dat jongeren onder de achttien zich zelden schuldig maken aan rijden onder invloed. Juist de computergestuurde reductie van de criminele werkelijkheid bracht Bianchi tot de conclusie dat de moderne criminologie 'veel meer' een vertekend beeld van de werkelijkheid geeft dan de literatuur (Bianchi, 1989, p. 108). Zijn beroemde collega in het strafrecht, G.A. van Hamel, zag dat in 1895 al scherp in. De statistiek, schreef hij, geeft 'zoo weinig, zoo bitter weinig van het innerlijk, dat alleen beschreven, niet becijferd kan worden' (Van Hamel, 1895, p. 110).

Dat vond ook de latere hoogleraar strafrecht en criminologie B.V.A. Röling, toen hij aan het begin van de Tweede Wereldoorlog als privaatsdocent in Utrecht colleges gaf over 'de criminologische betekenis van Shakespeare's *Macbeth*'. In 1946 werkte hij die colleges uit tot het boek *Misdaad bij Shakespeare*. Daarin vraagt hij zich eerst heel voorzichtig af of de methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek wel geschikt zijn voor de 'grote waarheden'. Maar al gauw antwoordt hij dat alleen dichters en schrijvers in staat zijn voor ons 'de diepste roerselen der ziel' te schilderen. De wetenschap, en dus ook de criminologie, kan volgens hem niet zonder hen. 'De kunstenaar doet ons beleven, wat de geleerde slechts kan doen bedenken. Voor een juist inzicht moet wat met misdaad samenhangt niet alleen gekend, maar ook beleefd worden', concludeert Röling, na een fascinerende ontleding van *Macbeth*. Shakespeare leerde hem onder meer dat de mens vaak wel weerstand genoeg weet te bieden aan zijn eigen criminele impulsen, maar zelden aan die van anderen, 'als hij leeft op andermans waardering'. Veel jeugddelinquentie, denk ik, valt hiermee te verklaren.

De afhankelijkheid van anderen in de zelfwaardering weerhoudt de meeste mensen van crimineel gedrag, maar *Macbeth* laat juist zien dat die afhankelijkheid ook tot misdaad kan *leiden* want het is Lady *Macbeth* die hem met haar beroep op zijn liefde en moed tot zijn eerste moord overhaalt. Daarna tracht *Macbeth* de martelende stem van zijn geweten het zwijgen op te leggen. Dat doet hij niet door berouw en boetedoening maar door nog meer misdaden te plegen die zijn gemoed verharderen. *Macbeth* plundert en doodt om zijn betere ik uit te roeien. Het goede in hem, zijn sterke geweten, drijft hem verder op de weg van ontaarding. Hier leidt Röling het inzicht uit af dat juist, wat hij noemt, 'positieve ethische eigenschappen' als daadkracht, ondernemingslust, moed en wilskracht mensen tot misdaad kunnen brengen en dat 'ethisch negatieve eigenschappen' als bangheid, lafheid, wilswaakte en twijfelzucht, mensen vaak van criminaliteit afhouden. Al deze inzichten zouden inderdaad wel eens de misdaden van politici als Milosovic en Karadzic, mafiabazen en serial killers kunnen verklaren, en ook waarom vreedzame huisvaders zich als soldaten zo vaak tot wrede slachters ontpoppen (Röling, 1972, p. 10, 35, 160-167). Het zijn in ieder geval inzichten van het soort dat de criminologische cijferaanpak van tegenwoordig niet met hun vragenlijsten en computeranalyses kunnen verhelderen, laat staan op het spoor zullen komen. De Belg Serge Gutwirth bewandelde daarom in 1985 een andere weg.

Hij schreef een boeiend proefschrift over zijn 'historische en biografische speurtocht' naar de criminologische waarde van Dostojevski onder de titel: *Dostojevski criminoloog?* (Gutwirth, 1985). Het slappe vraagteken in de titel verandert gaandeweg zijn betoog in een krachtig uitroepteken. Het belangrijkste criminologische inzicht dat Gutwirth uit het oeuvre van Dostojevski distilleert, draait rond het begrip schuld. In een brief over *Misdaad en straf* schreef Dostojevski dat de door het gerecht opgelegde straf de misdadiger veel minder afschrikt dan men wel denkt, want die heeft er juist morele behoefte aan. Die behoefte bestaat zelfs al zonder dat een mens een strafrechtelijk omschreven misdaad heeft gepleegd. Bij Dostojevski acht de individuele mens zich verantwoordelijk voor alles wat er gebeurt, dus ook voor alles wat er misloopt op aarde, wat een permanent schuldgevoel oplevert. Dit schuldgevoel is de keerzijde van de menselijke keuzevrijheid. Dostojevski kende zijn Freud, zou je bijna zeggen, en zelfs al zijn Sartre. Als iemand er in zijn wereld voor kiest – en bij Dostojevski kiezen mensen en dragen zij verantwoordelijkheid – een misdaad te begaan, voldoet hij aan zijn onbewuste strafbehoefte, zijn lijdensdrift. 'Hiermee probeert het individu te voelen dat het leeft', schrijft Gutwirth.

Toen ik dit las, moest ik aan al die jatters en knokkers denken die steeds maar weer zeggen dat het verlangen naar 'de kick' hen drijft en dat ze ernaar op zoek zijn 'zichzelf tegen te komen'. Zij zijn verbaal en qua eruditie niet in staat hun verlangen te omschrijven in termen van oerschuld en strafbehoefte, maar dat veel strafbaar gedrag inderdaad voortkomt uit de behoefte jezelf te leren kennen, ook in de duistere regionen, ook daar waar schuldgevoel, angsten en driften borrelen als een moeras en kwade gassen opstijgen die zich door de ozonlaag van het geweten willen boren, deels verlangend, deels vluchtend voor de strafmachine van Kafka, daar ben ik, zonder enig wetenschappelijk bewijs, wel van overtuigd. Jean Genet, een groot deskundige op dit terrein, heeft mij in ieder geval niet van het tegendeel kunnen overtuigen. *Onze lieve vrouw van de bloemen* en vooral zijn *Dagboek van de dief* bevestigen op elke bladzijde het criminologische inzicht van Dostojevski, maar omdat ik hier die mooie boeken niet helemaal kan voorlezen, hou ik het bij een treffend citaat: 'Ongetwijfeld dankt de schuldige die er trots op is het te zijn, zijn singulariteit aan de maatschappij, maar hij moet haar reeds eerder bezeten hebben, opdat de maatschappij haar kon herkennen en er een misdaad van kon maken' (Genet, 1975, p. 217).

Genet verheerlijkt in zijn rebels-poëtische stijl alles wat volgens onze moraal niet mag en toch hou je het gevoel dat hij zichzelf aan alles wat hem overkomt schuldig acht en daarvoor gestraft wil worden. Hij steekt met duivels plezier de loftrumpet over zijn immorele, homoseksuele tegenwereld maar de strafbehoefte druipt eraf, zelfs, of voorál als hij het gevangenisleven in warme kleuren schildert, als iets waar hij in vrijheid hartstochtelijk naar verlangt. Jean Genet verklaart als personifatie van de dichter-crimineel in zijn eentje waarom literatuur en de wereld van misdaad en straf zo sterk met elkaar verbonden zijn: schrijvers zijn misdadigers, ook als ze niets misdaan hebben. Ze betreden, ook als ze niet over misdaad schrijven, maar al te graag de gebieden waar normen nog gesteld moeten worden en de begrippen van goed en kwaad nog in de maak zijn. Veel meer dan door mensen die zich normatief gedragen, raken zij gefascineerd door mensen die de heersende normen en waarden overtreden. In plaats van als vanzelfsprekend, zien zij de maatschappelijke ordening als willekeurig, waanzinnig en door grillige groepsbelangen gekleurd. Schrijvers zijn misdadigers: de morele vrijheid die zij zichzelf achter het bureau toestaan, is dezelfde vrijheid die mensen tot misdaden kan brengen. Zij durven het kwaad in zichzelf onder ogen te zien en daaraan toe te geven in hun verhalen. 'Der Künstler ist der Bruder des Verbrechers und des Verrückten', laat Thomas Mann de duivel zeggen in *Doktor Faustus*. 'Ik begrijp wetten niet. Ik ken geen moraal. Ik ben een wild beest,' zei Rimbaud. Baudelaire (*De bloemen van het kwaad!*) beweerde dat verkrachting, brandstichting, vergiftiging en messentrekkerij een prettige kleur aan het leven gaf. Volgens Sartre moest je voor het welbewust plegen van een misdaad de inventiviteit en de inspiratie van een groot kunstenaar bezitten. Oscar Wilde draaide de zaak natuurlijk weer briljant om: 'Het feit dat iemand een gifmoordenaar is, zegt niets ten nadele van zijn proza.' Voor Degas vereiste het maken van een schilderij evenveel sluwe slechtheid als het begaan van een misdaad. 'Alleen de moerassen zijn vruchtbaar,' meende André Gide. En dat besef leverde prachtige boeken op als *L'immoraliste*. Met mijn 'schrijvers zijn misdadigers' druk ik mij dus nog betrekkelijk braaf uit. Zelfs schrijvers die op politieke gronden in de gevangenis werden opgesloten, zijn misdadigers in de zin die ik hier bedoel: zij bevragen de maatschappelijke ordening en komen daartegen in verzet. De stelling dat misdaad een vorm van sociaal verzet is, vormde decennialang zelfs het hart van het onderzoeksprogramma van het Criminologisch Instituut in Groningen (RU) onder leiding van Rieckert Jongman.

Schrijvers zijn misdadigers, geen misdadigers van het impulsieve, emotionele soort, maar misdadigers die met voorbedachte rade te werk gaan en hun normatieve innerlijk willens en wetens onder spanning zetten. De echte engerds, zal ik maar zeggen.

‘Dat een kunstenaar profiteert van de misdaad is godgeklaagd’, schrijft Genet (1975, p. 189), maar wie proeft hier niet het strafbehoefte schuldgevoel van de schrijver die, of hij het wilde of niet, van de misdaad profiteerde, evenals zijn collega’s met een blanco strafblad?

Ook Nederland heeft zijn literaire schrijvers die zich aan de misdaad waagden. A.F.Th., Hugo Claus, Maarten ’t Hart, Koos van Zomeren, Kees van Beijnum, Thomas Rosenboom en Jean-Paul Franssens, om maar enkelen te noemen, geven in een of meer van hun romans een literaire stem aan moordenaars en lieten zich achter het bureau even wegzinken in het moeras van schuldgevoel, strafbehoefte en onbetuugelde driften.

Maar ik denk dat geen Nederlandse schrijver zo geobsedeerd is door misdaad en straf als Gerrit Krol. In 1990 publiceerde Krol zijn bespiegeling over de doodstraf: *Voor wie kwaad wil*. Dit moedige betoog leed onder een gebrek aan criminologische kennis en was te duidelijk het product van een verteller, vond ik. En vijf jaar geleden is er een roman van Krol verschenen, *De vitalist*. Daarin wordt, volgens de tekst op het achterblad, ‘het verhaal verteld van misdaad en straf’. Krol doet het niet voor minder. Ik vind dat deze intrigerende en intelligente roman, waarin een man een vrouw om het leven brengt en zijn daad maandenlang verzwijgt, juist weer lijdt onder het betoog dat erin verborgen zit. De personages helpen de schrijver die naar antwoorden zoekt op de grote vragen rond misdaad en straf en komen te weinig aan zichzelf toe. Maar daardoor leest de roman onbedoeld als een bewijs van mijn overtuiging dat vertellen en betogen niet goed samengaan en verklaart Krol, even onbedoeld, waarom zoveel schrijvers literair het pad van de misdaad opgaan.

Op bladzijde 13 staat het volgende dialogje: ‘En hoe komt het dan dat ik de mensen niet begrijp?’ vroeg Johan de volgende dag. ‘O, heel simpel,’ zei Roetie, ‘er steekt niet genoeg kwaad in jou.’

In wie de mensen wil begrijpen, en welke schrijver wil dit niet, moet kwaad steken. Hoe meer kwaad, hoe beter de schrijver. In Krol steekt veel kwaad. Op bladzijde 72 lezen we: ‘Zo waren ze het er met z’n allen over eens dat de mens slecht was. Niet alleen op het toneel, maar ook in het dagelijkse leven. Hij was goed als het hem zo uitkwam, dus bij wijze van uitzondering, maar in het algemeen: slecht. Geneigd tot alle kwaad.’

Ik schreef het al: schrijvers zijn misdadigers. Ergo: Krol is een misdadiger. Maar tussen literaire droom en criminele daad staan wetten in de weg en praktische bezwaren, of, zoals Adriaan van Dis het in 2000 zei in een interview met het 'tijdschrift voor misdaad en literatuur' *Kaliber*: 'Ik ben simpelweg te bang om echt misdadiger of oplichter te zijn. Maar achter mijn tekstverwerker durf ik van alles' (Appel, 2000, p. 12). In zijn dromen heeft hij wel eens iemand doodgeschoten. Enkele Nederlandse collega's van hem deden dat zelfs toen ze klaarwakker waren. En zo kom ik bij een volgende opvallende relatie tussen literatuur en de criminele wereld. Nogal wat schrijvers zaten zelf gevangenen, meestal om politieke redenen, maar ook omdat ze een zwaar misdrijf hadden gepleegd.

Schrijvende misdadigers

De hoofdpersoon in Krol's roman komt na zijn daad, wandelend op een naargeestig industrieterrein, tot de volgende conclusie: 'Niet dat hij haar om het leven had gebracht, maar dat hij het had verzwegen – dat was zijn fout' (p. 49). Dit kan Richard Klinkhamer zich aantrekken, maar gelet op zijn uitspraken in dag- en weekbladen en voor de televisiecamera's is hij dat nooit van plan geweest. 'Ik ben mijn eigen god', zei hij, gevraagd naar de werking van zijn geweten. Hij heeft het zichzelf vergeven, las ik ergens. Aan het eind van de rechtszitting over zijn zaak betuigde hij spijt, maar hij voegde daaraan toe: 'Ik kan mijn partner daarvoor geen vergiffenis vragen en ik verdom het om anderen mijn verontschuldigen aan te bieden' (*NRC Handelsblad*, 25-8-2000). Dat vind ik een eigenzinnig en ook wel een moedig antwoord. Het had in Krol's roman kunnen staan. Anders dan Klinkhamer ontloopt de hoofdpersoon daarin een gerechtelijke straf, maar hij slaagt er niet in zijn geweten te ontlasten en voltrekt, na diepgaand moreel getob, de doodstraf aan zichzelf.

In de gevangenis zat Klinkhamer, die inmiddels weer op vrije voeten is, eindelijk onder de grote schrijvers, want veel collega's van naam gingen hem voor. In het buitenland onder anderen François Villon, de grote middeleeuwse dichter die lid was van een dievenbende en wegens doodslag gevangen zat, markies De Sade, Dostojevski, Oscar Wilde, Jean Genet, Breyten Breytenbach, Václav Havel en, in Nederland, Maurits Dekker, Gerrit Achterberg en Johan Brouwer. Dat zij geëngageerd over de gevangenis schreven, of het nu in de vorm van

gedichten, romans of non-fictie was, wordt natuurlijk geheel verklaard door hun eigen ervaringen tussen de muren. Bij Jean Genet en de Nederlanders in het rijtje ligt dat ingewikkelder. Hun literatuur is ook verbonden met de 'gewone' misdaden waarvoor ze vast zaten. Genet stal, beroofde en smokkelde. Zijn hele leven stelde hij in dienst van de criminele tegencultuur die hij liefhad en haatte.

Een Genet heeft de Nederlandse literatuur niet opgeleverd. Maurits Dekker vertoefde wel een tijdlang in criminele milieus maar daar houdt de vergelijking ook mee op. Hij zat in 1921 vier maanden eenzaam opgesloten in de cellulaire gevangenis van Zwolle op verdenking van medeplichtigheid aan een dubbele roofmoord, maar hij werd vrijgelaten omdat hem niets strafbaars ten laste gelegd kon worden. Zijn medeplichtigheid bestond hooguit uit het flesje chloroform dat hij voor de daders kocht, zonder te weten dat zij een roofmoord beraamden. In massabladen als *De Telegraaf* en *Het Leven* werd hij maandenlang met foto's en al als het intellectuele brein achter de moorden beschouwd en beschimpt en vernederd.² Dekker schreef de gevangenisellende van zich af in *Doodenstad*, dat eerst als een feuilleton in *Het Volk* werd gepubliceerd. Zijn traumatische ervaringen met de wereld van misdaad en straf verwerkte hij in de romans *Mijn leven* en *Waarom ik niet krankzinnig ben*. Zijn omvangrijke oeuvre is snel gedateerd geraakt na zijn dood in 1962. Hetzelfde geldt voor de romans die Johan Brouwer schreef, lang nadat hij en zijn broer in 1921 een man hadden vermoord die hen dreigde te chanteren met zijn kennis van een eerder gepleegde verduistering door Brouwers broer. Brouwer leed tijdens zijn eenzame voorarrest aan hallucinaties en deed een poging tot zelfmoord. Hij werd veroordeeld en verbleef zes jaar in de strafgevangenis voor zware misdadigers in Leeuwarden. Daarna wist hij zich met een bewonderenswaardige veerkracht maatschappelijk op te werken tot een gewaardeerd historicus, cultuurbehouwer en schrijver. Vijftien jaar na zijn vrijlating stierf hij zelf door de hand van een ander. In 1943 werd hij door de Duitsers gefusilleerd voor zijn betrokkenheid bij de aanslag op het bevolkingsregister in Amsterdam (Henrichs, 1989).

Of Dekker en Brouwer als schrijver voor- of nadeel hebben gehad bij hun verblijf in de cel, durf ik niet te zeggen. Brouwer zocht na zijn vrij-

2. Het drama van Dekker heb ik uitvoerig beschreven in *De tuinman en de dood van Diana* ('De verloren eer van Maurits Dekker'), Amsterdam, Podium, 1999, p. 63-98.

lating verbeterd naar maatschappelijke erkenning en Dekker zweeg over zijn strafrechtelijk verleden toen hij als schrijver succes boekte. Schrijvers zijn misdadigers, maar ik denk dat Brouwer en Dekker als schrijver te weinig misdadiger waren om romans van duurzame literaire waarde te schrijven.

En Achterberg dan? Bij Achterberg ligt het heel anders. Hij schoot in 1937 zijn hospita dood en verwondde haar 16-jarige dochter en dat heeft, zo wordt vaak aangenomen, prachtige poëzie opgeleverd. Zijn hele oeuvre bestaat immers uit een dichterlijke zoektocht naar een gestorven vrouw, maar die zoektocht begon hij al vóór die fatale decemberdag in 1937! Zijn eerste bundel *Afvaart* uit 1931 verraadt een obsessieve belangstelling voor de dood, de lonkende dood van zichzelf en die van een geliefde vrouw. Bijna elk gedicht kun je lezen als een voorafschaduwning van wat er in 1937 gebeurde.

De tweede strofe van het gedicht *Vrouw* luidt: *Toen hebben mijn duistere handen / u den ruisenden dood ingehouden / aan den rand dier afgronden / brak mijn hart ...* En *Drievoudig verbond* begint als volgt: *Wat is dit een zoete verbintenis / u en de dood en ik.*

Achterberg, dat is duidelijk, was als dichter al een misdadiger voordat hij zijn misdaad pleegde.

In 2003 schaarde Otto Veenhoven zich in het rijtje schrijvers dat een ernstige misdaad pleegde. In zijn roman *Sunny Home* biechtte hij op in 1955 zijn stiefvader vermoord te hebben omdat deze zijn moeder stelselmatig zwaar mishandelde en tiranniseerde. Zijn misdaad was al geruime tijd verjaard toen hij zijn roman publiceerde. In een interview met *NRC Handelsblad* (16 juni 2003) zei Veenhoven nooit spijt te hebben gehad van zijn daad. 'Ik zag het als een plicht van een zoon tegenover zijn moeder.'

Schrijvende criminologen

Schrijvers zijn misdadigers. Criminologen zijn schrijvers. Aletrino, J.B. Charles (prof. W.H. Nagel), Andreas Burnier (prof. C.I. Dessaur), Peter Hoefnagels (prof. G.P. Hoefnagels), Manuel Kneepkens, ex-maximaal Koos Dalstra/Dalstar (die ook nog eens door Rob Scholte verdacht werd van de aanslag op hem!) en ikzelf publiceerden romans en dichtbundels. En dan heb ik Koos van Weringh, Jan van Dijk, Chris Rutenfrans en Herman Bianchi niet eens genoemd, die weliswaar geen scheppend proza geschreven hebben, maar in erkende literaire

bladen publiceerden en veel belangstelling voor literatuur toonden. Van Dijk is een kenner van het werk van Saul Bellow en Koestler, Rutenfrans (nu redacteur bij *Trouw*) van Bordewijk en Van Weringh weet alles van Joseph Roth en was een van de oprichters van het *Het oog in 't zeil*, een literair-cultureel tijdschrift. Bianchi schrijft, volgens eigen zeggen, gedichten en zou zelfs aan een romantrilogie werken. Ja, en dan vergeet ik dus nog de hoogleraar strafrecht en criminologie Röling die Shakespeare als bron van criminologische inspiratie gebruikte. Het zal 'slechts zelden' voorkomen dat een criminoloog ook een scheppend kunstenaar is, merkte hij in 1946 argeloos op (Röling, 1972, p. 35). Hij had dat nog niet geschreven of ze vielen als rijpe appeltjes van de boom.

Criminologen zijn schrijvers, maar waarom? In *Weg van loze dromen*, de roman waarmee ik in 1992 debuteerde als schrijver, maken de hoofdpersonen zich met venijnige schimpscheuten vrolijk over een Amsterdamse VU-hoogleraar die er in slaagt 'gereformeerde criminologie' te doceren. Ik moet toegeven dat deze hoogleraar sterke gelijkenis vertoont met Bianchi, maar zo kwaadaardig als er in *Onder professoren* van W.F. Hermans over Nagel/J.B. Charles (prof. Karelsen), Dessaur/Burnier (Evariste Dumortier) en andere criminologen wordt geroddeld, wordt er in mijn roman niet over Bianchi. Ze noemen hem een 'ijdele malloot' maar laten we wel wezen, wie is dat niet?

De psychiater Barend vindt in *Onder professoren* de hele criminologie maar niets. 'Van alles wat in de misdaad essentieel is, weten ze evenveel als de gemiddelde liefhebberende leek', zegt hij tegen een patiënt die criminoloog is, kennelijk met therapeutische bedoelingen. Het literaire werk van Karelsen (Nagel/ J.B. Charles) wordt door dokter Barend afgedaan als 'brochures' en 'politiek bewogen geschriften' en over de joodse en lesbische Evariste Dumortier (Andreas Burnier) zegt hij: 'Haar romannetjes zijn te kinderlijk om er veel woorden aan te besteden.' Met toch nog heel wat woorden laat hij er vervolgens geen spaan van heel. Zijn boekhandelaar, 'echt een vakman van de goede soort', zou hem lachend gezegd hebben dat haar boeken 'vooral veel door verpleegsters' gekocht werden. Bij Hermans hoeven we dus niet naar een bevredigend antwoord te zoeken op de vraag waarom zoveel criminologen schrijver zijn.

U denkt nu misschien dat ik het voor de hand liggende antwoord niet wil zien. Criminologen zijn immers beroepshalve buitengewoon geïnteresseerd in misdaad en straf, de grenzen van goed en kwaad, het duistere in de mens, de werking van het geweten, kortom in de

belangrijkste thema's van de literatuur. Schrijvers zijn misdadigers, misdadigers schrijven, criminologen bestuderen misdadigers, criminologen zijn schrijvers, de cirkel lijkt rond, maar dan stuiten we op het feit dat het hele verschijnsel typisch Nederlands is. Ik ken geen buitenlandse schrijver-criminologen. De vader van Nabokov schijnt een voor zijn tijd verlicht handboek over criminologie te hebben geschreven, maar daar houdt het, voorzover ik weet, ook mee op. Juist Nederlandse criminologen zijn schrijvers. Waarom?

Nederland schafte als een van de allereerste landen in de westerse wereld in 1870 de doodstraf af. In de jaren zeventig van de vorige eeuw zaten er per honderdduizend inwoners in Nederland minder mensen gevangen dan waar ook. Qua moord en doodslag was Nederland een van de allerveiligste landen ter wereld. Hoe het precies in elkaar zit, weet ik niet, er zal veel nader onderzoek nodig zijn om het verband te verhelderen en te preciseren, maar ik ben er zeker van dat daarom zoveel Nederlandse criminologen schrijver werden. Waar immers moesten zij onderzoek naar doen? Het land kende nauwelijks misdaad en straf! De ouderen onder ons weten het nog. Je kon gewoon je fiets zonder slot buiten laten staan. Van een moord stond het land op z'n kop. De eerste roofovervallen moesten nog gebeuren. Maar, en dat is belangrijk, sinds het zinloze geweld toeneemt en de gevangenis capaciteit in Nederland nog sneller stijgt dan de aandelenkoersen, zijn er geen criminologen schrijver meer geworden, wat een frappante bevestiging van mijn verklaring is. Door de schrikbarend toenemende misdaad verloor de criminologie haar schrijvers. De huidige hoogleraren hebben er geen tijd meer voor, die moeten verklaren, bestrijden en nieuwe straffen bedenken, elke dag maar weer.

Ik was de laatste, een beetje een nakomertje, maar achteraf gezien begon ik in de jaren tachtig al te pruttelen in het *Tijdschrift voor criminologie* met een artikel dat de titel droeg 'Dostojevski, vallende stenen en gecriminaliseerde alternatieven'. Dat was niet echt een wetenschappelijke titel en er stonden helemaal geen cijfers in. De redactie zat er een beetje mee in de maag. Ze vroegen mijn in de statistieken opgegroeide Nijmeegse collega M.A. Zwanenburg erop te reageren. Die vond vooral mijn opmerkingen over de literatuur als criminologische kennisbron niet zo geslaagd. Ja, schreef hij, wat zou het mooi zijn als criminologie literatuur was. Maar, voegde hij eraan toe, het is geen literatuur. Criminologen konden literatuur als een inspiratiebron gebruiken en niet als meer dan dat. En, zo vroeg hij zich, waarom zouden zij ook want: 'als criminologie je niet bevalt kun je toch altijd een

groot schrijver worden, daar zeur je niet over, dat doe je gewoon' (Zwanenburg, 1987, p. 211). Dat heb ik mij erg aangetrokken. Criminologen worden geen schrijvers meer, maar schrijvers zullen altijd misdadigers blijven.

Literatuur

Aletrino, A.

Is celstraf nog langer geoorloofd en gewenscht?

Amsterdam, 1906

Appel, R.

Liever boef dan braaf; Adriaan van Dis over misdaad

Kaliber, nr. 1, mei 2000, p.12

Bianchi, H.

De mogelijkheid van empathie of Een Rechter gevangen

Tijdschrift voor criminologie, 31e jrg., nr. 2, 1989, p. 110

Dessaur, C.I. (Andreas Burnier)

De rondgang der gevangenen; een essay over goed en kwaad

Amsterdam, Querido, 1987, p. 95

Ferri, E.

De misdadigers in de kunst

Amsterdam, G.L.G. Veldt, 1905

Franke, H.

De macht van het lijden; twee eeuwen gevangenisstraf in Nederland

Amsterdam, Balans, 1996

Genet, J.

Dagboek van de dief

Amsterdam, De Bezige Bij, 1975

Gutwirth, S.

Dostojewski criminoloog?

Antwerpen/Antwerpen, Kluwer/Gouda Quint, 1985

Hamel, G.A. van

De misdadige jeugd in de Nederlandsche wet

Gids, 1895, p. 110

Heine, H.

Gefängnisreform und Strafgesetzgebung

In: *Sämtliche Werke*, band XII, herausgegeben von Hans

Kaufmann, Lutetia, zweiter Teil, München, 1964 (1843), p. 133

Henrichs, H.

Johan Brouwer; zoeker, ziener en bezieler

Amsterdam, De Arbeiderspers, 1989

Klukhuhn, A. en T. Jaeger

Eerst de waarheid, dan de schoonheid; beschouwingen over wetenschap en kunst

Amsterdam, Bert Bakker, 2004

Röling, B.V.A.

Misdaad bij Shakespeare; de criminologische betekenis van Shakespeare's Macbeth

Deventer, Kluwer, 1972 (1946)

Ruller, S. van

Ook een boek kan een monument zijn

Sancties, afl. 4, 1990, p. 213-220

Sagarin, E.

Raskolnikov and others; literary images of crime, punishment, redemption, and atonement

New York, St. Martins Press, 1981

Zuyderland, S., J. Bernlef

Bajesmaf, een bijzonderhedenboek over Nederlandse gevangenen

Amsterdam, 1974

Zeeman, M.

Bericht van een onverhoedse aanval; brief aan een verre vriend

Hollands maandblad, nr. 3, 1987, p. 24-34

Zwanenburg, M.A.

De vlaflip van Pontius Pilatus

Tijdschrift voor criminologie, 29e jrg., nr. 6, 1987, p. 209-214

Boekrecensie

Criminaliteit door de lenzen van de verbeelding

P. Van Calster*

Crime in literature; sociology of deviance and fiction

door Vincenzo Ruggiero

London/New York, Verso, 2003

244 p.

ISBN 1-85984-482-0

Iedereen die reeds op een congres, bijeenkomst of seminarie is geweest, zal het kunnen beamen: na een dag hard werken wordt er steevast op restaurant of café gegaan waar er bij een glas goede wijn wordt nagekaart over de kwaliteit van de bijdragen en waar iedereen over zijn onderzoek of op til staand onderzoek vertelt. Dat was ook zo tijdens de bijeenkomsten van de *GERN Task Force on Financial Economic Crime and Organized Crime*, die aan het einde van de vorige eeuw plaatsvonden en werden voorgezeten door Vincenzo Ruggiero en Paul Ponsaers.

We zaten, meen ik mij te herinneren, in een typisch Parijs café. Ik was een jonge onderzoeker, die zich net bij de academische wereld had vervoegd en die zich op het glibberige en kuilrijke pad van de studie naar georganiseerde misdaad waagde. We hadden inmiddels de wijn ingeruild voor cognac, en het toeval wou (of ook weer niet) dat ik naast Vincenzo Ruggiero zat. Ik vertelde hem over mijn onderzoek, de opzet en de eerste voorzichtige bevindingen. Zo zei ik hem dat mijn eerste onderzoeksbevindingen erop wezen dat narratieven in even belangrijke mate kunnen of zelfs moeten worden bestudeerd voor ons begrip van criminaliteit. 'Impliciete en expliciete kennis,' zo merkte ik op, 'lijken mij geen twee afgescheiden vormen van kennis te zijn, maar eerder onafscheidbare en noodzakelijke componenten van alle kennis. Kennis wordt met andere woorden gecreëerd in de verhalen die de

* De auteur is doctor in de criminologie en licentiaat in de wijsbegeerte. Hij is verbonden aan de Vrije Universiteit Brussel.

leden van een groep elkaar vertellen en dus ligt kennis ingebed in gewone alledaagse conversaties en in de verhalen die mensen elkaar vertellen over hun ervaringen.' De drank maakte mij overmoedig en ik ging onverstoorbaar verder. 'Het is dus weinig juist,' sprak ik iets te luid, 'dat men meer wetenschappelijke waarde toekent aan zogenoemde propositionele kennis, zoals ontworpen regels, schema's, codes, organisatieprocedures en dergelijke meer, dan aan narratieve kennis, zoals daar zijn anekdotes en verhalen.' 'Kortom,' zo probeerde ik af te ronden want ik had de indruk dat ik al lang – misschien wel te lang – aan het woord was geweest, 'wanneer we samenlevingen, gemeenschappen en organisaties beter willen begrijpen, moeten we niet alleen propositionele kennis bestuderen, maar ook narratieve kennis.'

Vincenzo Ruggiero keek mij met een taxerende blik aan. Er werd lange tijd niets gezegd en ik begon mij af te vragen of datgene wat ik verteld had hier iets mee te maken zou kunnen hebben. Was ik te enthousiast geweest over mijn eerste voorzichtige bevindingen? Had ik daarbij te speculatief geklonken? Want wat wist ik eigenlijk reeds af van narratieve kennis? Uiteindelijk boog Ruggiero zich over zijn glas cognac naar mij, en maakte een gebaar met zijn rechterhand dat ik ook een ietsje dichterbij moest komen. 'Ik ben momenteel enkele klassieke romans en verhalen aan het herlezen,' zei hij, 'en het valt me daarbij op dat zij allerlei alternatieve onderzoeksinteresses aandragen voor de studie van criminaliteit en strafrechtsbedeling. Deze klassiekers bevestigen heel wat sociologische en criminologische vertogen en concepten, maar vullen ze ook aan ... of nee, eigenlijk herwaarderen ze die ... Weet je, criminologen zien de wereld eerder door de lenzen van de wet, dan door de lenzen van de verbeelding. Maar waarom zou de verbeelding minder belangwekkende dingen laten zien? Goede schrijvers bezitten een *genius irritabile*; ze irriteren en leren ons dat er interpretievrijheid bestaat, omdat de ambiguïteit van de taal vele verschillende lezingen mogelijk maakt. Ze geven ons geen objectieve situaties, maar bieden ons mogelijkheden aan om via onze eigen subjectiviteit en onbewustheid aan de teksten en verhalen deel te nemen, om er als het ware aan mee te schrijven.'

De bijeenkomsten van de *Task Force* liggen intussen een aantal jaren achter mij. Deze bijeenkomsten werden gekenmerkt door een ongedwongen sfeer waarin iedereen elkaar toeliet om de disciplinaire grenzen af te tasten, in vraag te stellen en te overschrijden. Dat mijn onderzoek naar georganiseerde misdaad inmiddels enige academische erkenning mocht genieten, is ongetwijfeld mede te danken aan

de conversaties die ik tijdens deze bijeenkomsten heb gevoerd. Maar zoals het met zoveel dingen gaat: met het einde van de werkzaamheden van de *Task Force* kwam ook een einde aan de contacten die daar waren opgebouwd. Ik was dan ook verheugd te vernemen dat Ruggiero's sociologische lezingen van klassieke romans en verhalen in een boek gebundeld zijn.

Het boek beslaat tien hoofdstukken, die onafhankelijk van elkaar te lezen zijn. Een conclusie of slotopmerking is er niet. Elk hoofdstuk gaat van start met een relevante samenvatting van de behandelde roman/verhaalsequentie en bespreekt daarna de gerelateerde criminologische thema's. Het eerste hoofdstuk illustreert het concept van politiek geweld aan de hand van *The Devils* van Fjodor Dostojevsky en *The Just* van Albert Camus. De auteur argumenteert dat in *The Devils* criminaliteit geassocieerd wordt met het zich afkeren van het christelijke geloof, met morele gekte en epilepsie. Hij trekt hierbij parallellen met theoretici die werken rond anomie, zoals Durkheim, en met de positivistische school, meer bepaald het werk van Lombroso.

Lombroso wordt trouwens eveneens in hoofdstuk vier gehanteerd waar de auteur criminaliteit, vrouwen en de centrale concepten van de feministische criminologie behandelt aan de hand van *Nana* van Emile Zola. Camus' *The Just* poneert volgens de auteur dat criminaliteit het resultaat is van een cultureel of materieel conflict tussen sociale groepen. Hij argumenteert dat dit in overeenstemming is met het werk van conflicttheoretici, zoals Turk en Sellin. Hoofdstuk twee analyseert *Rinconete and Cortadillo* van Cervantes, *The Beggar's Opera* van John Gay en *The Threepenny Opera* van Bertolt Brecht. Het valt de auteur op dat deze werken goede illustraties zijn van de onderzoekdiscipline die het plegen van criminaliteit ziet als een vorm van relatieve deprivatie en Merton's begrip van innovatie. Bovendien meent de auteur dat deze drie werken een welkom alternatief aanbieden om georganiseerde misdaad te analyseren, omdat zij aangeven dat de interne conflicten binnen criminele organisaties even significant lijken te zijn voor de aard van hun criminele activiteiten als de relaties die zij aanhouden met de buitenwereld.

Het derde hoofdstuk richt zich op *Les Paradis artificiels* van Charles Baudelaire en *John Barleycorn* van Jack London. Volgens de auteur geven beide werken aan dat de concepten van *retreatism* en passiviteit, zoals die tot uiting komen in het werk van vele subcultuurtheoretici en die centraal staan in traditionele studies naar druggebruik, slechts gedeeltelijk de sociale wereld van de druggebruiker

beschrijven. Hij argumenteert dat Baudelaire en London aangeven dat het gebruik van drugs ook kan worden geassocieerd met *achievement* en het najagen van een betekenisvol leven. Het onderzoek naar druggebruik zou aldus significant kunnen worden aangevuld en uitgebreid indien onderzoekers eveneens rekening zouden houden met allerlei alternatieve variabelen zoals status, succes en carrière. Vervolgens komen criminaliteit en racisme aan de orde. De auteur argumenteert dat etnische minderheden in criminologische analyses vaak gepercipieerd worden als 'een probleem' waarbij het debat draait rond marginalisatie, geweld en institutioneel racisme. Echter, de auteur meent dat *Blues for Mister Charlie* van James Baldwin en *Native Son* van Richard Wright een mogelijkheid bieden om aan deze eenzijdigheid te ontsnappen. Hij vertrekt daarbij vanuit analyses waarin raciaal geweld en *hate crimes* centraal staan en argumenteert dat de aandacht van Baldwin en Wright voor discursieve uitsluitingspraktijken (die ze met daden van racisme associëren) aangeeft dat deze dynamieken als additief bij de traditionele analyses kunnen worden onderzocht. Daarna neemt de auteur witteboordencriminaliteit en *Moby Dick* onder handen. De auteur merkt op dat het werk van Melville als een allegorie kan worden gelezen voor vele vormen van industriële criminaliteit, zoals criminaliteit gerelateerd aan arbeidsomstandigheden en management. De auteur gaat achtereenvolgens in op criminaliteit die intrinsiek is aan de economie, die extrinsiek is aan de economie en die eigen is aan organiseren. Hoofdstuk zeven gaat dieper in op criminele carrières en Sutherland's differentiële associatietheorie aan de hand van Thomas Mann's *Confessions of Felix Krull*, *Confidence Man*, waarna in hoofdstuk acht corruptie wordt behandeld door middel van *The Man that Corrupted Hadleyburg* van Mark Twain. De twee laatste hoofdstukken, ten slotte, gaan in op het gevangeniswezen en het strafrechtstelsel. Hoofdstuk negen doet dat aan de hand van Octave Mirbeau's *The Torture Garden* en Victor Hugo's *Les Misérables*, waarbij de auteur ingaat op penale filosofieën, zoals retributie, rehabilitatie, afschrikking, abolitionisme en reductionisme; hoofdstuk tien doet dat aan de hand van *Storia della colonna infame* van Alessandro Manzoni, waarin de auteur een parallel tekent tussen de manier waarop de autoriteiten in 1630 in Milaan omgingen met de pest en de manier waarop de autoriteiten vandaag voortdurend op zoek zijn naar nieuwe 'plagen' om hun werkzaamheden te legitimeren. Zoals hierboven veel te kort en met de onvermijdelijke vereenvoudigingen aangegeven, bestrijken Ruggiero's teksten een brede waaier

aan criminologische interesses en thema's. De auteur zoekt naar parallellen tussen klassieke literatuur en criminologische concepten en abstracties. Het probleem echter is dat wanneer men over abstracties en concepten praat, men er dikwijls van uitgaat dat zij een objectief, gekwantificeerd of kwantificeerbaar object beschrijven. Met andere woorden, men veronderstelt dat zij een wereld representeren die buiten de subjectieve ervaring ligt. Maar wanneer een concept of abstractie in de communicatie wordt gebruikt, heeft het onmiddellijk nood aan het inlevingsvermogen en de intellectuele kwaliteiten van de gesprekspartner waardoor er ook bepaalde voor- en afkeuren mee gemeoid zijn. Indien dit niet het geval is, is er immers geen dialoog mogelijk. Het gebruik van concepten en abstracties kan daarom nooit zo objectief zijn als men zou willen. Het is jammer dat Ruggiero dit niet vaker aangeeft en toepast. Immers, de auteur besteedt weliswaar aandacht aan de parallellen tussen klassieke literatuur en criminologie waarbij hij op zoek gaat naar aanvullende inzichten, maar de interactieprocessen waaruit de criminologische thema's opborrelen, vorm krijgen en eventueel desintegreren worden veelal niet behandeld. Hierdoor gaat de aandacht veeleer uit naar het opsommen, het relativeren en het aanvullen van wat reeds binnen de contouren van de criminologie bekend en gekend is en wordt het bespiegelende, speculatieve, creatieve en reflectieve karakter van zijn bronnenmateriaal (en dus ook het deelnemen via de eigen subjectiviteit en onbewustheid aan de teksten, zoals de auteur in de inleiding schrijft) niet ten volle benut en geïntegreerd binnen de analyses.

De potentiële verdiensten van het boek liggen volgens mij dan ook vooral op het educatieve vlak. Ik zou willen argumenteren dat dit boek een uitstekende manier aanreikt om de colleges theoretische criminologie te doceren. De voor de studenten vaak abstracte theoretische criminologische kennis kan door dit boek aanschouwelijk worden gemaakt. Elk hoofdstuk heeft immers een scherp afgebakend onderwerp, dat de docent gemakkelijk in staat stelt de onderliggende criminologische concepten en modellen te bespreken en te analyseren.

Onderstaande internetsites hebben betrekking op het thema van dit nummer van *Justitiële verkenningen*. De selectie werd gemaakt door de tijdschriftredactie en is uiteraard niet uitputtend.

en.wikipedia.org/wiki/Gangsta_rap

Engelstalige internetsite van de vrije encyclopedie Wikipedia. Met veel informatie over de verschillende stromingen binnen het genre, gangsta rap in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw, informatie over de controverse met betrekking tot de inhoud van de gangsta rap en met veel doorklikmogelijkheden naar afzonderlijke gangsta rappers.

www.crimelibrary.com/notorious_murders/celebrity/shakur_BIG

Engelstalige site met artikel van Anthony Bruno over de East Coast-West Coast rappersvete die leidde tot de dood van twee beroemde rappers, Notorious B.I.G. en Tupac Shakur. Voor uitgebreide info over deze twee heren kunt u terecht op www.pacandbig.com en voor een site geheel gewijd aan Tupac zie www.tupachq.com.

hiphop.archetype.de/index.htm

Website van het Europese Rap-onderzoek. Sinds 1998 wordt onderzoek gedaan naar rapteksten in verschillende Europese talen (Duits, Frans, Italiaans, Grieks enzovoort). Site met onder andere verwijzingen naar presentaties, kleinere teksten en onderzoeksberichten over de rap- en hiphopcultuur. Verder een bibliografie van academische boeken en papers (120 titels in vijf talen) op het gebied van rapmuziek en de hiphopcultuur (sociolinguïstiek, sociologie, ethnologie en culturele studies). En nog veel meer.

www.rapdict.org/Main_Page

Site met rapwoordenboek. Wat betekenen 'Dirty South', 'pop lock', 'catch a bad one', 'skelly', 'cherry six four', 'hova' en 'G pack'? Eveneens een 'who is who'-lijst waar je kunt zoeken naar je favoriete solo-rapartiest, rapgroep, raplabel, DJ enzovoort.

www.ohhla.com

Raps gaan vaak erg snel. Wat betekenen ze nu eigenlijk? Deze site bevat een enorme verzameling rapteksten. Iedereen kan aan deze verzameling bijdragen. Natuurlijk bevatten de transcripties hier en daar fouten, maar de site voorziet ook in een afdeling *corrections*. Je vindt niet alleen teksten van bekende rappers als Eminem, maar juist ook

van veel minder bekende underground rapartiesten. De nadruk ligt op Amerikaanse rappers.

www.americasarmy.com

Op deze site is het spel *America's Army* te vinden. Het betreft een driedimensioneel avontuurlijk online spel dat je alleen en met anderen kunt spelen. Het spel is gebaseerd op de realiteit van de strijd die door het Amerikaanse leger is geleverd.

www.counter-strike.net

De site van het spel Counter-Strike. Op een realistische manier kun je deelnemen aan contra-terroristische oorlogsvoering, plekken overvalen waar de vijand zich ophoudt, gegijzelden bevrijden, enzovoort.

www.fullspectrumwarrior.com

Site van het spel Full Spectrum Warrior, gebaseerd op een spel dat werd ontworpen in opdracht van het Amerikaanse leger om lichte infanterietroepen te trainen in stedelijke gevechtssituaties. Soldaten worden geplaatst in een gespannen, vijandelijke en claustrofobische omgeving waarin ze verschillende militaire doelen moeten bereiken.

www.kumawar.com

Site van het spel Kuma War waarin nauwkeurig echte oorlogssituaties uit het nieuws worden gereconstrueerd.

www.hbo.com/sopranos

Officiële Amerikaanse site van de serie *The Sopranos*. Met onder andere informatie over de serie, de spelers, nieuws over de Soprano's en over de door de serie in de wacht gesleepte prijzen en een link naar een pagina mob-speak (maffiataal) waaruit blijkt dat de term 'waste management business' een eufemisme is voor 'organized crime' (georganiseerde misdaad). Zie ook **www.the-sopranos.com** en voor een Nederlandse site over de serie: **www.dutchsopranos.net**.

www.filmsite.org/crimefilms.html

Amerikaanse site met informatie over misdaad- en gangsterfilms. Over de geschiedenis en ontwikkeling van het genre. Met doorklikmogelijkheden naar zeer uitgebreide beschrijvingen van films als *Scarface*, *On the Waterfront*, *Public Enemy*, *Little Caesar*, de *Godfather*-films, *Taxidriver*.

<http://cosanostra.web-log.nl>

Weblog. De maffiasite van Nederland. Voor maffiafilms of gangsterfilms met een maffiatintje, nieuws, boeken, games of allerlei maffia-wetenswaardigheden. Met informatie over begrippen als cosa nostra, camorra, Siciliaanse maffia en biografieën over bekende maffiafamilies.

www.americanmafia.com

Amerikaanse site van oud-politieman en maffia-auteur Rick Porello. Met interessante artikelen en een uitgebreide lijst met links naar andere websites over de maffia.

Summaries

Justitiële verkenningen (Judicial explorations) is published nine times a year by the Research and Documentation Centre of the Dutch Ministry of Justice in cooperation with Boom Juridische uitgevers. Each issue focuses on a central theme related to judicial policy. The section *Summaries* contains abstracts of the internationally most relevant articles of each issue. The central theme of this issue (vol. 31, nr. 4, 2005) is *The expressive thinking in criminology*.

The cultural heritage of Don Corleone

F. Bovenkerk and M. Husken

The globalisation of organized crime is effected by the dissemination of American gangster images and especially mafia movies throughout the world. Script writers and filmmakers produce criminal stereotypes as is demonstrated in the two Dutch true crime movies *Bella Bettien* and *De dominee*. Career criminals (especially of the first underworld generation) copy cinematographic examples in their life-styles. It has virtually become impossible to separate fiction from reality.

The Sopranos; narrativity as dislocation

B. Hoogenboom

The article is written like a play, staged in a nightclub called the Bada Bing. Tony Soprano sits at a table stacked with Italian food and discusses 'organized' crime. His guests are: the criminologists William Chambliss, Edwin Sutherland, Patrick van Calster, Serge Gutwirth, Gary T. Marx, Maurice Punchand mister Soprano's psychiatrist Dr. Melfi. Topics of conversation are: fear and anxiety of 'organized' crime figures (Tony is on Prozac); the irrational behaviour of 'organized' crime figures; the fact that chance, luck and improvisation is a constant factor in 'organized' crime; the imitation of Hollywood gangster movies by 'organized' crime figures ('we all wanne be Marlon Brando') and the structural nature of corruption in all social processes. As opposed to theories and stereotypes of 'organized' crime in terms of 'alien conspiracies'. The idea for the play comes from the concept of narrative knowledge ('story telling') which states that rational thinking can and must be complemented with arts and literature for empathic reasons and to develop new ideas and hypotheses.

The militarizing of public space; on the influence of videogames on our reality

M. Schuilenburg and A. de Jong

Videogames are no trivial entertainment. They show criminologists that the 'virtual' reality bulges out into the 'objective' reality. The battle of heavily armed soldiers against foreign troops, drug criminals or armed terrorists is not just a popular topic for gamers. Also the US Army is involved in multiplayer and joystick technologies. The first one to acknowledge that 'only high-score men should be selected for tasks which require quick learning or rapid adjustments,' was the former President of the United States, Ronald Reagan. With game technologies the US Army is creating environments in which the difference between a virtual and 'real' reality is rapidly diminishing. War videogames train players how to function in a military 'city-scape' in which the boundaries of interior spaces are temporary and flexible. By playing, gamers are developing a military self-consciousness. The war videogames also announce the arrival of a regime of rules and punishments that works on basis of points systems and high-scores. How strong is this perspective influencing our physical environment? Maybe the architectonic figure of the 'Urban Container' proves that the militarising of our public space is becoming more real than we think it is.

Gangsta rap; beyond controversy

E van Gemert

Gangsta rap is a very controversial music style. Violent and sexist images, as well as songs on aggression against the police have led to repeated acts trying to ban specific albums or songs. In spite of, or maybe because of, this negative attention gangsta rap has become known and it is widely appreciated by youth all over the world. The genre now is part of mainstream pop music. Gangsta rap portrays it's heroes as pimps, dealers and hustlers: as criminals. It puts a strong emphasis on the ego, that bases the reputation on street credibility. This leads to an attitude of not backing down and rivalry, that, through humiliation, can easily lead to frustration and aggression. Moreover, these controversial aspects are not restricted to the world of gangsta rap. In looking at society through a gangsta rap perspective, the conclusion must be that we are beyond controversy.

Only swamps are fertile; on the links between criminology and literature

Herman Franke

This article deals with various relations between literature and criminology. History shows that time and again writers fought for a humane treatment of criminals, starting with Victor Hugo and Charles Dickens in the nineteenth century. Literature has contributed to the deepening of our knowledge on crime and punishment by imagination and psychological insight. Writers committed crimes and, especially in The Netherlands, a lot of criminologists have become writers. The author, a criminologist turned novelist, describes and tries to clarify the relationships mentioned above within a historical context. Writers ignore and challenge the boundaries between good and evil. The author asserts that in that sense they are like criminals.

Journala

Het WODC op internet: www.wodc.nl

Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Justitie is via internet bereikbaar. Het WODC is een kenniscentrum op justitieel terrein dat een wetenschappelijke bijdrage levert aan de ontwikkeling en de evaluatie van justitiebeleid. Op de WODC-site is de volgende informatie te vinden:

1. Zoeken op onderwerp:
  - trefwoord ABC (zoeken op standaard trefwoorden);
  - onderwerpsgebieden.
2. Publicaties
  - jaaroverzichten van alle rapporten (inclusief uitbesteed) en *Justitiële verkenningen*;
  - uitgebreide samenvattingen en volledige teksten (in PDF) beschikbaar bij vrijwel alle publicaties;
  - aanpak criminaliteit (elektronische publicatie van het WODC en het Openbaar Ministerie over interventie- en preventie-strategieën inzake diverse criminaliteitsproblemen).
3. Onderzoek
  - overzichten van lopend en afgesloten onderzoek (inclusief uitbesteed onderzoek);

- onderzoeksprogramma;
  - monitoren en prognoses;
  - procedure uitbesteed onderzoek.
4. Cijfers en prognose
    - criminaliteit en rechtshandhaving (teksten en tabellen).
  5. Informatiedesk
    - bibliotheek;
    - bronnengids 'Het criminaliteitsvraagstuk';
    - congressenlijst;
    - opmerkelijk op tv;
    - veelgestelde vragen;
    - ik heb een vraag (vraagformulier informatiedesk).
  6. Over het WODC (onder andere nieuwsberichten, organisatiestructuur, medewerkerslijst, vacatures, jaarbericht, commissies en werkgroepen).

Voor vragen over producten en diensten van het WODC kunt u terecht bij de WODC-informatiedesk (zie: rubriek 'Informatiedesk/Ik heb een vraag' op www.wodc.nl).
Hans van Netburg (redacteur WODC-site)
tel.: (070) 370 69 19
fax: (070) 370 79 48
e-mail:
c.j.van.netburg@minjus.nl

WODC-Thesaurus 'Het criminaliteitsvraagstuk' (3e herziene uitgave, 2003)

Het WODC heeft de derde herziene versie van de WODC-thesaurus beschikbaar gemaakt op de website van het WODC. Deze gestructureerde standaard trefwoordenlijst inzake het criminaliteitsvraagstuk bestrijkt de volgende terreinen: criminologie, criminaliteitspreventie, delicten/criminaliteitsvormen, justitiële organisatie, politie, slachtoffers, strafrechtspleging, strafstelsel, gevangeniswezen, reclassering en vreemdelingen. Als extra hulpmiddel is ook een nieuwe uitgave van de geografische thesaurus beschikbaar. De beide thesauri zijn te vinden op de WODC-website (www.wodc.nl) via de knop 'publicaties' en de subknop 'Cahiers', kies vervolgens het jaar 2003. Tevens is de gedrukte versie in een beperkte oplage gratis beschikbaar op aanvraag per e-mail: a.eind@minjus.nl

Themanummers *Justitiële verkenningen*

Regelmatig worden, bij voorbeeld ten behoeve van het onderwijs, grote aantallen exemplaren van *Justitiële verkenningen* nabesteld. Voor de bepaling van de oplage is het wenselijk vroegtijdig op de hoogte te zijn

van de mogelijke vraag. Om die reden geven wij, onder voorbehoud, de thema's die de redactie op dit moment in voorbereiding heeft. Over de inhoud van de nummers kan met de redactie contact worden opgenomen. Ook personen die een bijdrage willen leveren aan een van de aangekondigde nummers wordt verzocht contact op te nemen met de redactie.

JV5, 2005, juli:
Kindbeelden in beleid en samenleving

JV6, 2005, september:
Het straffende bestuur

JV7, 2005, oktober:
Corruptie

Congressen

15 juni 2005:
Elektronische dienstverlening

16 juni 2005:
Jaarcongres Nederlandse Vereniging voor Kriminologie (NVK)

21 juni 2005:
Studiedag: De aanpak van jeugdgroepen; feiten, achtergronden en oplossingen

23 juni 2005:
Studiedag Het straffende bestuur; de gevolgen van recente regelgeving voor de praktijk

23 en 24 juni 2005:
 Congres 'Justice and Home
 Affairs cooperation in the
 European Union'; implementa-
 tion of the 'The Hague
 Programme'

30 juni 2005:
 International Institutional
 Reform: 7th Hague Joint
 Conference on Contemporary
 Issues of International Law

Hieronder volgen meer uitge-
 breide beschrijvingen van deze
 congressen.

Elektronische dienstverlening

Weet u hoe u vorm geeft aan
 elektronische aanvraagproce-
 dures? Wat elektronische dienst-
 verlening voor de inrichting van
 uw organisatie betekent? Hoe het
 e-loket wordt gerealiseerd? Welke
 juridische en praktische aspecten
 er verbonden zijn aan de elektro-
 nische handtekening? Wat u
 daadwerkelijk kunt met het
 authenticatiesysteem DigiD? Hoe
 het zit met beveiliging, betrouw-
 baarheid en vertrouwelijkheid
 van documenten? En wanneer de
 overheid aansprakelijk is?

Thema's: Juridisch kader transac-
 ties tussen burgers, bedrijven en
 overheid; Kwaliteitsnormen voor
 de elektronische overheid;
 Inrichting van de organisatie
 voor digitale transparantie;
 Toepassingen van DigiD;
 Elektronische handtekening;

Verantwoordelijkheid, bewijslast
 en aansprakelijkheid. Sprekers
 zijn onder anderen: Prof.mr. G.
 Overkleef-Verburg, Hoogleraar
 Staats- en Bestuursrecht,
 Erasmus Universiteit Rotterdam;
 Drs. M. Kleinhans, Adviseur
 Marketingcommunicatie,
 Gemeente Enschede; Mr. J.R.M.
 Rijnders, Juridisch adviseur/
 Projectleider, Kenniscentrum
 Elektronische Overheid;
 W. Issendonck, Hoofd
 Communicatie, Gemeente
 Wassenaar.

Bestemd voor: Juridisch adviseurs
 en hoofden juridische zaken bij
 de rijksoverheid, provincies en
 gemeenten en semi-overheden;
 (juridisch) medewerkers bij
 gemeenten en provincies belast
 met Awb-procedures; hoofden
 informatiebeleid bij overheden
 en uitvoeringsorganisaties; pro-
 jectleiders e-governement, infor-
 matiebeleid en privacybeleid bij
 overheden en uitvoeringsorgani-
 saties; security officers; proces-
 eigenaren beleidsprocessen en
 interne organisatie; advocaten
 ICT-recht; Wob-functionarissen;
 privacy-officers; netwerk- en
 systeembeheerders, ieder ander
 die beroepsmatig in aanraking
 komt met elektronische dienst-
 verlening.

Datum: woensdag 15 juni 2005,
 09.30-17.00

Plaats: in NBC de Blokhoeve in
 Nieuwegein

Informatie: Louise van Nispen, congresontwikkelaar, Louise.van.Nispen@reedbusiness.nl
Organisatorisch: Susan Beaujean, projectassistente, Susan.Beaujean@reedbusiness.nl, tel.: (070) 441 57 43.

Jaarcongres Nederlandse Vereniging voor Kriminologie (NVK)

Het congres is bestemd voor iedereen die geïnteresseerd is in criminologische vraagstukken. Net als de afgelopen twee jaar is gekozen voor een 'marktdag', waar veel ruimte is voor het uitwisselen van recente onderzoeksresultaten en discussie. In thematische sessies worden papers gepresenteerd. Alle belangstellenden worden van harte uitgenodigd een voorstel voor een paper in te dienen.
Voorlopig overzicht van sessies en sessiecoördinatoren (onder andere): Jeugd en Criminaliteit (Peter van der Laan); Effectiviteit van justitiële interventies (Peter van der Laan); Organisatiecriminaliteit en witteboordencriminaliteit (Wim Huisman); Theoretische criminologie (Rene van Swaaningen); Ontwikkeling en verloop van criminele carrières (Paul Nieuwbeerta); Migratie en criminaliteit (Joanne van der Leun); Slachtoffers van criminaliteit (Karin Wittebrood);

Opsporing en vervolging (Christianne de Poot) enzovoort.
Algemeen programmacoördinator: Paul Nieuwbeerta, e-mail: pnieuwbeerta@nscr.nl
Datum: donderdag 16 juni 2005
Plaats: Haagse Hogeschool, Den Haag
Informatie: Organisatiebureau Keynote, e-mail: nvkcongres@keynote.nl) of met de algemeen programmacoördinator (pnieuwbeerta@nscr.nl). Voor informatie kun u ook terecht op de website van de NVK: www.criminologie.nl
Aanmelding: Organisatiebureau Keynote, e-mail: nvkcongres@keynote.nl

Studiedag: De aanpak van jeugdgroepen; feiten, achtergronden en oplossingen

De aanpak van jeugdcriminaliteit staat hoog op de politieke agenda. Vooral op lokaal niveau hebben veel projecten gericht op jeugdgroepen elkaar de afgelopen jaren in hoog tempo opgevolgd. In het zoeken naar een succesvolle aanpak is een eerste relevante vraag waardoor deze problemen zijn ontstaan. Lig de verklaring in de teloorgang van cohesie in woonbuurten, zodat sociale controle niet meer effectief is? Zijn de codes en omgangsvormen van de jeugd verruwd ten opzichte van vroeger, zodat zij nu gemakkelijker in

aanvaring komen met hun omgeving? Spelen spanningen als gevolg van etnische verschillen een rol? Het doel van de studiedag is het geven van verklaringen voor problemen rond jeugdgroepen en het bieden van handvatten voor een betere aanpak van deze groepen. De sprekers zullen hieraan hun bijdrage leveren.

Onderwerpen: Jeugdgroepen, een schets van het probleem; Groepsriminaliteit en problematische jeugdgroepen, hoe en waarom; Jeugdgroepen in Nederland, wat valt op? Groepsgerichte residentiële aanpak, uitgangspunten, verwachtingen en resultaten.

Workshops: De aanpak van jeugdgroepen: kansen voor het jongerenwerk? De aanpak van groepen met jongen allochtonen; In kaart brengen van problematische jeugdgroepen, de shortlistmethode; Jeugdculturen en jeugdstijlen.

Dagvoorzitter: prof. dr. H.C.J. Boutellier (Hoogleraar Politie- en Veiligheidsstudies, Faculteit der Sociale Wetenschappen, Vrije Universiteit Amsterdam, Algemeen directeur, Verwey-Jonker Instituut, Utrecht). Dr. H.B. Ferwerda; dr. F. van Gemert; drs. J.D.A. de Jong; dr. A. Jonker; dr. F. Weerman e.a.

Datum: dinsdag 21 juni 2005, 10.00-16.30 uur

Plaats: Jaarbeurs Utrecht

Inlichtingen: mr. Mariëlle van Vulpen, congresmanager inhoudelijk, tel.: (070) 378 94 26, e-mail: m.v.vulpen@sdu.nl of mr. Ida Neves, congrescoördinator, tel.: (070) 378 99 66, e-mail i.neves@sdu.nl

Studiedag Het straffende bestuur; de gevolgen van recente regelgeving voor de praktijk

In strafrechtelijk Nederland is een stille revolutie gaande. Steeds meer taken worden aan de strafrechter en het Openbaar Ministerie onttrokken en in handen van het bestuur gelegd. De dwangmiddelen die het bestuur daartoe ter beschikking krijgt, worden almaar krachtiger, en de sancties die mogen worden opgelegd, zwaarder. Deze ontwikkeling begon in het verkeersrecht en werd gevolgd door het economische en het financiële recht, maar beperkt zich daartoe inmiddels geenszins. Wat is hiervan de achtergrond? Welke positie neemt de verdediging hierbij in, of staat zij al buitenspel? En waar moet het allemaal naartoe? Vragen, waarop tijdens deze studiedag Harald Quaedvlieg en Arthur Hartmann een antwoord geven. Het nieuwe wetsvoorstel over de OM-boete komt hierbij uitgebreid aan bod.

Onderwerpen: Revolutionaire

Wetsvoorstel OM-boete;
Gevolgen komst vierde tranche
AWB voor de praktijk;
Strafrechtelijke naar pseudo-
strafrechtelijke normhandha-
ving; Pseudo-strafrechtelijke
dwangmiddelen; Pseudo-straf-
rechtelijke sancties; Evaluatie en
toekomstbeeld: wetsvoorstel
Vierde tranche Algemene wet
bestuursrecht en het wetsvoor-
stel OM-afdoening.

Docenten: mr. dr. A.R. Hartmann
(Universitair docent, Sectie
Strafrecht, Faculteit der
Rechtsgeleerdheid, Erasmus
Universiteit Rotterdam, Rechter-
plaatsvervanger, Rechtbank
Rotterdam en Den Haag), mr. dr.
H.M.J. Quaadvlieg (Rechter,
Rechtbank Maastricht).

Datum: donderdag 23 juni 2005,
09.30-16.30 uur

Plaats: NH Hotel te Utrecht

Informatie: Inhoudelijk: drs.
Marlies Doeven (congrescoördi-
nator), tel.: (070) 378 95 33, e-
mail: m.doeven@sdu.nl;

Organisatorisch:
Deelnemersadministratie,
tel.: (070) 378 98 96, e-mail:
vermande.studiedagen@sdu.nl

**Congres 'Justice and Home
Affairs cooperation in the
European Union':
Implementation of the 'The
Hague Programme'**

Tijdens dit congres zal ruim aan-
dacht worden besteed aan het

'The Hague Programme', het
programma 2005-2010 van de
Europese Unie op het gebied van
'vrijheid, veiligheid en recht'. De
inhoudelijk coördinatoren van
het congres zijn professor dr.
Jaap de Zwaan en dr. Flora
Goudappel, verbonden aan de
Sectie Europees Recht van de
Juridische Faculteit van de
Erasmus Universiteit Rotterdam.
Diverse sprekers uit binnen- en
buitenland, afkomstig uit de
politiek, de praktijk en de weten-
schap geven hun visie op het The
Hague Programme. Het congres
wordt geopend door de minister
van Justitie, Piet Hein Donner, en
de Europees Commissaris van
Justitie, Franco Frattini. De
onderdelen van het programma
worden toegelicht en bediscus-
sieerd door sprekers van het
Nederlandse Ministerie van
Justitie en bekende wetenschap-
pers zoals Steve Peers, Jörg
Monar, Cyrille Fijnaut en John
Vervaele. Op de tweede congres-
dag kunnen de deelnemers een
keuze maken uit de volgende
workshopthema's: Border and
visa policy; Asylum and immi-
gration policy; Police coopera-
tion en Criminal law coopera-
tion. De workshops worden afge-
sloten met een paneldiscussie.
Het laatste onderdeel van het
congres is gewijd aan de 'toe-
komst' van het Haagse
Programma waarbij onder ande-

re vertegenwoordigers van de Europese Commissie en het Luxemburgse voorzitterschap van de Raad aan het woord zullen komen. De voertaal van het congres is Engels.

Datum: donderdag 23 en vrijdag 24 juni 2005

Plaats: Erasmus Universiteit Rotterdam

Informatie: Voor uitgebreide informatie inzake het programma en de sprekers (en praktische zaken zoals diner en hotelovernachting) kunt u terecht op de website www.frg.eur.nl/fac/orp/congressen/the_hague_programme.html, of Erasmus Universiteit Rotterdam, Opleidingscentrum voor Recht en Praktijk, tel.: (010) 408 15 97, e-mail: frg.conference@law.eur.nl

International Institutional Reform: 7th Hague Joint Conference on Contemporary Issues of International Law

The conference organized jointly by the American Society of International Law (ASIL) and the Nederlandse Vereniging voor Internationaal Recht (NVIR / Netherlands Society of International Law) in cooperation with the Foundation The Hague Joint Conferences on International Law and T.M.C. Asser Instituut will take stock of the debates within the different institutions and discuss the

options for reform that are currently under consideration from the vantage point of international law. The conference will focus not just on issues of specific institutions, but also on 'horizontal' (i.e., across institutions) issues, such as: How to deal with negative political/economic attitudes towards international institutions? What are the limits of constitutional change through established practice? What new partnerships have emerged between international institutions and civil society and between international institutions and states? Which new international institutions ought to be created and which existing ones should be scrapped forthwith?

Organisatie: The American Society of International Law (ASIL), the Nederlandse Vereniging voor Internationaal Recht (NVIR / Netherlands Society of International Law), the Foundation The Hague Joint Conferences on International Law and T.M.C. Asser Instituut.

Datum: donderdag 30 juni 2005

Plaats: Kurhaus Scheveningen

Inlichtingen: For more information, please contact: Ms. Lyske de Vries at the conference secretariat, T.M.C. Asser Instituut, tel.: +31 (70) 342 03 10, e-mail: conferencemanager@asser.nl

De WODC-rapporten

Om zo veel mogelijk belanghebbenden te informeren over de onderzoekresultaten van het WODC wordt een beperkte oplage van de rapporten kosteloos verspreid onder functionarissen, werkgroepen en instellingen binnen en buiten het ministerie van Justitie. Dit gebeurt aan de hand van een verzendlijst die afhankelijk van het onderwerp van het rapport opgesteld wordt. Overige belangstellenden kunnen tegen betaling rapporten bestellen bij Boom Juridische uitgevers, Boom Distributiecentrum te Meppel, tel.: (0522) 23 75 55, fax: (0522) 25 38 64, e-mail: bdc@bdc.boom.nl.

Een complete lijst van de WODC-rapporten en -cahiers is te vinden op de WODC-internetsite (www.wodc.nl). Daar is tevens de integrale tekst van de rapporten/cahiers gratis te downloaden. Hieronder volgen de titelbeschrijvingen van de in 2005, 2004 en 2003 verschenen O&B-rapporten en de in 2005 verschenen Cahiers.

Onderzoek en beleid (O&B)

Wartna, B.S.J., S. el Harbachi, L.M. van der Knaap

Buiten behandeling; een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive van ex-terbeschikkinggestelden

2005, O&B 230 (in druk; wél op website)

Wartna, B.S.J., S. el Harbachi, A.M. van der Laan

Jong vast; een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive van ex-pupillen van justitiële jeugdinrichtingen

2005, O&B 229 (in druk; wél op website)

Wartna, B.S.J., N. Tollenaar, A.A.M. Essers

Door na de gevangenis; een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive onder ex-gedetineerden

2005, O&B 228 (in druk; wél op website)

Wartna, B.S.J., N. Tollenaar, M. Blom

Recidive 1997; een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive van volwassen en jeugdige daders

2005, O&B 227 (in druk; wél op website)

- Kogel, C.H. de, C. Verwers, V.E. den Hartogh**
'Blijvend delictgevaarlijk'; empirische schattingen en conceptuele verheldering
2005, O&B 226
- Jong, E. de**
Alle regels tellen mee; de ontwikkeling van het aantal wetten, AmvB's en ministeriële regelingen in Nederland
2004, O&B 225
- Moors, J.A., M.Y.W. von Bergh, S. Bogaerts, J.W.M.J. van Poppel en A.M. van Kalmthout**
Kiezen voor delen? Evaluatie van de eerste fase van de invoering van meerpersoonscegebruik
2004, O&B 223
- Beijer, A., R.J. Bokhorst, M. Boone, C.H. Brants, J.M.W. Lindeman**
De Wet bijzondere opsporingsbevoegdheden; eindevaluatie
2004, O&B 222
- Leertouwer, E.C. en G.L.A.M. Huijbregts**
Sanctiecapaciteit 2008
2004, O&B 221
- Leuw, Ed., R.V. Bijl, A. Daalder**
Pedoseksuele delinquentie; een onderzoek naar prevalentie, toedracht en strafrechtelijke interventies
2004, O&B 220
- Velthoven, B.C.J. van, M.J. ter Voert**
Geschilbeslechtingdelta 2003; over verloop en afloop van (potentieel) juridische problemen van burgers
2004, O&B 219
- Faber, W., A.A.A. van Nunen**
Uit onverdachte bron; evaluatie van de keten ongebruikelijke transacties
2004, O&B 218
- Moolenaar, D.E.G., P.P.J. Groen, A.G. Mein, B.S.J. Wartna, M. Blom**
Wegenverkeerswet 1994; evaluatie van de wijzigingen 1998
2004, O&B 217
- Wartna, B.S.J., N. Tollenaar**
Bekenden van Justitie; een verkennend onderzoek naar de 'veelplegers' in de populatie van vervolgdaders
2004, O&B 216
- Bunt, H.G. van de, C.R.A. van de Schoot (eds.)**
Prevention of organised crime; a situational approach
2004, O&B 215
- Dijksterhuis, B.M., M.J.G. Jacobs, W.M. de Jongste**
De competentiegrens van enkelvoudige kamers in strafzaken
2003, O&B 214
- Smit, P.R., F.P. van Tulder, R.F. Meijer, P.P.J. Groen**
Het ophelderingspercentage nader beschouwd
2003, O&B 213
- The European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2003 (second edition)**
2003, O&B 212

Heide, W. van der, A.Th.J. Eggen (eindred.)

Criminaliteit en rechtshandhaving 2001; ontwikkelingen en samenhangen
2003, O&B 211

Combrink-Kuiter, C.J.M., E. Niemeijer, J.M.M. Kuppens en M.J. ter Voert

Ruimte voor Mediation
2003, O&B 210

Eshuis, R.J.J.

Claims bij de rechtbank
2003, O&B 209

Kogel, C.H. de, C. Verwers

De longstay afdeling van Veldzicht; een evaluatie
2003, O&B 208

Molenaar, D.E.G.,

G.L.A.M. Huijbregts
Sanctiecapaciteit 2007; een beleidsneutrale prognose
2003, O&B 207

Kromhout, M., M. van San

Schimmige werelden; nieuwe etnische groepen en jeugdcriminaliteit
2003, O&B 206

Tak, P.J.J.

The Dutch Criminal Justice System – Organization and operation - Second revised edition
2003, O&B 205

WODC-Cahiers 2005

Laan, A.M. van der, L.M. van der Knaap, B.S.J. Wartna

Recidivemeting onder jeugd-reclasseringscliënten
Den Haag, WODC, 2005, Cahiers 2005-9 (in druk; wél op website)

Laan, A.M. van der, L.M. van der Knaap, B.S.J. Wartna

Recidivemeting onder de deelnemers aan de Sociale Vaardigheidstraining voor groepen van het Leger des Heils
Den Haag, WODC, 2005, Cahiers 2005-8 (in druk; wél op website)

Knaap, L.M. van der, A.M. van der Laan, B.S.J. Wartna

Recidivemeting onder deelnemers van nieuw Positief Initiatief
Den Haag, WODC, 2005, Cahiers 2005-7 (in druk; wél op website)

Knaap, L.M. van der, A.M. van der Laan, B.S.J. Wartna

Recidivemeting onder deelnemers Binnenste Buiten
Den Haag, WODC, 2005, Cahiers 2005-6 (in druk; wél op website)

Klein Haarhuis, C.M.,

M.M.J. van Ooyen-Houben,

E.R. Kleemans, F.L. Leeuw

Kennis voor beleid; een synthese van 58 (evaluatie)onderzoeken op het gebied van rechtshandhaving

Den Haag, WODC, 2005, Cahiers 2005-5

Klein Haarhuis, C.M.

*Naar een conceptueel kader voor
de spreiding van rechtspraak;
een verkenning aan de hand van
inzichten uit onderwijs en zorg*
Den Haag, WODC, 2005, Cahiers
2005-4

Mascini, P., M. Verhoeven

*Literatuurstudie naar de facilite-
ring van de gewelddadige jihad*
Den Haag, WODC, 2005, Cahiers
2005-3

**Blom, M. (red.), J. Oudhof
(red.), R.V. Bijl (red.) en
B.F.M. Bakker (red.)**

*Verdacht van criminaliteit;
allochtonen en autochtonen
nader bekeken*
Den Haag, WODC, CBS, 2005,
Cahiers 2005-2

Tijdschrift voor Criminologie

Abonnementsprijs per jaar

Instellingen/instituten € 103,-

Particulieren € 73,50

inclusief BTW en

verzendkosten

ISSN 0165-182x

Versijnt vier keer per jaar

- Het *Tijdschrift voor Criminologie* is hét Nederlandstalige publicatiepodium voor de strikt wetenschappelijke en onafhankelijke bestudering van problemen rond criminaliteit, straf en (on)veiligheid.
- Het tijdschrift biedt een mix van resultaten van empirisch onderzoek en theoretisch denkwerk. De kritische evaluaties van onderzoeksmethoden en theoretische ontwikkelingen maken het tijdschrift tot een must voor professionals in de criminologie, mensen uit de justitiële en politionele beroepspraktijk en wetenschappers uit aangrenzende vakgebieden.
- De redactie bestaat uit C.C.J.H. Bijleveld, E.A.M. Enhus, W. Huisman, E.R. Kleemans, D.J. Korf, S. Miedema, P. Ponsaers en E.M. Weerman.

Een gratis proefnummer?

Bel (070) 330 70 33

Direct een abonnement?

Bel (0522) 23 75 55

BJU

Boom Juridische uitgevers

Postbus 85576 2508 CG Den Haag tel. (070) 330 70 33 fax (070) 330 70 30
e-mail info@bju.nl website: www.bju.nl

Tijdschrift voor Herstelrecht

Abonnementsprijs per jaar

Instellingen/organisaties € 75,-

Particulieren € 49,-

inclusief BTW en verzendkosten

ISSN 1568-654x

Verschijnt vier keer per jaar

- Het Nederlands-Vlaamse *Tijdschrift voor Herstelrecht* richt zich op de bestudering van nationale en internationale ontwikkelingen op het gebied van 'restorative justice'.
- De redactie stimuleert reflectie op vormen van conflictbeslechting waarbij de betrokkenen verantwoordelijkheid nemen, benadeelden erkend worden en veroorzakers van schade deze, met steun van naasten en maatschappelijke instellingen, herstellen of compenseren.
- De redactie bestaat uit deskundigen uit praktijk en wetenschap.

Een gratis proefnummer?

Bel (070) 330 70 33

Direct een abonnement?

Bel (0522) 23 75 55

Bju

Boom Juridische uitgevers

Postbus 85576 2508 CG Den Haag tel. (070) 330 70 33 fax (070) 330 70 30
e-mail info@bju.nl website: www.bju.nl

PROCES, tijdschrift voor strafrechtspleging

Abonnementsprijs € 69,-

per jaar inclusief BTW,
verzend- en administratie-
kosten, zes afleveringen per jaar
ISSN 0165-0076

- *PROCES*, tijdschrift voor strafrechtspleging, bestaat al sinds 1921. Het tijdschrift richt zich primair op de strafrechtsspecialist in het brede veld van criminologie en rechtshandhaving. *PROCES* besteedt veel aandacht aan nieuwe ontwikkelingen op het gebied van misdaad, veiligheid, berechting, straf en reclassering. Een breed terrein dat volop in beweging is.
- De redactie bestaat uit de volgende personen: A. de Beer, Openbaar Ministerie, J. uit Beijerse, straf(proces)recht, A. van Bommel, gevangeniswezen, M. Boone, penitentiair recht (vz.), H.-M. Don, forensische zorg, W. Huisman, criminologie, J. Knap, advocatuur, R. Poort, reclassering, J. van Vliet, reclassering en forensische psychiatrie.
- Door de aandacht voor actuele thema's én de beroepspraktijk is *PROCES* een onmisbare informatiebron voor de professional op het gebied van de criminologie en het strafrecht.

Bestel nu! Bel onze klantenservice (0522) 23 75 55 of mail naar info@bju.nl

Bju

Boom Juridische uitgevers

Postbus 85576 2508 CG Den Haag tel. (070) 330 70 33 fax (070) 330 70 30
e-mail info@bju.nl website: www.bju.nl